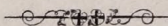

m 12.

A BÉKÉSVÁRMEGYEI RÉGÉSZETI
ÉS
MIVELŐDÉSTÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

18⁸⁰|₈₁.

Szerkeszti

Zsilinszky Mihály,

társulati főtitkár.

HETEDIK KÖTET.

B.-GYULÁN, 1881.

A TÁRSULAT KIADÁSA.

300808

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

BÉKÉS-GYULÁN,
NYOMATOTT DOBAY JÁNOS KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.
1881.

I.

Árodalmi Dolgozatok.

1880—1881.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

Gyula vára bukása 1566.

— Olvastatott Csabán, aug. 17-én 1881. —

Miután Temesvár és Lippa a marosmelléki kisebb erősségekkel együtt 1552-ben a törökök kezére került, Ferdinánd király tiszántúli birtokainak védbástyájává az akkor Zaránd vármegyéhez tartozó Gyulavára vált, melyet Ferdinánd Temesvár eleste után szerzett meg magának birtokosától, a János király és Izabella királyné párthívetől, Patócsi Ferentől. Ferdinánd e fontos végvár kapitányává békésvármegyei születésű hívét, Mágócsi Gáspárt nevezte ki, ki e hivatalát, melylyel Zaránd- és Békésvármegye főispánsága s az alföldi főkapitányság járt, hat esztendeig viselte s a gondviselésére bízott vidéket úgy az Izabella királyné párthívei, mint a Maroson innen is terjeszkedni törekvő törökök ellen erélyesen oltalmazta, s 1556-ban az Izabellához szító Ábrahámfi Imre csabai s Székely Benedek fiainak m.-megyeri kastélyait megrohanván és földulatván, a sarkadi kastély urát, Sarkadi Ferencet pedig hűségeskü letételére szorítván, Gyulát és vidékét királya hűségében megtartotta.¹⁾

Már Mágócsi idejében megkisértették a törökök a rájuk nézve alkalmatlan Gyula közelében állomásokat fog-

¹⁾ Hogy Mágócsi hat esztendeig viselte a gyulai kapitányságot, maga mondja Schwendi Lázár kassai főkapitányhoz Egerből 1566. febr. 2-án irt levelében, melyben említi, hogy ő e várat, bár arra az egész idő alatt a császártól 10,000 frtnál többet nem kapott, oly jó karba helyezte, hogy ha most is oly állapotban volna, kevés segélylyel és pénzzel meg lehetne tartani. (Schwendi által Károly főhercegnek megküldött másolata a bécsi cs. kir. állami levéltárban.)

lalni, s így a vár hatáskörét korlátolni. 1558. június 6-ról értesíti Mágócsi Nádasdi Tamás nádort, hogy a törökök Gyula ellen kastélyokat építeni s így a várat mindenfelől berekesztteni szándékoznak. Három hónap mulva pedig, szeptember 7-én, Vrancsics Antal egri püspök Bécsből írja ugyancsak a nádornak, hogy a törökök Gyula ellen két kastélyt építettek, egyiket Világos vár alatt Siri faluban, másikat Erdőhegyen, harmadikat a gyulaiaknak csaknem szemök előtt, Varsádon törekednek emelni, reményli azonban, hogy a 4000 emberrel táborba szállt Mágócsi e tervet meg fogja hiúsítani.¹⁾

Mágócsi, a protestantizmusnak e vidéken egyik főpártolója, éppen ez érzülete miatt az udvari körökkel surlódásba jövén, 1559-ben a gyulai kapitányságról leköszönt; helyébe I. Ferdinánd Bornemisza Benedeket, a következő 1560-ik évben pedig Törteli Kun Balázst nevezte ki, kik e nehéz hivatalt csak rövid ideig viselték.

Ferdinánd birodalmának a török hódítás árjától leginkább fenyegetett két védbástyáját túl a Dunán Sziget, túl a Tiszán Gyula vára képezte. Gyula helyzetét még veszélyesebbnek lehetett tartani, mint Szigetvárét. Az e vár védelmére utasított hat vármegye, Békés, Zaránd, Arad, Csanád, Csongrád és Külső-Szolnok, területét délről a temesvári, lippai, aradi, csanádi, nyugotról a szegedi s szolnoki török végvárok, keletről a szultán felsősége alatt álló János Zsigmond birodalma, a váradi s boros-jenői végvárok vidékei kerítették; e terület csak éjszak felé érintkezett Ferdinánd magyarországi birodalmával, melynek legközelebbi végvárai, Eger, Ónod, Tokaj, Gyulától oly távol feküdtek, hogy ostrom esetén azok őrségének támogatására számítani alig lehetett. Hogy Gyulát s vele együtt az alföldet meglehessen tartani, a kapitányi tisztre oly fér-

¹⁾ Mágócsi levele Fraynál. Epist. Procerum. III. köt. 130 l. Vrancsicsé. „Monumenta Hung. Hist. Scriptores.“ X. köt. 257. l.

fiut kellett keresni, ki a királynak nemcsak tántorithatlan híve, nemcsak tanult s tapasztalt katona, hanem egyszersmind előkelő, tekintélyes és vagyonos; csak ily kapitánytól lehetett várni, hogy szükség esetében magára hagyatva is meg tudja állani helyét s hordozni bírja a tisztével járó terheket. Ily férfiúra számított Ferdinánd Kerecsényi Lászlóban, kit az 1560-ik év végén az alföld kapitányává kinevezett.

Kányaföldi Kerecsényi László, Zala vármegyei s tótországi birtokos nemes család ivadéka, katonai pályáján Zrinyi Miklós és Tahi Ferenc oldala mellett nevedett s ezek ajánlására nyerte el a szigetvári kapitányságot, melyben őt 1556-ban Horváth Márk váltotta föl. Első neje, az 1562-ben Gyulán elhalt Somlyai Báthori Erzsébet, Pekri Lajos özvegye, Báthori István és Kristóf testvére, gazdag hozományával ősi jószágait tetemesen szaporította, s azokat az akkori zavaros időkben erőszakos foglalásokkal is gyarapította. Birtokaihoz 1558-ban szerezte Nikolsburg várát Morvában, melynek megvételére 60,000 forintot vett kölcsön, ez összeget később mint gyulai kapitány az alföldi vármegyék népétől egy pár év alatt kizsarolta.¹⁾

Mint az egykorú Forgács Ferenc nagy-váradai püspök emlékezetben hagyta, azon időkben a török hódoltsághoz legközelebb eső végvárak, (Sziget, Kanizsa, Gyula, Eger, Ónod,) őrsége magyar katonaságból állott; e leginkább fenyegetett véghelyek kapitányságait is Ferdinánd magyarokra bízta, míg a kevésbbé veszélyes, nyugalmasabb s jövedelmesebb állomásokon Győrött, Komáromban, Pozsonyban, Kassán a főkapitányság német tábornokok kezében volt. Így a török harcokban gyakorlott, neje hozománya és saját szerzeményei által gazdag főurrá lett Kerecsényinek

¹⁾ Forgács, Commentarii, Monum. Hung. Hist. Scriptorum, XVI. köt. 305. l.

nem lehetett nehéz Ferdinánd király német tanácsosai által, kikre Forgács szerint ajándékokkal is hatott, az alföldi főkapitányságot magának megszerezni.

Ferdinánd tanácsosai s a magyar országgyűlések Gyula fontosságát kellően fölfogván, az alföldi 6 vármegye adóját és ingyen munkáját Gyula föntartására rendelték; gondoskodtak, hogy a vár jól fegyverzett s kellő számú rendes őrséggel legyen megrakva. A Miksa király és Kerecsényi közt 1564. október 6-dikán kötött egyességből tudjuk, hogy Kerecsényi tartozott Gyulán folyvást 500 huszárból és 350 puskás gyalogból álló őrséget tartani, melynek zsoldjára s a vár egyéb szükségereire a király neki évenként 31,000 forintot kötelezett, úgy hogy a várhoz tartozó királyi uradalom 12000 forintra számított jövedelméhez s a 6 vármegye 9000 forintra becsült évi adójához a kincstár Csehország adójából évenként 10,000 forintot szolgáltatasson, nagyobb veszély vagy ostrom idejére pedig kötelezte magát a király, hogy kellő számú katonaságról s a vár egyéb szükségereiről is gondoskodni fog.¹⁾ A gyulai rendes várőrség ily tetemes száma, melylyel ez időben a tiszavidéki várak közül csak Eger, Várad és Kassa őrsége vetekedett, mutatja, hogy a király és rendek mily sulyt helyeztek Gyula megtartására.

A mint Kerecsényi a gyulai kapitányságot átvette, azonnal a vár erődítési munkáihoz látott, s a hatósága alatt álló hat vármegye népén kívül a jászokat, kunokat, Hevesvármegye egy részét, Debrecent és Szegedet is a vár munkájára s élelmezésére szoritotta. Ezért összeütkezésbe jött Vrancsics Antal egri pöspökkel, ki 1561. márc. 25-én Egerből kelt levelében keserű szemrehányást tesz neki, hogy az eddig Egerhez szolgált hódoltságról körülbelül 25,000 jobbágyot foglalt jogtalanul Gyulához, néhány nap mulva pedig Ferdinánd király előtt

¹⁾ Haan és Zsilinszky, Békésmegyei oklevéltár 148. l.

ismételten panaszt emelt Kerecsényi ezen hatalmaskodása ellen, mely Eger várára nézve annyira sérelmes. — Ferdinánd azonban a jászok, kunok, debreceniek és szegediek szolgálatait ez egy éven át Gyula építésére Kerecsényi rendelkezése alá bocsátotta. — Vrancsics ebben csak nehéz szívvvel nyugodott meg, s Ferdinándhoz ez év június 4-én irt levelében nem bírta elfojtani azt az észrevételét, hogy a Gyulától oly távol eső jászok szolgálatára sokkal nagyobb szükség volna Egerben, melynek várán egyszerre még soha 200 munkás sem dolgozott, mint Gyulán, hol Kerecsényinek, a mint mondják, naponként 3, 4, sőt 5000 munkása is van.¹⁾

Bizonyos ebből, hogy Kerecsényi 1561-ben tetemes munkát fordított Gyula erősítésére; a bécsi cs. kir. államlevéltárban fönmaradt két tervből pedig, melyek közül az egyik a gyulai vár 1562-ik évi állapotjának alaprajzát, a másik az átalakítandó vár tervét ábrázolja, kétségtelen, hogy ekkor a vár lényeges átalakítása szándékba volt véve. Hogy azonban az 1566-ki megszállásig a tervezett gyökeres átalakítást Kerecsényi végre bírta volna hajtatni, hihetőnek nem tartom.

A Miksa király és János Zsigmond közt 1564-ben a tiszántúli részekben kitört háború, Tokaj, Szerencs, Szathmár, Erdőd, Kővár bevétele, melyeket Schwendi 1565. elején elfoglalt, az erre következett szathmári egyezkedés, melyben a szorult helyzetbe jutott János Zsigmond kész volt a magyar királyi címről s birodalma egy részéről lemondani és Miksának hűséget és engedelmességet fogadni, a porta részéről ezen egyezés érvényességének tagadása s az a követelés, hogy Miksa király a János Zsigmondtól elfoglalt területet bocsássa vissza, mire ez teljességgel nem volt hajlandó, János Zsig-

¹⁾ Vrancsics levelei 1561. márt. 25. 30. és jun. 4-ről, Monumenta Hung. Hist. Scriptores. XIX. köt. 257. 261. és 273. l.

mond törekvése a szathmári egyezség súlyos föltételeinek módosítására s e végett Bécsbe küldött követének Báthori Istvánnak letartóztatása, s végre Miksa király viszonykövetelése, hogy a porta az 1565-ben elfoglalt Pankotát és Kruppát adja vissza, a háború kitörését a porta és Miksa között kikerülhetetlenné tette. 1565. végén Konstantinápolyban a hadjárat Miksa ellen el volt határozva, s a 72 éves hatalmas II. Szolimán szultán nagyszerű készületeket tett, hogy a jövő nyáron hódító hadait még egyszer Magyarországra, s ha a hadi szerencse kedvezend, Bécs alá vezesse.

Kerecsényi, ki Miksa parancsára 1565. nyarán Mágócsi Gáspár egri kapitánnyal 500, 500 huszárral támogatta a János Zsigmond és a temesvári basa hadai által megtámadt Schwendit, már akkor látta a Gyulát fenyegető vihar előjeleit, midőn a törökök 1565. május havában Gyula közelében a Zaránd vármegyei pankotai kastély elfoglalásával lábukat megvetették. 1565. május 7-dikén aggódva tudósította a királyt, hogy a temesvári basa hat nap óta vívja Pankotát, onnan Jenő alá szándékozik, s ha azt beveszi, Gyula városát igyekszik hatalmába keríteni s ott kastélyt emelve az őrséget a várba fogja rekeszteni.¹⁾

Ez aggodalma ekkor nem teljesült ugyan, de azért Kerecsényi, ki említett levelében panaszosan említi a királynak, hogy az őrség zsoldjára egy év óta egy fillért sem kapott, hogy lovasainak már 6 hónapzzal tartozik, hogy Schwenditől pénzt hijában sürgetett, a bizonyosnak hitt török hadjáratral szemben állását a gyulai várban tarthatat-

¹⁾ Eredetije a bécsi cs. k. államlevéltárban: — E levéltárban az 1565. és 1566. évből összesen 58 darab levél van, mely Gyulára vonatkozik, ezek közül azonban csak Miksa király két biztató levele kelt a megszállás ideje alatt, a többiek mind az előbbi hónapokból valók. Hogy ezen leveleket, melyek hollétét itt egyszer mindenkorra jelölöm, értekezésemben felhasználhattam, s ezzel annak némi érdeket adhattam, Károlyi Árpád államlevéltári fogalmazó úrnak köszönhetem, ki e levelek másolatait vagy kivonatait velem közölni sziveskedett.

lannak ismerte, s e nehéz tiszttól való fölmentetését kérte.¹⁾

Miksa királynak Kerecsényi helyére, kinek hűségét, gondoskodását, ügyességét Schwendi a királyhoz irt tudósításaiban — mindig magasztalással emlegette, e válságos időben alkalmas embert találni nem lehetett könnyű föladat; azért hogy vele tisztjében való maradása iránt értekezzék, őt magához Bécsbe parancsolta. Kerecsényi, Gyulát alkapitánya Marinics Horváth Ferenc gondviselésére bízva Kassán át dec. 17-dikén érkezett Bécsbe, honnan már ekkor Miksa eltávozott, hogy az Augsburgban tartandó birodalmi gyűléstől a török ellen segílyt sürgessen, s Kerecsényit St. Pöltenből kelt levelével dec. 28-dikára rendelte magához Linche.

Hogyan folyt itt le az értekezlet, nem tudjuk; de az bizonyos, hogy Kerecsényi szerződésére hivatkozva ragaszkodott föltételeihez, föntartotta jogosaknak hitt követeléseit, s az 1566. évi febr. 2-dikára Pozsonyba hirdetett s a király öcsese Károly főherceg vezetése alatt folyt országgyűlésen — hol Zrinyi Miklós szigeti kapitány is személyesen sürgette a segílyt, ünnepélyesen tiltakozott, hogy a gyulai kapitányságba mindaddig vissza nem megy, mig minden kitűzött föltétele teljesítve nem lesz.

Miksa királyra, ki a Kerecsényivel való egyezkedést Károly főhercegre bizta, Kerecsényi e vonakodása s tiltakozása kellemetlenül hatott. Augsburgból 1566. április 6-dikán hozzá intézett levelében megütközését fejezi ki a fölött, hogy várakozása ellenére mindeddig vissza nem indult Gyulára; nem akarja hinni, hogy Kerecsényi igen súlyos föltételeihez még tovább is makacsul ragaszkodjék s hűségére, hazaszeretetére hivatkozva kéri és parancsolja

¹⁾ Kitétszik ez Miksa király 1565. aug. 6-án Kerecsényihez intézett levelének e helyéből: „Quoad successorem tibi designandum in praefectura Julensi, primo quoque tempore ea de re deliberabimus.“ (Fogalmazványa a bécsi császári királyi államlevéltárban.)

hogy azonnal induljon vissza Gyulára, mely az ország végszedelme idején főkapitánya nélkül oly sokáig nem lehet.

Mik voltak ez oly sulyosaknak állított föltételek, kitetszik Miksa királynak Károly főherceghez Augsburgból ápril 20-án irt leveléből. E szerint Kerecsényi a királylyal és tanácsosaival folytatott tárgyalásokban követelte, hogy adjanak Gyulára a vár kiterjedésének megfelelő s annak védelmére elégséges őrséget, lássák el a várat ágyúval, lőporral, golyóval s egyéb fölszereléssel, fizessék ki a várőrség elmaradt zsoldját, ezenkívül adjanak pénzt előre két vagy három hónapért fizetésére. Ezen követeléseiből azonban Kerecsényi már ekkorra tetemesen engedett; ha ágyúval és egyéb fölszereléssel ellátják, megelégedett a haditanács által segélyére följánlott 1500 emberrel s annyi pénzzel, hogy legalább a hátralékos zsoldot kifizethesse; egyszersmind ajánlatot tett, hogy ha többé egy fillért sem kap is, jószágait zálogba veti s így gondoskodik az őrség fizetéséről: de a királytól biztosító levelet kivánt, hogy a vár védelmére teendő kiadásait, neki, vagy ha meghalna, örököseinek megtéríti. Miksa előtt Kerecsényi ezen ajánlata, mint öcscsének írta, nem látszott ugyan általában elvetendőnek, de mégis, nehogy mások idővel szolgálataikat hasonló föltételekhez kössék, s egyéb okokból sem vélte azt elfogadhatónak s a kivánt biztosítást megadhatónak. Megbizta ennél fogva öcscsét, hogy Kerecsényit, ki különben is biztos lehet, hogy királyi jó indulatját sem tőle, sem örököseitől soha meg nem vonja, birja rá, hogy ezen igen terhes és szokatlan föltételtől álljon el.

Ugyanily értelemben válaszolt még az nap, ápril 20-án, magának Kerecsényinek is, kijelentve, hogy örömet engedett volna a fölmentés iránti kérelmének, de mivel ő azon hely és vidék viszonyait s az őrséget a legjobban ismeri, és így ott mint kitünő tanult katona, neki és az

országnak, legkedvesebb hazájának, másoknál jobb és hasznosabb szolgálatokat tehet, nem kételkedik, hogy a levelében fejtegetett saját kárainál a közjó érdekét előbbre helyezvén, azt fogja tenni, minél egyebet tőle mint vitéz és bölcs férfiutól nem várhat, és így a kapitányságot tovább is kész lesz viselni. Biztosítja egyébiránt királyi kegyéről, biztatja Isten segélyével, kilátásba helyezi neve dicsőségét, érdemeinek a haza részéről leendő hálás elismertetését. A föltételekre nézve kéri, elégedjék meg a hadi tanács által segítségül ajánlott 1500 zsoldossal; pénzt Bécsben kap anynyit, hogy az őrség hátra lévő zsoldját legnagyobb részben kifizethesse; jószágai zálogba vetése iránt tett ajánlatára nézve a választ Károly főhercegtől fogja megkapni. Azért kéri, kényszeríti, siessen, repüljön most már vissza Gyulára.

Miksa király a távol Augsburgban több mint két hét mulva sem tudta, lett-e e levelének fogantja; föl-kérte azért május 7-én Károly főherceget, parancsolja meg Kerecsényinek, hogy rögtön induljon Gyulára, hol jelenlétére nagyon is szükség volna, vagy ha tovább is vonakodnék, értesitse Schwendit, hogy a gyulai kapitányságot azonnal másnak lehessen adni, a mint ez iránt Schwendinek már parancsot is küldött.

Sikerült e közben Károly főhercegnek Kerecsényit rábírní, hogy egy Schwendihez szóló levéllel induljon Ungvárra s onnan Gyulára; utasítva volt abban Schwendi, hogy adjon Kerecsényinek 800 német gyalogot, magyar katonát, ágyút, löszert, a mennyit csak lehet, mire Schwendi a főherceg előtt már előbb is készségét nyilatkoztatta.

Igy érkezett Kerecsényi május 21- és 28-ka közt Ungvárra, hol Schwendi, — ki már május 11-ke előtt 2 zászló alatt mintegy 400 főnyi német gyalogot indított Gyulára — őt biztatással fogadta, tanácscsal, utasítással látta el, megígérte, hogy neki még 200 puskást és 200 cseh sáncásót küld, s löszerrel is lehetőleg segíti. Ung-

várról Ecseden, Zsákán át, — melynek birtokosát, Zsákai Andrást Schwendi és Kerecsényi alkudozással s fenyegetéssel birták rá, hogy kastélyát Miksa királynak átadja s német őrséggel engedje megrakatni, — junius első felében, mintegy félévi távollét után tért valahára vissza Kerecsényi elhagyott állomására, melynek megszállása már ekkor mindennap várható volt. Miksa király Bécsben junius 22-én kelt levelében sietett is köszönetét fejezni ki Kerecsényinek, hogy a nehézségek dacára visszatért Gyulára, ígérte neki, hogy a vár védelmére mindent megtesz s őt mindenkép segíti, hogy helyét becsülettel megállhassa.

Gyula várában Kerecsényi hosszas távolléte alatt a parancsnokságot alkapitánya, Marinics Horváth Ferenc vitte, ki már január 20-án értesítette Schwendit, hogy a kémeitől kapott hírek szerint a törökök nagy készülleteket tesznek, hogy Gyula-Váralját még a télen, míg a jég áll, elfoglalják. Ő a mint írja, a közel falvakból 300 legényt, puskást és lándzsást hozatott be Gyulára, azokat az őrség közé beosztotta, kémekeket tart, éjjelnappal gondosan vigyáztat, kémjáratokat küldöz ki, s bízik Istenben, hogy a törökök terve nem fog sikerülni.

A végvárak vidékén már az 1566-ik év elején általánosan el volt terjedve a hír, hogy a törökök ez évben Magyarország ellen nagyszerű hadjáratot inditnak, s támadásuk legelsőbben Gyula vára ellen lesz intézve; maga Miksa király is, mint február 8-án Károly főherceghez intézett leveléből látjuk, konstantinápolyi követétől hiteles értesítést kapott a szultán roppant hadi készületeiről, melyek a követ véleménye szerint leginkább Gyulát fenyegetik. A vészjósló hírek lehangolólag hatottak a kapitányától elhagyott s félév óta fizetetlen gyulai várőrségre, melyből sok jó katona távozott s jobbnak látta János Zsigmond szolgálatába állani.

Mágócsi Gáspár egri kapitány február 2-án tudó-

sitja Schwendit, hogy a gyulai várórség egyik lovas kapitánya Olcsarovics Demeter Egerben van, gr. Salmtól elbocsáttatását kérte, vagyonát pedig Gyuláról költözteti, mert előre látja a világos veszedelmet.

Irja továbbá, hogy Ábrahámfi István is családjával együtt elköltözött Gyuláról, s attól lehet tartani, hogy a pártosokhoz csatlakozik; közli biztos tudomását, hogy a várat már sok előkelő katona oda hagyta. Mind ezt barátjáért Kerecsényiért örömet elhallgatná, ha királyához való hűsége s hazaszeretete szólani nem kényszerítené. — Figyelmezteti azért Schwendit, hogy ügyeljen Gyulára, annyival is inkább, mert ott sem Kerecsényit, sem helyettesét Horváth Ferencet nem szeretik a szeretlen zsarolás miatt, melylyel a népet is megrontották, a katonákat is elkedvetlenítették.

Hogy a gyulai várórség aggodalmat keltő hangulatáról Károly főherceg s általa a király már előbb is értesítve volt, látjuk Miksának öcscséhez Augsburgból február 4-én irt leveléből, melyben helyesli öcsese nézetét, ki Kerecsényit megdorgálandónak vélte azért, hogy a gyulai katonák János Zsigmondhoz szökdösnek, s minthogy ez csak a fizetlenség miatt történik, holott Kerecsényi a szerződés szerint az őrséget rendesen tartoznék fizetni, utasítja a főherceget, hogy Kerecsényit, ha a pozsonyi országgyűlésen megjelenik, ezért az ő nevében dorgálja meg.

Hogy a fenyegetett Gyula az Erdély felől jöhető támadástól némileg fedezve, s összeköttetése Szathmárral és a felfölddel biztosítva legyen. Károly főherceg február 4-én parancsot intézett Schwendihez, hogy Biharban Zsákát s Bocskai György kastélyát, melyek fekvésöknél fogva fontosak, kerítse kezére, rakja meg német őrséggel, s mindkét kastélyt helyezze Kerecsényi parancsnoksága alá; mi legalább Zsákára nézve, a mint már említettem, mintegy 3 hónap mulva csakugyan meg is történt.

Gyula vára kellő felszerelésének, jókarba helyezésének égető szükségét az intéző körök teljes mértékben érezték ugyan, s nem vonhatjuk kétségbe, hogy meg volt bennök a segítségre való jóakarát: de hogy e jóakarathoz vajmi kevés látszatja lehetett, annak oka a pénz hiányában, a kincstár kimerültségében rejlett. — Tudjuk, hogy Kerecsényi követeléseinek legnehezebb pontját éppen a pénzkérdés képezte. Ugy de a kincstár nem hogy Kerecsényit kielégíthette volna, ki már március havában Gyula vára érdekében 60,000 forint kölcsönt vett föl, de még Schwendi táborának rendes pénzsükségét sem fedezhette. Schwendi ezért Ungvárról március 4-én keservesen panaszkodott is Károly főhercegnek, kijelentve, hogy így bizonyosan elvesz ő felsége tekintélye a katonaság előtt, mely föl fogja mondani az engedelmességet. Irja, hogy majd minden végvárból követek vannak nála, kik a fizetést sürgetik; ha ő ily körülmények közt Ungvártól tovább vonul, a magyarok teljesen kétségbe esnek s még inkább a vajdához (János Zsigmondhoz) pártolnak. Jelenti továbbá, hogy egy vár sincs kellően fölszerelve, s az ő hadereje a magyarokon kívül nem megy többre 2000 embernél; azért gyorsan pénzt és új hadi népet sürget.

Ily nehéz körülmények közt folyt az alkudozás Bécsben Kerecsényivel Gyula és Jenő dolgában. Károly főherceg, mint március 27-én írja Miksának, ez ügyben a tüzérségre nézve a hadi tanácscsal, az élelmezésre nézve az udvari kamarával folytattatta a tárgyalást; de mint írja, a legnagyobb baj az, hogy mindkét véghely rögtön pénzt kér, még pedig nem keveset. A pozsonyi kamara küldött ugyan már Kerecsényinek 4000 frotot s még lesz a vár építésére 10,000 forintja; de mivel Kerecsényi már 60,000 forintot kölcsönzött, a főherceg rögtön újabb intézkedést kér a királytól, hogy a régi

katonaságot, s az új lovasokat és gyalogokat, kiket Kerecsényi fogadni szándékozik, fizetni lehessen.

A kormány a féltett Gyula állapotának megvizsgálására biztosul Bay Ferencet küldte le. Ennek kelet nélküli, de hihetően 1566. március havában irt jelentése szerint Gyulán ágyú, lőpor, golyó, tüzes szerszám meglehetősen, liszt s gabona 2000 köből körül van, s ezt folyvást hordják, takarmány azonban kevés, szalonna, zsír, faggyu, lencse, borsó még kevesebb; fát most hordanak főzni és építeni; de nincs sánctszerszám, nincs vas, szakálás is kevés. Mellvédek, sánckosarak még nincsenek építve. A katonák elégedetlenek, mert rosszul vannak fizetve, s nincs kedvük tovább szolgálni; a vidék ki van élve; mindenki megrémült s jobbra balra futni készül; általában az egész nagyon szomorú képet mutat. Az őrség kívánja a várba Kerecsényit s fizetést követel. Ha ez meg nem történik s jobb intézkedés és rend nem lesz, előre lehet látni, hogy ez a hadinép az ellenség előtt nem sokáig fogja magát tartani.

E jelentés alapján készült az a kimutatás a Gyula várába kívánt felszerelésről, melyet Schwendi, Károly főherceghez Ungvárról április 18-án irt leveléhez mellékelve terjesztett föl. Kellett e szerint az 5 bástyára 5 nehéz ágyú, 5 tarack, 5 mozsár ágyú, 4 sugárágyú, ezekhez 400 golyó, 200 szakálás, 400 félszakálás, 400 mázsa lőpor, 100 mázsa ón, 70 mázsa kénkö, 200 mázsa vas, 100 mázsa salétrom, 4 ágyumester, 20 pattantyus, ezekenkívül sánctszerszámok, ásók, kapák stb, különféle kötelek, 6 hordó lenolaj, 4 hordó faolaj, 100 bőrveder és 1000 darab lándzsa.

Schwendi leveleiből látjuk, hogy Kerecsényi tőle német gyalogokban, huszárokban és hajdukban is segítséget sürgetett. Ő mint április 18-án Ungvárról Károly főhercegnek jelenti azelőtt néhány nappal le is

küldte Gyulára Henyei Miklóst kevés huszárral és hajduval, összesen mintegy 100 emberrel; később a Kerecsényi által kivánt 800 német gyalog helyett 400-at a fiatal báró Jörger Farkas kapitány alatt utnak indított, kik, mint május 21-ikén jelenti, szerencsésen meg is érkeztek. Az Ungvárra ezután egy pár nap mulva megérkezett, Kerecsényinek ígért még 200 puskást és 200 cseh sáncásót, kiknek az ostrom alatt jó hasznát veheti: de oly sok ágyut és ágyuport, mennyit Kerecsényi kért, nem adhatott, csak 30 mázsa puskaport ajánlott, miután ágyupor Gyulán ugy is elég van; tarackokat azonban ígért küldeni, csodálkozását fejezve ki, hogy ezekkel, melyek a rézsutlövésre s a védelemre oly szükségesek, a vár annyi idő óta nem volt fölszerelve. Schwendi utasítva volt Károly főhercegtől, hogy adjon Kerecsényi mellé 200 huszárt is; de ő ez intézkedést céliránytalanak tartotta, s május 28-án a főhercegnek megírta, hogy 100 huszárt sem tud s nem is akar adni; mert neki magának is csak 2000 embere van, s e csekély erőtől a mellele levő magyar lovasság negyed vagy ötöd részét károsnak tartaná elszakasztani. Kerecsényi a huszárságnak ostrom esetére hasznát különben sem vehetné; mert ha a vár ostrom alá nem kerül, a gyulai rendes lovas őrség is elégséges; ha pedig ostrom lesz, Kerecsényi el van határozva, hogy a külvárosokat oda hagyja, a lovasság javával a várba vonul, a hitványát pedig elbocsátja. Hajdut sem ad Kerecsényi mellé, mert azokban bizni nem lehet: különben is meg van győződve, hogy Kerecsényi magyar lovast és gyalogot a várba, mely 2000 emberre esztendőre el van látva, Gyulán jó fizetésért eleget fogadhat. Másnap május 29-én azonban azt írta Károly főhercegnek, hogy bármily nehezen megy is, megkísérte Kerecsényi kérelmét teljesíteni, hogy neki még 300 német gyalogot s 200 sáncásót küldjön,

ajánlkozott arra is, hogy a lőszer hiányát lehetőleg pótolni fogja. A főherceg Schwendi intézkedéseit helyeslően, június 1-én tudatta vele, hogy ő csak azért ígért Kerecsényinek annyi lovas, mert különben vonakodott visszaindulni, s egyszersmind megbízta, hogy alkalmas emberei által tapogattassa ki, tartott e Kerecsényi eszten-dőn át annyi katonát, mennyit szerződése szerint tartani kötelel lett volna.

Mindebből tisztán kitűnik, hogy Gyula vára 1566-ban rendes ostromra kellően fölszerelve teljességgel nem volt, s Kerecsényinek, ki csak június első felében érhe-tett vissza, nem csekély erélyt kellett kifejteni, hogy a vár rendes magyar őrségét toborzás útján annyira emelje s a várat oly karba helyezze, hogy a húszszoros, harminc-szoros erővel folytatott ostromot 9 hétig becsülettel ki-tarthatta.

Miksa király környezetében, mint Kerecsényinek Augsburgból ápril 12-én írja, „hadban jártas, háboruhoz értő jeles férfiak“ úgy vélekedtek, hogy a török rop-pant hadi készületeivel szemben csak védelmi háborura lehet szoritkozni, s erre nézve legcélszerűbbnek hitték a török hódoltság területét tűzzel-vassal pusztítottatni, hogy az ellenség onnan semmi erőt ne nyerhessen, eleséget, takarmányt ne szerezhessen. E tanácsot a király elfogadta s bár menyire sajnálja is, a mint írja, a nyomorult köz-népet, s bár jól tudja, hogy így egyes főurak és neme-sek, nagy kárt vallanak, minthogy két rossz közül a kissebbiket kell választani, meghagyja Kerecsényinek, hogy Schwendit, ki parancsot kapott a pusztítást azonnal elkezdni, mihelyt az ellenség királyi területre lépend, a pusztításban Gyulából támogassa. Ugyanily parancsot intézett Mágócsi Gáspár egri kapitányhoz is. Kerecsényi mint kelet nélkül főnmaradt véleményadásában alaposan kifejtette, e sikerre nem vezető tervet, mely csak a tö-

rök s tatár elől menekült bujdosók most is tömérdek számát s az ország nyomorát fogná gyarapítani, határozottan elejtendőnek tartotta; hasonló meggyőződésben volt Mágócsi is, valamint minden magyar hazafi, kivél ez ügyben Schwendi értekezett. S ennek lehet tulajdonítani, hogy maga Károly főherceg, miután Schwendi május 11-én megírta, hogy elérkezettnek látja az időt, a török hódoltság dulására, s az összevágó működés iránt levelezést folytat Mágócsival és Kerecsényivel, tudatta Miksával, hogy ő ez ügyben Schwendinek sem parancsot nem adott, sem tilalmat nem küldött, s legjobbnak látta magát a királyt kérni föl, hogy határozzon, érdemes-e a pusztitást az abból reménylhető haszonért elkövetni. Igy e halva született terv abba maradt; a helyett egy pár hónap mulva már a kassai kapitányság területét 40,000 tatár száguldozta be, kiknek rablását, dulását akadályozni s megtorolni a Kassa falai közzé zárkozott Schwendi egyetlen egy mozdulatot sem tett.

A mint a tavasz nyilni kezdett, mind bizonyosabbá vált, hogy a török Gyulát nem sokára nagy erővel megszállja. Horváth Ferenc március 25-én tudatta Schwendivel, hogy a mint kémei jelentik, a temesvári basa a bajrám ünnepe (apr. 19.) után indul Gyula felé, melyet 12 szancsákkal fog ostromolni. Sokan azt beszélik ugyan, írja, hogy a szultán a meghódítandó vidéket János Zsigmondnak adja, de ő inkább azt hiszi, hogy Ázsiában tul a tengeren ad majd neki birtokot. Ugyanő április 12-én jelenti Kerecsényinek, hogy a török Gyula ellen Temesvárnál gyülekezik, könyörög, hogy éjjel-nappal siessen haza, hol jelenlétére oly nagy szükség volna, hozzon s küldjön rögtön hadi szereket, különösen magyar és német puskásokat, pattantyúsokat, építő mestereket, tegyen intézkedést a város lakosai

biztosítására, mert az ostrom alatt a sok nő és gyermek jelenléte csak káros lehetne.

Ekkor már megkezdődtek Gyula vidékén az apróbb csatározások, melyek a magyar és török végvárok őrségei közt béke idején sem voltak szokatlanok. Horváth Ferencnek Schwendihez ápril 17-én irt jelentése szerint a gyulaiak Csanádnál egy török csapatot szétverték; azután ápril 10-én az általa a Tisza felé Szeged alá küldött kémjárat ismét szerencsésen csatázott a törökökkel; ápril 14-én pedig a világosvári új várnagyok beigtatására kiküldött 300 gyulai lovas és gyalog mintegy 600 törököt, kik Lippáról Temesvárnak tartottak, megrohant, 100-at levágott, 11-et elfogott, míg közülök csak egy esett el s egy jutott fogságba.

Egy hónap mulva, május 17-én, Dobó Istvánnak Erdélyben járt embere azt hozta hírül Schwendinek, hogy a szultán Pertáf basát 100,000 lovassal s 2000 jancsárral küldi Gyula ostromára, ki annak bevétele után Egert és Tokajt fogja megkísérteni, s hogy János Zsigmond is nagyban készül, s mielőtt a törökök Gyulát megszállanak, azt a maga számára fogja fölkérni. Horváth Ferenc is május 26-án arról tudósítja Schwendit, hogy a temesvári basa 7 faltörő ágyuval megindult Gyula ellen, s pünkösd (jun. 2.) után a Maroson innen lesz hadaival, Pertáf basa pedig rettentő nagy sereggel közelgett. Másnap, május 27-én Erdélyből Schwendi azt a tudósítást vette, hogy a szultán elhatározta Gyula megszállását, melyet a törökök a várat környező vizek levezetésével fognak ostromolni; Gyula vívásával egyik vezérét Pertáfot s a temesvári basát bizta meg, kik már nagy készüléteket tesznek s a megszállást még ezen, vagy a jövő héten szándékoznak megkezdeni.

II. Szolimán szultán, birodalmának válogatott hadaival május 1-én indult meg nagyszerű ünnepélyességgel

Konstantinápolyból utolsó hadjáratára, miután huga fiát, Pertáf vezérbasát, néhány héttel azelőtt tekintélyes haderővel Gyula ellen indította. A szultán a Zrínyi által védett Szigetvárt szándékozott megvívni, s ha azt bevette, seregét még egyszer Bécs alá vezetni. Pertáf tiszántuli támadása, 40,000 tatárnak a felső Tisza vidékére zuditása, János Zsigmond hadainak Erdélyből előnyomulása, kétségtelenül azzal a számítással volt elrendelve, hogy Miksa király magyarországi haderejét nagy részben lekösse s így a szultán dunántuli hadjáratának sikerét lehetőleg megkönnyitse.

Szolimán roppant táborával június 27-én érkezett Zimonyba, hol a magához rendelt János Zsigmond tisztelgését nagy ünnepélyességgel, atyai jó indulattal fogadta, s kérelmére adott válaszában biztosította, hogy Miksa birodalmából a Maros, Tisza és Erdély közt fekvő területet neki átengedi. — János Zsigmond a bucsukihallgatás után 10 nap múlva, június 11-én ismét Gyula-Fejérvártt volt, s nagy tevékenységet fejtett ki annyi reménynyel biztató hadjárata megindítására.

Kétségtelen, hogy János Zsigmond semmit sem óhajtott inkább, mint hogy Gyulát és vidékét egyezség útján birtokába kerítse s így a török hódítását az alföldön megelőzze. E terv megkísértésére június hó második felében váradi kapitányát, Báthori Kristófot, Kerecsényi sógorát bizta meg. A királyához hű, annak segélyébe bizakodó, különben is büszke Kerecsényit azonban sógora nyomatékos érvelése, a fenyegető végveszély kimutatása, a haza s kereszténység érdekének fejtegetése, mely kívánatossá teszi, hogy az ország e védbástyája a török hódítás torkából kiragadtassék, nem ingathatta meg. „Királykátok, — mondá gunyosan sógorának — kopaszt borotvál; én e várat annak a pünkösdi királynak soha föl nem adom, ha falai közt kel-

lene is meghalnom.“ E visszautasító válasszal Gyula sorsa fölött a koczka el volt vetve.

Gyula fölszerelése rendszeres ostrom ellen még ekkor, sőt a megszállás idején sem mondható ugyan teljesnek; de mint Schwendi jelentéséből tudjuk, a véd-művek építése már május közepén erélylyel folyt, a vár élelemmel egy esztendőre el volt látva; a lőszer hiányát Schwendi lehetőleg pótolni ígérkezett; a vár magyar őrsége, melyhez Schwendi 600 német gyalogot küldött, néhány hét alatt toborzással 2000 főre lett emelve. — Kerecsényi bizhatott a saját tüzhelyeiért harcoló legénység szellemébe, bizott királya ígérétebe, hogy fölmentésére minden lehető meg lesz téve, reménynyel nézett a Miksa személyes vezetése alatt működendő császári hadsereg hadjárata elébe, melynek sikerét a német birodalom tetemes segélyhadai, a keresztény népek rokonszenve, a hazájáért harcoló magyar nemzet erőfeszítése valószínűnek mutatta, s multjához és esküjéhez hiven egy percig sem ingadozott vagyonát és életét királya és hazája ügyéért föláldozni.

Gyula várának főerősségét a tatárjáráskor már főnállott, későbbi birtokosai, a Maróthiak, Corvinus János és György brandenburgi örgróf által mindinkább megerősített négyszögü belső vár képezte, melyet éjszakkélet felől a Fekete- és Fehér-Körös kiöntései által táplált sarkadi tó tett megközelíthetetlené, a hol pedig ezen mély víz nem fedezett, a belvárost magába foglaló külső vár vízzel telt sáncai és kiszögellő bástyái öveztek, melyek elfoglalása nélkül a belső vár sáncaihoz és falaihoz a száraz felől sem lehetett férközni. A külső váron kívül terülő külváros a Körös által fedezve s palánkokkal kerítve, ha derekas ostromot ki nem tarthatott is, elég erős volt arra, hogy a megszálló seregnek

a külső vár sáncaihoz közelítését néhány napra feltartóztassa.

Az alföldi vármegyékben toborzott, a törökkel való csatázásban gyakorlott várőrségbe Kerecsényi nem kisebb bizodalnát helyezhette, mint a vár fekvésébe s védművei erejébe. Az egykoru Forgács Ferenc, ki Kerecsényi katonai s vezéri tehetségét igen is kicsinylőleg becsmérli, a mint a törökök által egyszerre vívott Sziget és Gyula erejét összehasonlítja, azt mondja, hogy e két vár védműveire, fölfegyverzésére nézve egyenlő, de Gyula őrsége, a parancsnokot kivéve, különb volt. S ha végig tekintünk a gyulai őrség ismert tisztjeinek névsorán, elhihetjük, hogy Forgács a nagybirtoku előkelő nemesek, harcokban edzett hadnagyok parancsa alatt állott gyulai várőrség erősebb voltát nem ok nélkül emelte ki, s nem kételkedhetünk, hogy ezen várőrség 2000 főnyi névtelen magyar hőse, kik két hónapon keresztül a vitézségnek, elszántságnak és kitartásnak annyi és oly fényes bizonyosságát adták, egy Zrinyi vezetése alatt épen oly lelkesen rohant volna a vértanui halálba, mint Szigetvár halhatatlan dicsőségű magyar és horvát védői.

Az egykoru s közelkoru írók Kerecsényi Lászlón és testvérén Mátyáson kívül, Gyula védői közül csak 17 férfiú nevét jegyezték föl: de ez igen rövid névsor is eléggé tájékoztathat bennünket, mily elemekből alakult s mily szellemű lehetett a gyulai őrség, melynek zömét és javát kétségtelenül az alföldi hat vármegye nemeségének harcias ifjúsága alkotta, oly előkelő tisztke keze alatt, kik e vár falai közt ősi birtokaik, nejeik és gyermekeik megmentéseért, hitők és szabadságuk védelmezéséért bátor szívvel néztek a halállal szembe, hogy szerencsétlen hazájok nevében a török önkényuralom ellen yomása ellen fegyverrel kezökben tiltakozzanak.

Az alkapitányságot a kamicáci születésű, de Bécs-

bén is birtokos *Marinics Horváth Ferenc* vitte, ki 1557-ben I. Ferdinándtól kapta adományban a nyulak sziget-beli apácák által birt Királyságot és Dónátot; várnagy a Csanádban és Békésben több helyt birtokos *Jász Lukács* volt, kit már 1559-ben is e tiszttben találunk. A hadnagyok közül kiemelhetjük a már több hadjáratban résztvett *Giczi Jánost*, ki menekülése után Erdélybe vonult, ott váradi kapitányságra s utóbb Báthori Zsigmond kiskorusága idején kormányzóságra emelkedett: *Henyei Miklós*, zalavármegyei nemest, ki Szigetvár 1556-ki ostromakor az egyik bástya védelmét vezette, melyet nevé-ről Henyei-bástyának neveztek, s kit vitézi érdemeiért Miksa király az 1563-ki koronázó országgyűlésen arany sarkantyus vitézzé ütött: kiemelhetjük a rác eredetű *Olcсарovics Demetert*, a gyulai rendes várőrség egyik lovas kapitányát, Csanád-, Arad-, Zaránd- és Békésvármegyében terjedelmes jószágok urát, kit legényei mint atyjokat ugy szerettek, s mikor elesett, mint atyjokat sirattak.

Ismerjük továbbá Bánrévi Pétert, Békés- és Zarándvármegyében gazdag birtokost, Földvári Istvánt, 1560-ban és 1561-ben az alföldi vármegyék adójának összeírásában működött biztost, a vasvármegyei Keledi György gyalog hadnagyot és tiszttársát Balázsdeák Mártont. A vár védői közt találjuk Brebiri Melith Györgyöt, Zemplin-, Ugocsa-, Szathmár-, Biharvármegyében előkelő birtokost, az akkor 26 éves Iktári Bethlen Farkast, Zarándban Bethlen-Ósi urát, később a dicső Bethlen Gábor fejedelem atyját, a dunántuli birtokos Zichi Györgyöt, 14 év mulva Moson vármegye alispánját; a sárosvármegyei ősnemes családból való Kapi Andrást, ki Erdélybe szakadva, a család ott egy ideig virágzott főuri ágát alapította, ismerjük a csanád-vármegyei de Zarándban is birtokos Serjényi Miklóst, és az ifju Ósi

Gáspár bihari nemest, ki a vár falán tört résen elszánt védelme közben dicsően esett el. Istvánfi Miklós, ki Gyula vivásának részleteiből legtöbbet hagyott emlékezetben, méltónak tartotta e többnyire uri rendű tisztek nevei mellett megörökíteni a kapuőrök tizedesését, Fekete Demeterét is, ki, midőn a várból ki kellett vonulni, elkeseredésében egy kulacs jó bort öntött lova torkába, s neki tüzesedett paripáján keresztülvágta magát a rablásnak, fosztogatásnak eredt törökök tömegén. Végre a maig is virágzó Gyulai Gál család levéltára föntartotta a derék Gyulai Gál András emlékezetét, ki Kerecsényinek július 14-én irt segélyt sürgető levelét az ostromló török hadakon át, élete veszélyeztetésével Miksa királynak Bécsbe megvitte, s a király július 25-én kelt biztató válaszával a bekerített várba nem kisebb merészséggel és ügyességgel bejutott, mely érdemeért 1572-ben Radecius István váradi püspöktől a váradi hegyen egy terjedelmes szőlőt nyert adományban. A Gyula védelmében résztvett német gyalogok tisztjei közül ismeretesek az ostrom alatt elesett Happarot Vilmos, a Schwendi által beküldött s török fogságba került báró Jörger Farkas, és a mészárlásból menekült Reittenau Bernát.¹⁾

Még Szolimán hadai számára az Eszéknél a Dráván veretett hid el sem készült, midőn Pertáf basának korábban megindított tábora június utolsó napjaiban Gyula alá szállott s a vár teljes bekerítését július 2-án megkezdette.²⁾ Az akkori fogalmak szerint egy vár megszállását kitörés nélkül bevárni gyávaságnak tartották,

¹⁾ Istvánfi 1685. — kiadása 308—310. l. — Ő csak Bethlen Farkasról és Kapi Andrásról nem szól, kiknek említését Bojti Gáspárnál találjuk. — Engel Monumenta Hungarica 242. l.

²⁾ Fessler. Gesch. d. Ungarn VII. köt. 38. l. a megszállás kezdetét, a nélkül, hogy forrásra hivatkoznék, Sz. Iván napjára (június 24-re) teszi; az egykoru Forgács és Istvánfi szerint az ostrom csak július 2-án vette kezdetét.

s Kerecsényi lovassága javával még az nap kirohanást intézett, Kétegyházán innen a törökökkel véres csatát vívott, s csak este felé vonult vissza a vár sáncai közzé; Pertáf basa pedig a készen hozott sánckosarak mögött ágyútelepeit a következő éjjel fölállította.

Forrásaink a török sereg számára nézve egymástól igen különböznek. Forgács szerint Pertáf tábora 70,000 főből s ezek közt 4000 jancsárból állt; ehez járult a temesvári basa 10,000, a havasalföldi vajda 12,000 embere s a bolgár végvárakból 3000 ember.

Forgács a 40,000 főnyi tatárságot is a gyulai megszálló sereghez számítja, holott tudjuk, hogy ezen száguldozó lovasság a vár vivása alatt a felső Tisza vidékén Beregszászig és Kassáig dült, és így az ostromló sereghez nem tartozhatott. Zsámboki János s utána Ortelius a megszálló tábor 80,000 emberre teszi; Istvánfi szerint a szultán Pertáf vezérbasát és a görögországi beglerbéget Drinápolyból 2000 jancsárral s 25,000 emberrel indította Gyula alá, s e táborhoz csatlakozott a belgrádi és temesvári basák hadereje; végre Bizarus Péter a török haderőt 40,000 emberre számítja. A törökök, ha a roppant tábornak körülbelől felét számítjuk is valódi harcosnak, és így a fegyveresek számát legalább is 40,000 emberre tesszük, ha nagy áldozatok árán is, biztosan számíthattak az aránylag csekély őrség ellenállásának megtörésére és így a vár bukására, melynek őrsége 2000, Forgács szerint csak 1500 magyar és 600 német fegyveresből állt; a bénrekedt városi lakosság, melynek száma nőkkel s gyermekekkel együtt mintegy 2000 főre ment, ha végszükség esetén erejét a latba vetette is, az a mérlegben nem sokat nyomhatott.

Gyula 9 hétig tartott ostromáról egykoru irók csak annyi részletet sem jegyezték föl, mint Szigetváréről,

mely iránt Zrinyi és bajtársai hősi halála nemcsak hazánkban, hanem az egész keresztény világban mély érdeklődést keltett; — és így a Gyula falai alatt vívott küzdelem képét a ránk szállott s olykor egymással alig egyeztethető adatokból nagyobb körvonalaiban is csak hézagosan vázolhatjuk.

Pertáf basa az első napokban, midőn a megáradt vizek a vár megközelítését tetemesen nehezítették, az ostromot csak gyengén folytatta; a vár teljes berekesztése mellett legelső gondja volt, hogy a Körös vizét elfogja s a vár sáncaiból csatornákon levezesse; mi közben a külvárosi palánkok védőit támadásaival folyvást nyugtalanította.

Kerecsényi a tarthatatlan külvárosokat a megszállás ötöd napján, július 6-án fölgyújtatta, s őrségét és lakosait a külső várba költöztette.¹⁾ Így a török ágyútelepek a várhoz közelebb nyomulhattak, s azok fedezete alatt a ví-árkok, melyek készítésében a török gyalogság gyakorlott volt, a külső vár sáncaihoz napról-napra közeledtek.

Hogy a lapályon fekvő vár falait alkalmasabban lövethesse, Pertáf 4 magas halmot hányatott, kettőt földből, kettőt földdel töltött zsákok halmazából, s ezenkívül gerendákból a vár falainál jóval magasabb két bástyát építtetett, s azokat hogy a fölgyújtástól biztosítva legyenek, nyers bőrökkel vonatta be. E magaslatokra vontatott nehéz ágyúival négy oldalról szakadatlanul rongáltatta a külső vár falait és bástyáit; míg a ví-árkokból a sáncok közelébe nyomult jancsárok nyil- és golyózáport szórtak a falakon mutatkozó védőkre. — Mindjárt az ostrom ez első szakában nagy csapás volt a várra nézve, hogy az egyik legnagyobb ágyú a folytonos és erős tüzelés miatt szétrepedt s a tüzérek közül

¹⁾ A Körös lecsapolását, s a külvárosok felgyújtását és odahagyását említi *Zsámboki, De Giulae et Zygethi exita* című rövid emlékiratában, mely legelsőbben Bonfini 1581-diki kiadása mellékletei közt jelent meg.

többeket darabokra szaggatott.¹⁾ — A golyózapor is ritkította a védők számát; az első áldozatok közt volt a derék Olcsarovics Demeter lovas kapitány, kit a vár külső bástyájáról egy nehéz ágyugolyó által lesodort gerenda szétszakadt darabja homlokán talált és halálra sujtott.

Az ostrom előmunkálatai két hét alatt annyira haladtak, hogy miután a bástyák és mellvédek meg voltak rongálva, a sáncok pedig több helyt rózsével és földdel be voltak hányva, Pertáf a rohamot sikerrel megkísérhetőnek tartotta. Julius 17-én viradóra egyszerre négy oldalról heves rohamot intéztetett a külső vár ellen. Hajnaltól fogva délig tartott az öldöklő viadal, melyet támadók és védők nem annyira nyillal és golyóval, mint ember-ember ellen kézi fegyverrel vívtak; a védők, kiket egyfelől Henyei Miklós, másfelől Kerecsényi, Jász Lukács, Giczi és Földvári példája lelkesített, helyzetök előnyét ügyesen fölhasználva minden talpalatnyi tért elszántan oltalmaztak, a megújult merész rohamok előtt nem ingottak meg, s a falakra több ízben fölnyomuló törököket, kiknek fejére égő szurokkal és gyantával telt edényeket szórtak alá, mindannyiszor nagy veszteséggel vissza szoritották. E nap a gyulaiak diadalmnapja volt; de a győzők örömét nem csekély veszteség fájdalma zavarta. A halottak közt volt a tisztek egyik legjelesbike Henyei Miklós, ki sisak nélkül forgolódván a legveszélyesebb pontokon, szeme fölött könnyünek mutatkozó nyillövést kapott, — melynek következtében feje összedagadozván, három nap mulva elhalt;

¹⁾ Istvánfi szerint egyszerre három nehéz ágyu szakadt szét, ugyanezt írja Forgács is, ki azonban egy pár lappal alább csak három derék tüzér szétszaggatásáról emlékezik, s hibásan sorozza ezek közzé az olasz mérnököt Baldegarát, kit Forgács Simon, mint e helyre tett jegyzetéből tudjuk, Eger várában később személyesen ismert. — Egyszerre három ágyu szétrobbanását valószínűnek nem tarthatom.

mig vitéz bajtársa Földvári István kapott sebéből nem sokára fölépült. A német gyalogok közül mintegy 40, a magyarokból még több esett el; a halottaknál többre ment a sebesültek száma, kik többnyire még az nap vagy nem sokára elhaltak; miből az a hiedelem keletkezett, hogy a törökök mérgezett golyókat és nyilakat használtak.

Pertáf basa a nem sikerült roham után egyesség után törekedett a várat föladásra birni. — E célból a gyulaiakkal ismerős Réz agát, a horvát renegát Rodenovics Márkot Kerecsényihez küldötte, s általa az őrségnek, ha a várat föladja, tisztességes feltételek mellett szabad elvonulást ígért, biztosításul késznek nyilatkozott az őrség által kijelölendő kezeseket adni, s ezek közzé vejét, a szolnoki béget is följánlotta. De sem ez ígéretek, sem a renegát horvát szép szavai, ki magát mint a keresztények barátját a gyulaiak iránt jó indulatúnak mutatta, s a kikerülhetetlen végromlás megelőzését ajánlotta, nem birták Kerecsényit és alvezéreit megingatni; s az ajánlatot férfiasan visszautasították. Az őrség, az eddigi siker által is bátoritva, el volt szánva folytatni az élet-halál harcát; ha nappal a folytonos támadás miatt nem tehetette, éjjelenként a megrongált falakat lehetőleg kijavította, vagy a veszélyesebb helyek mögött új védsáncokat hányt. Így az újabb meg újabb betörési kísérleteket meghiusította.

Gyula négyszögü régi belső vára kőből és téglából, de a később épült terjedelmesebb külső vár falai és szeglet bástyái magyar módra háromszoros, egymással erősen összefoglalt faboronából voltak építve, melyek széles közei földdel voltak kitöltve.

Kivülről a cölöpzetet, hogy föl ne lehessen gyujtani, vastag vakolat borította, Pertáf tapasztalva, hogy az ily szerkezetű falak az ágyugolyók hatásának a kő-

falnál jobban ellent állanak s a réstörést igen megnehezítik, a lövésnek addig szokatlan módját alkalmaztatta. A külső vár szegletbástyáinak oldalait s a hosszan elnyuló egyenes védfalakat nehéz ágyuival rézsút lövette; így a golyók a cölöpzet tapasztát leverték, — úgy hogy a külső gerendázat meztelen maradt. E közben kísérleteket tétetett a vár falai alá aknákat is ásatni, hogy robbantással rést töressen, de az aknák a vizenyős földből fölfakadozó víz miatt haszonvehetetlenekké váltak. A jancsárok ekkor, minthogy az ágyugolyók a sáncokon rögtönzött mellvédeket s a bástyák és falak kiálló faerkélyeit, melyekből a védők a falakhoz közeledőket lövöldözhatték volna, már lerombolták, a cölöpzet aljába nyomultak, beásták magukat a gerenda-falak közzé, — onnan a földet kihányták s a csupaszon maradt faalkotmányba több helyt tüzet vetettek.

Igy 19 napi folytonos erőfeszítés után mely tetemes áldozattal járt, a külső vár falain néhány rés nyílt, a belső vár falai azonban még ekkor is épen állottak. Az ostrom e nehéz napjaiban halt el lázban és vérhasban Horváth Ferenc alkapitány, egy ágyugolyó pedig Balázsdeák Márton hadnagy életét oltotta ki.

A rések a roham sikerére biztos kilátást nyújtottak, miután a külső vár falaiból néhol már csak a belső cölöpfal félig összeégett s befelé dűledező gerendái állottak.

A rohamot a török gyalogság szokott vakmerőségével, halál megvetésével többször megújította, de a réseken, melyeket az őrség testével fedezett, szint oly elszánt és makacs ellenállásra talált. A kézviadal mindkét részről számos áldozatba került: a német gyalogok egyik kapitánya Happarot Vilmos s a fiatal Ósi Gáspár a benyomuló törökök ellen hősileg harcolva esett el, Gicz János és Bánrévi Péter sebet kapott.

A törökök már csaknem a vár urainak képzeltek magokat, de a sebesülten is harcoló Giczi és Földvári végső erőfeszítésre buzdította a lankadó védőket, s a mint az est homálya beállt, Keledi gyalogjainak s a német puskások egy részének merész támadása a már betört jancsárokat, öldöklő harc után visszanyomta.

Néhány nappal ezután, a helyi hagyomány szerint szent Lőrinc napjára virradólag, a várórség válogatott lovassága, támogatva a puskás gyalogoktól, szintoly elszánt mint szerencsés kirohanást intézett a török táborra, az egyik ágyutelep sáncait megrohanta, védőt levagdalta s az ágyukat beszegezte. — Ez alkalommal történhetett, hogy Gyulai Gál András, Miksa király Bécsben július 25-én kelt biztató válaszával magát a megzavart törökön keresztül — és a várba szerencsésen átvágta. E kirohanás alatt a lovasság tömérdek háromszögű vassulymot szórt el a vár környékén, melyek az utánok nyomuló török lovasságban nagy romlást okoztak.¹⁾

A mit a kötelesség érzete, a lelkesedés föllángolása, a vésszel, halállal nem gondoló vitézség Gyula megtartására megtehetett, azt a már hat hétig tartott ostrom nehéz napjaiban a gyulai őrség tisztjei és legényei emberül megtették; úgy hogy ha Miksa hadai az ostromlókat zavaró hadműködésekkel tesznek, a vár megmentése iránt táplált reményt még ekkor sem lehetett hiútnak tartani. A királyi hadak segélyébe vetett ezen remény edzette meg Kerecsényi és bajtársai kitartását. E remény azonban napról-napra halványodott, a védők száma is a folytonos veszteség által nagyon megapadt, úgy hogy a segélyre hosszasan várakozni, s a me-

¹⁾ Ortelius és utána Nadányi bizonyosan tulzással teszik az ekkor el-esett törökök számát 5000 re; Ortelius szerint ezek közt volt 3 szancsák s maga a temesvári basa is.

nekülés reményét a rongált falakba s az őrség hanyatló erejébe helyezni, napról-napra lehetlenebbnek mutatkozott. A ki a küzdő erőket számba vette, annak be kellett látni, hogy, ha a segély végkép kimarad, nem lehet távol az időpont, midőn a sokszorosan tulnyomó szám kitartó támadása ellen a gyulaiaknak nem lesz más kilátásuk, mint az, hogy ha a végső kényszerűségnek fejet nem akarnak hajtani, az elébb-utóbb elesendő vár romjai közzé temetkezzenek.

Az ostrom hosszúra húzódtával ugyanis a várbeliek helyzete napról-napra nehezebbé vált. A forró nyári napokban a Körös vize levezetése után, a várbeli kutak annyira kiapadtak, hogy csak a legmélyebbekben lehetett valami kevés, egészségtelen italu vizet kapni; a vár környékén terült s nagy részben kiszáradt mocsárok párolgása, a sáncokba rekedt álló viz büze, az alföldön különben is otthonos lázas betegségek szülő anyjává lett; a rekkenő hőség, a romlott víz, a száraz, nehéz eleséggel való táplálkozás, súlyos nyavalyákat, különösen vérhast idézett elő, melynek Horváth Ferenc kapitány is áldozata lett. A halandóság ijesztő mértékben növekedett, úgy, hogy a halottak száma a vár legfeljebb 5000 főre tehető, de folyvást ritkult népességéből naponként 30 körül állott, s a fegyverfoghatók közül is többen pusztultak el különféle betegségekben, mint a folytonos harcokban kapott sebekben. A várba szorult nép, az asszonyok, gyermekek kétségbeesése, az erősen megtizedelt német gyalogság hangulata, mely csak zsoldért szolgált s menekülését csak a vár föladásával reménylette, csüggesztőleg hathatott a legerősebb lélekre is.

A várbeliek szorongatott helyzetét jól tudva János Zsigmond, Kerecsényit rábirhatónak vélte, hogy a várat, melynek megtartásához vagy fölmentéséhez reménye sem lehet, neki adja át, hogy így maga és bajtársai életét

megtartsa, az alföldet pedig a török hódoltság nyomorult sorsától megmentse. János Zsigmondnak érdekében állt, hogy Gyulát és vidékét, melyet a szultán neki ígért, a török hódítás torkából kiragadjja, s Báthori Kristófot, kit Forgács szerint Pertáf basától maga Kerecsényi kért ki közbenjárónak, — ismét Gyulára küldötte, hogy sógorát a terv kivitelére nyerve meg. Pertáf basa azonban Kerecsényi kívánságát, hogy Báthorival a várban szemben lehessen, nem tartotta teljesíthetőnek, s csak a kíséretében volt Borbély Györgynek engedte meg, hogy egy magyarul értő török biztos társaságában Kerecsényit fölkeresse s vele a vár föladása iránt értekezzenek.

A mint a helyzetet Szamosközi, bizonyosan a dologban avatottak elbeszélése után festi, Kerecsényi még ekkor sem vesztette el reményét királya támogatásában, kinek Győr vidékén táborozó seregétől a Szigetvárt ostromló szultán hadai ellen erélyes és sikeres hadmiveleteket várt; de másfelől számított arra is, hogy ha a császári hadak a szultánnal szemben vereséget vallanának is, s ez esetben Gyula ostroma még erősebben megújulna, a várat a győzedelmes szultán hadainak a végső szükség pillanataiban is tisztességes feltételek mellett föladhata, a nélkül, hogy magát királyának adott hite megszegéséért vádolhatná. Azért János Zsigmond újabb fölszólítását s ajánlatait azzal a nyilatkozattal utasította vissza, hogy ő esküje és becsülete sérelme nélkül Gyulát neki föl nem adhatja, ha csak királya, kinek hitét, s életét lekötötte, külön parancsát nem veszi; később életét fölálldozni, mint hitét megszegni.

Báthori Kristóf ekkor belátva, hogy sógoránál célt nem érhet, egy levélkét akart Kerecsényi kezéhez juttatni, melyben biztatja, hogy ha el van tőkélve a várat János királynak fel nem adni, tartsa magát erősen a legvégsőig, mert ő a török táborban tapasztalt mozgalmak-

ból biztosan következtetheti, hogy Pertáf basa nem sokára kénytelen lesz a megszállást félbe szakítani. Még be sem végezte sorait, midőn Pertáf rögtön magához hívatta. Báthori a cédulát, nehogy dugdosásával magát elárulja, hirtelen markába szorította s úgy ment a vezérbasa sátorába, hol a könnyen vesztére válható levélkét beszélgetés közben el találta ugyan ejteni, de hosszú köntöse prémjével a basa szeme elől mind addig ügyesen elrejtette, míg — a mint később gyakran elbeszélgette, — elrejtett zsebkendőjével együtt szerencsésen fölvette s így magát kellemetlen helyzetéből kimentette.

Báthori visszantásítása után augusztus második felében a törökök a vár ostromát még hevesebben s oly sikerrel folytatták, hogy midőn a vívás nyolcadik hete letelt, emberi számítás szerint a döntő roham vissza vérese a lehetetlenséggel határosnak látszott s a kikerülhetetlen válság minden percben bizonyosabbá vált.

Kerecsényit, ha multján s az eddig törtéteken végig tekintünk, tévedésnek tartanám ugyan az elfogult Zsomboki János és Istvánfi Miklós szemüvegén át gyávának, vagy Forgács szerint állásának megfelelni nem bíró katonának tartani: de tagadni nem lehet, hogy nem volt meg benne az a határozott, mondhatnók makacs elszántság, az a soha csüggedni nem tudó erély, az ügyért magát örömmel fölláldozni kész lelki magasztaltság, mely a szigeti vértanu, Zrinyi nevét hallhatatlanná tette. Előtte még volt becse az életnek, ránézve a halál nem tűnt föl szabadító angyal képében. Mint Forgács Simon a szemtanu Giczi Jánosra hivatkozva emlékezetben hagyta, Kerecsényi a közlő válság nehéz napjaiban folyvást ifju nejére, Tersacki Frangepán Klárára gondolt, kivel csak ez év elején kelt egybe, a nehéz lelki küzdelemben midőn az élet és halál közt kellett választani, szive nem volt oly acélkemény, hogy nejét, családját feledni tudta

volna. A végszükség kényszerűsége előtt jobbnak látta meghajolni, mint megtörni, hite és becsülete sérelme nélkül megkísérhetőnek hitte a kikerülhetlen végcsapást elhárítani, s kötelességének tekintette amit még lehet megmenteni. Pertáf basától 8 napi fegyverszünetet kért, hogy az alatt a vár föladása iránt egyezkedjék.

Pertáf, kinek az ostrom eddig is aránytalanul nagy áldozatába került, melyet az utolsó roham még sulyosbithatott volna, Kerecsényi kérelmét készséggel teljesítette, vele mint méltó ellenféllel szemben emberséget mutatott, tőle a vár jégverméből itala hűsítésére jeget kért, melyben nagy szükségét szenvedett, s viszonzásul neki egy paraszt által dinnyével, almával s más csemegékkel kedveskedett.

Az alkudozás megindítására Kerecsényi a horvát eredetű Melith Györgyöt bizta meg, a törökök részéről Mehemet aradi bég, a horvát renegát Kunovics Mihály, egykor Enyingi Török Bálint szolgája, folytatta a várban a tárgyalásokat. A hadi tanácsbau, mely a föltételeket megvitatta, Kerecsényi kifejtette, hogy csak a végső szükség kényszerítésének enged, midőn a vár föladását, melynek bukása csak rövid idő kérdése, ajánlatba hozza, hogy magát, bajtársait, a lakosokat a bizonyos haláltól vagy rabságtól megmentse. Giczi János, Földvári, Zichy és Keledi a föladás ellen szólottak ugyan, intő például hozva föl Losonczi István és társai esetét, kiket a föladott Temesvár falai alatt a törökök hitöket megszegve lemészároltak: de a többség az ellenállást tovább is sikerrel folytathatónak nem tartotta; mert a német gyalogság zugolódott s a föladást határozottan sürgette, a szenvedésekben kifáradt lakosság, a betegek, sebesültek tömege szabadulás után áhitozott, s a megszállás kezdetén is érezhető hijányok két hónap alatt folyvást szaporodtak, s a magyar őrség 2000 emberéből már alig maradt

500 fegyverfogható. Ugy hitték, hogy a kötelességnek, a katonai becsületnek, hosszas kitartásukkal, annyi roham bátor visszaverésével teljesen eleget tettek; előtérbe lépett az önfentartás ösztöne, győzött a hideg ész számítása, mely minden további vérontást a házára nézve kárba veszett áldozatnak, a nemzeti erő céltalan elfecsérlésének tüntetett föl. Így az ajánlott tisztességes föltételek elfogadása közegyetértéssel határozatba ment.

September 1-én a föladási szerződés alá volt írva s esküvel szentesítve. Pertáf basa kezesekül három előkelő béget adott a várba, Kerecsényi viszont testvérét Mátyást harmad magával küldötte ki a török táborba. A szerződés az őrségnek és lakosságnak fegyveresen, zászlók alatt, minden vagyonával együtt szabad elvonulást biztosított, s Pertáf basa kötelezte magát, hogy a betegek, sebesültek és a podgyász elszállítására 400 szekeret rendel.

A kivonulás előkészületei a következő nap is eltarottak, s csak harmad nap, szept. 3-án kezdődött meg a vár átadása s az őrség és lakosság kivonulása a török csapatok sorfala közt.

A török katona békén türte a táborozás sanyarúságait, vérét, életét, a csatában nem kimélte, hideg vérrel áldozta föl magát a várak vívásában: de vitézsége bérét a zsákmányban, fáradsága jutalmát a hadi foglyokban megkövetelte. E korban még a rendes török katona is, annyival inkább a zsoldot nem húzó rendetlen csapatok legénysége, igazságtalanságnak, magára nézve sérelemnek tekintette, hogy egy ezerek életébe került ostrom után föladásra kényszerített vár védői minden vagyonukkal szabadon vonuljanak el s így ő a zsákmányból jogosan várt részét elveszítse. A szerződés pecsétjében, a parancsnok esküvel szentesített szavában nem lehetett biztosíték, s a fosztogatás, a keresztyén nők, leányok s gyermekek elrablása ellen. A zsákmányszomjas marta-

lóc, a mint ezeket hatalmában látta, nem birt s nem akart ellenállni vad ösztönének, s parancscsal, fegyelemmel nem gondolva rohanta meg a magokat megadott keresztyéneket, kiket fegyverrel nyert jogos tulajdonának tekintett. Így történt 1552-ben Temesvár falai alatt, — e sors várt most a gyulaiakra is.

Alig haladt a gyulaiaknak nehezen mozgó vonala a Jenő felé vezető uton egy pár ezer lépést, midőn a török lovasság nagy tömege a szekereket két oldalról megrohanta s fosztogatni kezdte. Gyula vitéz védői még egyszer fegyvert ragadtak s a kétségbeesés dühével védték övéiket és magokat, hogy ha veszniök kell, életüket minél drágábban adják el. Kerecsényi e hitszegésért szemrehányást tett a lippai bégnek; ez őt a vezérbasához utasította. Ekkor nyargalt Pertáf sátorához, hol a jancsárok megrohanták s a mellette volt Melith Györggyel, ki később nagy áron váltotta ki magát, bilincsekbe verték. A véres küzdelem hosszasan tartott, de végre is a túlnyomó szám ereje győzött, Gyula 500 magyar vitézének nagyobb része részint a helyszínén, részint üldözés közben vérzett el, vagy rabságba jutott; a német gyalogok közül egyik kapitányokkal Reitenau Bernáttal csak néhány birt megmenekülni, míg a vidékkel ismerős magyarok közül többnek sikerült üldözőik elől a közel nádasok közé rejtezni s az éj homályában biztos helyre vergődni. Így jutott a sebekkel borított fiatal Bethlen Farkas, három napi bolyongás után, mi közben a zombékokban összvérzett lábait bársony dolmánya szétszagगतott darabjaiba takargatta, Gyulától alig fél napi járó földre fekvő birtokába, Bethlen-Ősibe. A menekültek közt volt Giezi János, Földvári István, Zichy György és Serjényi Miklós. A két utobbi éjjel a nádasban összetalálkozván, s bajtársát mindegyik üldöző töröknek vélvén, egymást megtámadta, s már jól megvérezték egymást,

midőn tévedésöket észrevehették, sebeikből azután Váradra vergődve együtt gyógyittatták magokat. Menekült s Giczivel és Földvárival Erdélybe vette magát Kapi András is. Keledi István egy martalóc kezébe került, de az 40 aranyért, melyet markába nyomott, szabadon bocsáttotta. A kik magokat fegyverrel vagy futással meg nem menthették, a betegek, sebesültek, nők, gyermekek vagy a támadók dühének áldozataivá lettek, vagy a halálnál keservesebb rabságba jutottak,¹⁾

Gyula bevétele után Pertáf basa egy hadosztályt azonnal Jenő alá indított s azt erősen lövette. A vár vegyes: magyar és német őrségével kapitánya Segnyeii Zsigmond 23 napig állotta az ostromot, öt rohamot szerencsésen vissza is vert: de már ekkor a Wagner György hadnagy német gyalogjai kétségbe esve tovább harcolni nem akartak, s a vár föladását hangosan követelték. Segnyeii csak nagynehezen birhatta rá őket, hogy várják be az estvét, s annak homályában kitorve kísértsék meg magokat az ellenség táborán átvágni. A kitorés szerencsésen sikerült; Segnyeii s a vidéket jól ismerő magyarok közül sokan megmenekültek s Biharba a béli kastélyba vonultak, de a németek nagy része elhullott, vagy Wágnerrel együtt, kit egy pár év mulva Hatvanból Rüber János kassai főkapitány váltott ki, rabságba esett. Világosvár, melyet megrémült őrsége pusztán hagyott, ostrom nélkül került a törökök kezébe. Így jutottak az alföldi vármegyék a török hódoltság sorvasztó igájába, mely 128 éven át ez egykor népes vidék magyar lakosságát annyira megritkította, a hajdan virágzott községeket oly nyomorba süllyesztette hogy hazánk ez áldott lapálya csaknem kietlen pusztasággá változott.

¹⁾ Gyula ostromáról legrészletesebben irt *Istvánfi Miklós*, kinek előadását tartottam leginkább szem előtt. *Regni Hung. Historia. 1685. kiad. 308—310. l.* összevetve a többi egykoru írók, Forgács Ferenc, Bizarus Péter, Zsámboki János, a Spanyol Ulloa Alfonz és Szamosközy István előadásával.

Mi alatt Pertáf Gyulát, Jenőt, Világosvárt elfoglalta, János Zsigmond, ki a Sziget alatt elhalt Szolimán hitlevele alapján Gyulát kezéhez keríteni hijában törekedett, mert Pertáf 40,000 arany hadi költsége megtérítése nélkül az egyezkedésről hallani sem akart, a Schwendi által elfoglalt Tokaj ostromára vezette hadait. Utja közben az erős fekvésű zsákai kastélyt, melynek kapitányát az ostrommal dacolni kész Bay Andrást, a föllázadt német gyalogok megkötözve kezébe szolgáltatták, a szomszéd Bajom várával együtt bevette s Erdélyhez foglalta. Miksa király tiszántúli birodalma, melynek oltalmára a magokra hagyott várőrségeken kívül csak egy zászlóalj sem mozdult meg, így szorult vissza a kál-lai és szathmári végvárak vidékére.

Kerecsényi nehéz bilincsekben néhány hónapig a belgrádi vár börtönében sinlődött. Itt találta őt Hosszú-tóti György, Miksának ez év végén az új szultánhoz Szelimhez Konstantinápolyba küldött követe. Kerecsényi hasztalan kérte, hogy királya követével szemben lehessen, csak annyit nyert meg, hogy írásban folyamodhattott hozzá, hogy megmentése ügyében Miksánál maga s barátjai által tegye meg a kellő lépéseket. Terjedelmes levelében erős érveléssel igazolta ártatlanságát; a rágalom ellen, melylyel számos irigye s ezek közt különösen a megmenekült Reittenau Bernát törekedett nevét királya előtt bemocskolni, hogy t. i. hitét megszegve Gyulát és őrségét a töröknek árulással játszotta kezére, hivatkozott lelkiismerete tisztaságára, a hosszú, ostrom alatt tanusított kitartó ellenállásra, tizennégy roham hősi visszaverésére, mely több ezer török életébe került; kimutatta, hogy a várat, mint 14 évvel azelőtt Losonczi István Temesvárt, csak a végső sürgőségtől kényszerítve az őrség közmegegyezésével adta föl: fejtegette, hogy ha hitszegő s áruló tudott volna lenni, mily könnyű

módja lett volna magát minden veszélytől megmenteni, s mily jutalmat várhatott volna, míg most a török épen úgy halálra méltónak itéli, mint legdühösebb rágalmazói. Késznek nyilatkozott, hogy ha Miksa kiszabadítja, hadi törvényszék előtt igazolja magát, hogy ha ez bűnösnek találja, ám lakoljon a leggyalázatosabb halállal, de reményét fejezte ki, hogy ha magát ura, királya színe előtt védelmezhetné, nem halálra, hanem vitézi tetteiért jutalomra tarthatna számot. Ne tegyen érte, irá, a király semmi költséget; van neki elég előkelő török rabja, azokkal őt könnyen kiválthatja. — Hasonló értelemben irt, izengetett rokonainak s barátjainak.

Mind hijában!

Az 1566-diki évi nagy reményeket költött, de eredményeiben gyászos táborozás tehetetlenségének palástolására, mely Szigetvárt és környékét, Gyulát és Jenőt az alfölddel a török kezébe ejtette, az anyagi veszteségnél nem kisebb erkölcsi veréség szégyenének leplezésére bűnbakot kellett keresni. E bűnbak a jobb sorsra érdemes Kerecsényi lett. Az elkeseredett hazafiak közvéleménye méltán kikelhetett a császári hadak vezéreinek habozó, félénk s gyáva magatartása ellen, midőn látták, hogy személyesen sikra szállt királyuknak Győrnél, Komáromnál, a felföldön és Muraközben föllállított tábori hónapokon át tétlen vesztegeltek s a tehetetlenségök érzetében Fabius Cunctator szerepére vállalkozott idegen vezérek, Veszprém, Tata s egy pár kastély visszafoglalásának olcsó dicsőségével megelégedve, s csak a Bécszet fenyegető veszélyre gondolva, csak a fővárosért, s a német birodalomért remegve, egy lépést sem mertek tenni az oly sokáig hősiezen védett Sziget és Gyula fölmentésének megkísérlésére; holott Miksa 120,000 főnyi jól felszerelt hadai a szultánnak már eléggé megfárasztott s ezerekkel megapasztott táborait ügyes és bátor

vezérlet alatt a siker reményével támadhatták volna meg. E katonailag menthetetlen magatartás szépítésére ürügyet kellett találni, a veszteség okát más hibájában s bűnében kellett keresni; s Kerecsényit, ki az alföldet elvesztette, árulónak kiáltották. S a rágalom a döntő körökben hitelre talált; legalább semmi nyomát sem találjuk, hogy Miksa és udvara az elbukott Kerecsényi megmentésére a portánál szót emelt volna. Ulloa szerint beszéltek ugyan a császári udvarban, hogy gróf Harrach, kinek leánya Kerecsényi fiával Kristóffal jegyben járt, késznek nyilatkozott Kerecsényit a maga előkelő török rabjával, a székes-fejérvári basával kiváltani, de e jó szándéknak sikere nem lehetett. Kerecsényit ugyanis, ki a töröknek egész életében határozott és kegyetlen ellensége volt a szultán nem sokára azután, hogy Hosszútótihoz folyamodott, kivégeztette.

Az egykoru Ulloa, Bizarus és Löwenklaw, bizonyosan csak kósza hír után, mely a Kerecsényi iránt a császári körökben uralkodott érzelmeket tükrözi vissza, azt beszélik, hogy a szultán a török rabjaival kegyetlenül bánt Kerecsényit ellene panaszt emelt vádlói kezébe szolgáltatatta, s azok bosszujokat keresett kegyetlenséggel töltötték ki rajta, őt Belgrádon egy szegekkel kivert hordóba zárták s azzal együtt a hegyről alá hengergették; Brutus ellenben azt írja, hogy őt Pertáf basa, hogy halálát ne is sejtse, vig lakoma közt hátulról csákánnyal vágatta agyon, hogy azonnal szörnyet halt. — E mendemondákat alaptalanoknak mutatja ki Szamosközy, ki a törökké lett, de a keresztyénekhez ismét visszazökött Devecseri Péter, a Báthori Zsigmond udvarában szolgált török tolmács, mint szemtanu elbeszélése után jegyzette föl, hogy Kerecsényit a törökök Belgrádtól nem messze, a Morava partján fekvő Csacska városkában, melynek parancsnoka éppen akkor Devecseri volt,

égett borba vegyített méreggel ölték el s a városon kívül egy keresztút mellé temették, sirját, mint kereszttyénét, fakereszttel jelölve meg.

Kerecsényi emlékezetét honfiai közzül is többen igyekeztek az utókor előtt megbélyegezni, meggyőződésem szerint igazságtalanul. A császári udvari történetíró Zsámboki János Gyula és Sziget bukásáról irt dolgozatában őt nem csak gyávának, hanem hitszegőnek s árulónak is hirdeti, ki már a megszállás előtt Pertáf basának Szolnokon ígéretet tett volna, hogy Gyulát a törökök kezére juttatja; ő, hogy olvasóival elhithesse, a mit maga sem hitt, s józanul nem is hihetett, Gyula hosszas ostromának folyamát is úgy festi, mintha Kerecsényi Pertáffal titkos egyetértésben állva, a védelmet csak színből, rossz lélekkel vezette, s a várat csak némely német tisztek megegyezésével, a jobb hazafiak ellenmondása ellenére adta volna föl. — Istvánfi Miklósnál a gyűlölet és elfogultság nem mutatkozik ugyan ily leplezetlenül, de Gyula végveszedelmének okát ő is Kerecsényi jellemében keresi, kit ha nyílt árulással nem vádol is, de állásához nem méltónak, kis lelkűnek, a veszélyek közt elcsüggedtnek, s annyira gyávának fest, hogy minden áron kész volt a törökkel egyezkedni, bár azok hitszegő voltát jól ismerte. Az epés Forgács Ferenc, ki kora legkiválóbb emberei gyarlóságait és bűneit is kirívó színekkel szereti festeni, az egyszerű nemesből zászlós úrrá emelkedett Kerecsényitől minden katonai érdemet, s mint vezértől minden tehetséget megtagadva, őt kevély, nagyravágyó, pompaszerető, vagyónát zsarolással, erőszakkal is gyarapító kapzsi embernek festi, ki a gyulai kapitányságot is pénzzel s pénzvágyból szerezte. Forgács a vész napjaiban Kerecsényit nem csak erélytelennek, elcsüggedtnek, fejét vesztettnek állítja, hanem gonoszlelkűséggel is gyanusítja, mint a

ki a vár gyalázatos föladása iránt, hozzá hasonló jellemű bizalmas emberével, a félig török Melith Györggyel együtt, az őrség tudta nélkül alattomosan egyezkedett, s Gyula hős védőit akaratjok ellen játszotta az ellenség kezére.

Nem akarom Kerecsényi jellemét a valónál szebb színben tüntetni föl, nem állítom hogy a vagyonszerzés, az emelkedés módjai és eszközei megválogatásában kortársainál lelkiismeretesebb igyekezett volna lenni; hiszen tudjuk, hogy az 1566-ki országgyűlés 100 ívre telt sérelmi fölterjesztésében a rendek panaszt emeltek ellene, hogy néhai Gyulai Gergely Baranya vármegyei birtokait a törvényes örökösöktől, a Révay és Petróczi atyafiaktól, még szigeti kapitány korában erőszakosan elfoglalta s azóta bitorúl birta; tagadhatatlan továbbá hogy mint gyulai kapitány is hasonló hatalmaskodásokat követett el, melyekért egyre-másra mentek ellene a panaszok Miksa királyhoz, ki őt 1566. május 22-én Augsburgban kelt levelében a Derencsényi Farkas túri s tiszta-varsányi és a Kállai Farkas árvái jószágainak elfoglalásáért, valamint a múlt évben az országgyűlésen megszavazott adón feljül az alföldi hat vármegye minden kapujától királyi parancsra fölszedett egy-egy forint ügyében maga igazolásra szólította föl; elismerem, hogy barátja Mágócsi Gáspár ismert nyilatkozata súlyosan terhelő bizonyság ellene, hogy mint gyulai kapitány az alföld népét kiméletlenül zsarolta: de ha őt e tekintetben nem állíthatom is jobbnak, bár bizonyosan rozszabbnak sem, a XVI. század annyi nagynevű főúrnál, kik a vagyonért s hataloméért nemcsak az ily erőszakoskodásoktól, hanem, — a mit — Kerecsényi soha sem tett, — a két király közötti harcokban a pártcsérelgetéstől, s árulásuk jutalmául rokonaik, testvéreik jószágainak fölkérésétől sem irtóztak: — ha mind ezért őt menthetetlenül kárhoztatandónak ítélem is: a gyávaság és

árulás méltatlan és aljas vádjá ellen igaz lélekkel védelmezhetem.

Avagy lehet-e gyávának állítani azt a parancsnokot, ki meggyőződve a hűségére bizott várat fenyegető végveszélynek bizonyosságáról, ismerve a fölszerelés hijányait, tudva, hogy a vár rendszeres ostrom ellen sokáig nem tartható, a szükséges védeszközök, a kellő pénz megadásához köti hivatalában maradását, de fél esztendeig elhúzódott, sikerre félig-meddig sem vezetett tárgyalás után, királya parancsára s biztató ígéreteire, akkor tér vissza elhagyott állomása védelmére, mikor a megszállás veszélye a napnál világosabb volt. Lehet-e kicsinyhitűséget, határozatlanságot, erélytelenséget vetni Kerecsényi szemére, ki, midőn a kincstárral szemben jogos követelését érvényre nem emelhetette, kész volt birtokait zálogba hányni, hogy az őrség zsoldját fizethesse s új csapatokat toborzhasson, ki alig egy pár hét alatt, a mennyi ideje a berekesztésig maradt, az őrséget oly tekintélyes számra emelte, s oly hathatós védelmi intézkedéseket tett, hogy a hasonlíthatatlanul túlnyomó erejű ellenség csaknem szakadatlan támadásával két hónapon keresztül dacolhatott.

Hogy Kerecsényi királya iránti hűségét saját érdekének elébe helyezte, kétségtelenné teszi János Zsigmond dal szemben tanusított magatartása. Ha ő csak saját érdekére, vagyona, rangja, élete megmentésére tekintett s a bizonyos veszélynek szemébe nézni gyöngye lelkű lett volna, vajjon nem két kézzel kellett volna-e kapnia sógora, Báthori Kristóf ajánlatán, hogy a várat még a török megszállás előtt János Zsigmond kezébe bocsássa; mit ha megtesz, Erdélyben olyan állásra, befolyásra, s annyi jövedelemre bizonyosan számíthatott, mint a melyet s megnyit Miksa birodalmában birt s veszni hagyott volna. De ő nem habozott, hűségében meg nem tántorodott, s János Zsigmond ismételt csábító ajánlatait a török hat heti

ostroma után még akkor is visszautasította, midőn a kitarthatás vagy fölmentetés reménye mindinkább enyészőben volt.

A félig rommá lőtt falak védelmének sikerére, a negyedrészeleapadt őrség kimerült erejével nem számíthatva, a végső szükség előtt meghajolt s földadta a várat, de csak akkor, midőn királya két rendbeli leveleiben ígért segély teljes kimaradásáról és így magára hagyott voltáról többé kétsége nem lehetett; földadta oly hősi ellenállás, annyi roham visszaverése, az ellenségnek okozott annyi veszteség után, hogy e tette igazolására a legszigorúbb haditörvényszék előtt önérzettel, emelt fővel jelenhetett volna meg. A földadással magát a vértanui halál dicsőségétől megfosztotta; de néhány derék bajtársa egy Giczi János, egy Bethlen Farkas és többek életét a hazának megtartotta.

S nézzük, mi lett az árulónak kiáltott Kerecsényi jutalma? A törököktől börtön és halál, saját feleitől hűségének gyanusítása, nevének, becsületének bemocskolása. A szerencsétlen bukott ember emlékezetét sárral dobálták nem csak a tehetetlen német hadvezérek, kik több mint 100,000 emberrel a harc színhelyétől távol sáncokba zárkozva tanakodtak és vesztegeltek, s összesen se tettek az ellenségben annyi kárt, mint a kétezer s néhány száz főnyi gyulai várőrség, hanem még honfi társai között is meggyalázták és elátkozták az udvar kegyét leső, vagy gyűlöletökben elfogult történetírók.

Ezek rágalmai ellen Kerecsényi védelmére kortársai között csak az egy Szamosközi István emelte föl szavát, ki a Gyula falai alatt történekről Kerecsényi Erdélybe menekült bajtársaitól, s magától Báthori Kristóftól is, bizonyosan hitelesebb tudomást szerezhetett, mint Zsám-boki és Istvánfi a bécsi s pozsonyi körökben. Szamosközi nemes lelke egész hevével harcolva meggyőződése mellett,

dönthetetlen érvekkel bizonyítja be a Kerecsényire szórt rágalmak alaptalanságát s tisztátalan forrását. S teljesen igazat kell adnunk az emelkedett gondolkozásu hazafinak abban, hogy Sziget és Gyula bukásának, Zrinyi dicső, Kerecsényi dicstelen halálának, az 1566-ban hazánkat ért anyagi és erkölcsi veszteségének valódi okát Miksa király fejöket vesztett hadvezérei tanácstalanságában, gyávaságában és gyalázatos semmit nemtevésében keresi.

Kerecsényi mint a török rabja s megérdemelt bosszújának áldozatja, minden lehető vétkéért keservesen megakolt. Halálos ellenségétől, a töröktől, mit várhatott egyebet, mint kegyetlen megtorlást; de hogy saját királya hívei, még honfitársai is, emlékezetét az utókor előtt gyűlölet és megvetés tárgyává törekedjenek tenni, azt meg nem érdemelte, az ellen Isten és emberek előtt jó lélekkel tiltakozhatott.

Az ellene szórt rágalmakat élete és halála egyiránt hangosan megcáfolja. S a történelem ítélőszéke csak kötelességét teljesíti, midőn nevét a gyávaság és árulás, ráként szenyjétől tisztának hirdeti.

Szabó Károly.

Regesták

a bécsi cs. kir. állami levéltárból.

Hungarica.

I.

1565. máj. 7. Gyula.

Kerecsényi a királyhoz.

Kémei által Konstantinápolyban, Drinápolyban, Szófiában, Belgrádon, Budán, Temesvárott és egyebütt vigyázatja a török minden mozdulatát s mindenről tudósítja Schwendit. . . „fateri audeo, quod postquam dominus Surudi ad has partes Tibiscanas cum expeditione Saer. M-tis V. pervenit, dedi ad ipsos dominos capitaneos circiter mille meas litteras“ . . . A török különben Jenő és Pankota ellen feni fogát, mely várak miután igen hitványul vannak a szükségeseikkel ellátva, okvetlen nagyobb gondot kívánnak. De intései nem használnak. Pedig a temesi basa hat napja vívja Pankotát; onnén Jenő alá megy s ha ezzel kész lesz, Gyula városát keritendi hatalmába s kastélyt emelvén vele szemben, ő felésege népét Gyula várában megrekeszti.

Miután Schwendit hiába kérte, az semmi segítséget nem küldött: kénytelen volt K. a gyulai várórség nagy részét hadi szerekkel együtt Pankotára s Jenőre küldeni. Kéri hát ő flgét: parancsoljon Schwendinek; mert ha a várost beveszi a török, a vár (Gyula) s a beleszorult várórség a vidéknek nem fog használhatni.

Katonái zsoldjára K. már egy év óta egy fillért sem kapott; lovasainak hat óra tartozik, a gyalogság pedig békés időben is csak egy napot sem vár a zsoldért. Schwendi küldené el a mi pénz nála van : így segítve volna a dolgon.

Ne vegye rosz néven ez iránt a király, ő nem Schwendi ellen beszél : „nolim ut ipse bonus dominus pro hac re mihi succenseret“ . . .

(Ered. lat.)

Hungarica.

II.

1565. máj. 17. Bécs.

A király Kerecsényihez.

Schwendi szerfölött magasztalja K. hűségét, gondviselését, ügyességét. A király ezért megdicséri : legyen a jövőben is ilyen, tartson jó correspondentiát Schwendivel s a mi gyalog és lovas csapatot küldhet — Gyula veszélyeztetése nélkül — Schwendinek, azt küldje el Kerecsényi.

(Fogalm. lat.)

Hungarica.

III.

1565. máj. 19. Bécs.

Miksa Kerecsényihez.

Elismeri mind annak fontosságát s mit K. május 7-diki levelében ír, dicséri is hűséges buzgólkodásáért : mindamellettt kételkedni kénytelen, vajjon a török nem csupán János Zsigmond kedvéért akar-e rá (Miksára) ijeszteni, vagy pedig valóban föl akarja bontani a békeszerződést, melynek folytatására, megtartására oly készségesen ajánlkozott? Mert bármit jelentsenek is K. kémei : neki (a királynak) Konstantinápolyból csak azt

jelentik, hogy a gréciai beglerbég parancsot kapott ugyan készen tartani magát, de a szultán, magánügyek miatt, inkább békére hajlik s várja Miksa válaszát bizonyos föltételekre. Lehetetlen, hogy ha valóban útban volna a beglerbég, hogy azt Miksának ne jelentették volna az ő emberei.

Schwendi Lázár K.-ről Miksához irt leveleiben mindig magasztalólag emlékszik, s nem is oka, hogy nem küldhet segélyt, 200 embert (a mennyit küldhetett) küldött.

A pénzről az udv. kamara tanácsosai gondoskodni fognak.

(Fogalm. lat.)

Turc.

IV.

1565. június 4.

A király Kerecsényihez.

Megdicséri őt azon ajánlatáért, hogy az esetben, ha vagy a török sereg, vagy János Zsigmond Szathmárt ostromolni vagy Schwendi seregét megtámadni fogná, K. minden módon molestálni fogja hátulról az ellenséget.

Tartson hát jó correspondentiát Schwendivel.

(Fogalm. lat.)

Hung.

V.

1565. jun. 6. Gyula.

Kerecsényi a királynak.

Sógora Báthory Kristóf azt írja neki, hogy János Zsigmond s ő felsége közt a béke azért nem sikerült, mert János Zsigmond Huszt és Munkács váraknak kezeiben hagyását s azt kérte, hogy az esküt ő felségének (a töröktől félvén) titokban tehesse le. Mely föltételekre ő felsége nem állott rá.

Abban az esetben, ha ő felsége nem akar most a török ellen generalis expeditiót, azt bátorkodik Kerecsényi tanácsolni, hogy kössön békét János Zsigmonddal. Mert bizonyos, hogy a mostani török segélycsapatok nem fogják elhagyni János Zsigmondot, sőt a belgrádi sereg is el fog jönni, a moldvai s havasalföldi vajdák is beparancsoltatnak s a legroszabb esetben maga a szultán nem fogja cserben hagyni egyszer beküldött seregeit.

Másként áll a dolog, ha ő felsége tán generalis expeditiót határozott a török ellen. Az esetben nem ajánlja Kerecsényi sem a könnyü szerrel való megbékélést János Zsigmonddal.

(Ered. lat.)

Hungarica.

VI.

1565. június 21.

A király Kerecsényihez.

A béke ügye közel sem áll úgy, a mint Báthory Kristóf mondja. Munkács és Huszt váráról a követ Báthory István, egy szóval sem emlékezett, hanem a szathmári pontok ellenére az egész Tiszántúlt követelte ura részére. Ha ez nem lett volna, ő a király örömeit megerősítette volna a szathmári pontokat. De mivel János Zsigmond nem keresztyén fejedelemhez illően cselekszik: a király is kénytelen érdekeit védelmezni. Jó lesz, ha Kerecsényi azok ellenében, kik a királyt rágalmazták, az itt irottakat hirdetni igyekeznek.

(Fog. lat.)

Hungarica.

VII.

1565. július 4. Szathmár.

Kerecsényi a királynak.

Tokajból ő felsége parancsára Szathmárba jövén, kémei tudósításait mind megküldé Schwendinek, ki azo-

kat bizonyosan el fogja juttatni ő felsége kezeihez. Bár ne válnának be igazakul a kémek tudósításai.

(Ered. lat.)

Hungarica.

VIII.

1565. jul. 11. Szathmár.

Kerecsényi és Mágócsy Gáspár a királyhoz.

Minekutána Schwendi Lázár kérésére megparancsolta nekik ő felsége, hogy a gondjaikra bizott két véghelyet, Egert és Gyulát odahagyva, a mennyi hadi néppel lehet, a jelen expeditióban résztvegyenek: im csakugyan most Szathmártt vannak mindketten. Igaz ugyan, hogy a két fontos és veszélyes helyzetü véghelyet a legjobb karban hagyták: mindazáltal az esetre, ha valami történnék a két várral távollétök alatt, előre kérik ő felségét, adjon nekik bizonyosságlevelet, melyre az ország s az egész keresztyénség előtt hivatkozhasanak. Tekintve hű szolgálataikat, azt hogy most is „tam ad pignus quam credito pecunias levando“ ezer embert tartanak a jelen expeditióban s a hadi népet óról-óra fizetik „licet antea quoque satis magna debita contracta habeamus“: remélik, hogy a becsületükbe vágó dologban nem fogja ő felsége kérésüket megtagadni.

(Ered. lat.)

Kerecsényi utóirata. A Gyulához tartozó megyék által megigérteté a megajánlott contributio befizetését; küldjön a magyar kamara dicatort, s hamar, mert a hadi nép zajong hogy elhagyja a tábort, miután fizetését nem kapja, mert már K.-nek sincs több pénze.

Hungarica.

IX.

1565. július 11.

A király Kerecsényihez.

Miután K. a királyi parancs szerint Szathmárra megérkezett, felszólítja őt a király, hogy a többi össze-
jött kapitányokkal s prefectusokkal az ő (Miksa) ditiója
védelméről tanácskozásokat folytasson.

(Fogalm. lat.)

Hungarica.

X.

1565. július 20. Bécs.

A király Kerecsényihez és Mágócsy Gáspárhoz.

Kérésükhöz képest arra nézve, hogy ha távollétök-
ben Gyula és Eger vára török kézre jutna, őket semmi
vád nem illetheti, parancs fog menni Schwendihez, hogy
ez az előleges bizonyítvány, melyre szükség esetén az
ország rendei és a keresztyén világ előtt hivatkozhas-
sanak, mi módon állittassék ki, velök együtt tanács-
kozzék. Addig is előre fölmenti őket, föltéve — a mi-
ről különben meg van győződve — hogy alkalmas helyet-
teseket hagytak hátra maguk után a várban. — Végre
dicséri őket buzgalmukért.

(Fogalm. lat.)

Hungarica

XI.

1565. július 22. Szathmár.

Kerecsényi a királyhoz.

Ő felsége azon levelét, melyben tudatja, hogy János
Zsigmond iránt jó indulattal viseltetik, csak ez ne kérjen
olyasmit, a mi lehetetlen, Schwendi tanácsából megküldte
sógorának Báthory Kristófnak. Ez erre visszaient, hogy
emberét küldendi ő felségéhez; mire Kerecsényi újra
meginté sógorát, hogy juson eszébe „ne se ipsos per-

dant, nam turce nonquam (sic) pro bono aliorum (sic) laboraverunt (sic)“ s ha csakugyan komoly szándékuk békülni : tegyék ezt, látván a király hajlandóságát ő maga K. mindent megteszen, a mit közbenjáró szerepe megkíván.

(Ered. lat. Kerecsényi kezeírása.)

Hungarica.

XII.

1565. jul. 29. Szathmár.

Kerecsényi a királyhoz.

Küldi eredetiben Báthory Kristófnak hozzá irt levelét (melyet B. K. azért nem irt alá, hogy ha elfognák a levelet a törökök, baja ne legyen.) A dátum nélkülváló levél a következő:

Nagyságos uram. . . stb. Az kegyelmed levelét én megértettem, ki engem ma találta, mert valami okért haza kellett jünöm; de semmit nem késem, visszamegyek. Azért uram az dolog minden felől veszedelemben áll, az isten az, a ki jóra igazgathatja; mert mindenfelől látom, hogy csak az majestásságot akarják az fejedelmek oltalmazni, nem az hazának maradását, ki miá ez ideig es ilyen nagy romlásba estünk, ezután nagyobbba esünk; mert ugy vagyon hogy az kegyelmed fejedelme keresztyén császár, az mienk immar ha így kell mondanom, török császár, kinek majestásságát az világ látja, kegyelmetek érti.

Azért én se kegyelmednek egyebet irni nem tudok, de az én kegyelmes uram minden igazhoz most is kész, de az törököt semmivel meg nem térítheti, hanem ha valamit mutattok; mert ezeket azzal bocsátá az császár, hogy az Tiszán innen való földet kit ez télben elvöttek, megszabadítsák, vagy szerzéssel vagy haddal, azért jó conditiók alatt az én uram (kibe egyéb nem leszen) megleli embere által az császárt, kit kegyelmed ott meg-

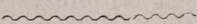
ért; mert az töröknek valamit mutatnunk kell, különben meg nem tér.

Az *conditiókat* én kegyelmednek meg nem irhatom, de kegyelmed ott fenn megéri akkor, mikor az én uram embere ott leszen, kik nem méltatlanok ilyen veszedelmes időkben, mert az töröknek módot kell minden dologban adni, kit kegyelmed jobban tud én nálamnál; de valamire az én uram embere által felel, abban egyéb nem leszen; de ezt kegyelmed elhiggyje, hogy mód nélkül az török meg nem tér, azaz hogy az én uramnak az Tiszán innét valami birodalmát ne lássa, ha csak ideig valót is. De az istenért kérek, legyetek azon, higgyjen meg neki az császár, mert immár mi veszedelemtől nem félünk, köztök vagyunk, de jaj azoknak a kik még nézik, kit isten eltávoztasson. Azért innen embert bocsát az én uram, csak kegyelmetek szóljon úgy az dologhoz ott a mi az megmaradást nézi, nem az majestásságot, mert együtt kellene ez kettőnek járni. Enyém az írása, kegyelmedé az ítéleti, de az istenért ezen legyetek, mert elveszünk.

Datum (*üres hely*) Kegyelmed szolgálja X.

Közli : Károlyi Árpád.

(Folyt. következik.)

Ujabb adatok, Békésmegye s különösen Gyulavárosa XV. és XVI. századbeli történetéhez.

— Olvastatott Gyulán, szeptember 15-én. —

Békésmegye multjának felderítésével foglalkozó jeles történészeinknél általános a panasz, hogy megyénk teljes, részletes, oknyomozó történetének megírása mily nehéz, sőt majdnem lehetetlen, — azért, mivel megyénkben nincsenek régibb, nagyobb levéltáraink, melyeknek okmánygyűjteményei a rég letűnt századok eseményeiről felvilágosítást s biztos adatokat nyujthatnának, — s így természetes, hogy megyénk történelme helyenként nagyon is hézagos, s inkább egybevetések és következtetések, mint positiv adatok nyomán halad; — s egyletünknek épen az képezi egyik főfeladatát, hogy a megye multjára vonatkozó, minden legkisebb adatot lehetőleg felkutasson, összegyűjtsön, s történelmünk megírásához átadjon, megőrizzen.

Annál élénkebb volt tehát örömünk, midőn értesültünk ama szerencsés felfedezésről, hogy hazánk kitünő történésze — s egyletünk tiszteletbeli tagja: *Fraknoi Vilmos* úr, történelmi kutatásai közben, a müncheni állami levéltárban egész halmazát találta a Békésmegyére vonatkozó nagyérdékü okmányoknak; — ennek folytán *Zsilinszky Mihály* úr, 1877-ben, olaszországi utjából visszajövet, nem késett az említett okmányokat átnézni, s a mondott évben tartott közgyűlésünkön, titkári jelen-

tésében, lelkes szavakban hívta fel egyletünk figyelmét, e nagybecsű okirat gyűjteményre.

Egyleti közgyűlésünk már akkor elhatározta, hogy ezen okmányokat, ha lehetséges eredetiben, vagy legalább hiteles másolatban meg fogjuk szerezni.

Ez ügyben érintkezésbe léptünk a magyar tudományos akadémiával, s a nemzeti muzeum igazgatóságával, — minthogy azonban ezek egyikének sem sikerült az eredeti okmányok megszerzése, a költséges lemásoltatás és kiadás eszközlését pedig egyik sem akarta elvállalni, így tehát ennek kivitele, egyletünk feladatául maradt.

A múlt év folytán, *Thaly Kálmán*, a Rákóczyak dicső korának jeles történetirója s egyletünk tiszteletbeli tagja, személyes megjelenésével és nagyérdekű felolvasásával szerencsételve egyletünket, ez alkalommal kegyes vala megígérni, hogy a kérdéses okmányokat Münchenben átnézend, azok közül a legérdekesebbeket kiválogatja, s ezeknek — az egylet költségén leendő lemásoltatása iránt, a levéltári tisztségnél intézkedni fog.

Egyletünk, *Thaly Kálmán* úrnak jóakarátát és szolgálatkész barátságát hálás köszönettel fogadva, szives közvetítése folytán, *Bachman János* müncheni levéltári tiszt bizatott meg a kiválasztott okmányok lemásolásával, — s az 59 darab hiteles másolatban megküldött okmány, egyletünknek összesen 207 forint 2 kr. kiadásba került.

Az ily módon másolatban megszerzett s jelenleg megyei muzeumunkban elhelyezett okmányok címét, illetve tartalmi rövid kivonatát elsorolni, ezuttal — nehogy e miatt értekezésem tulságos hosszúra terjedjen — mellőzhetőnek vélem, minthogy évkönyvünkben ez különben is közölve leend. (Lásd I. jegyzet.)

Az okmány gyűjtemény megszerzésének miként történtét ezekben röviden előadva, hátra van még — a

kevésbé tájékozott nagy közönség részéről felmerülhet az azon kérdésre is megfelelni: *miként kerültek a Békésmegyét illető kérdéses okmányok, a bajor állami levéltárba?*

Tudva van megyénk történetéből, hogy Gyula és Békésmegye egy része, egy időben a dicső Hunyadi család birtoka volt. — Mátyás „az igazságos“ királynak halálával, a Hunyadi családnak egyenes ágon magva szakadt, azonban a királynak házasságon kívül született fia, Corvin János herceg, örökölte atyjának magánjait, s ezek közt Gyula, Varsány, és több békésmegyei jószágokat is, melyeknek birásában az ország rendei, II. Ulászló király adománylevele által is megerősített.

Corvin János herceg, tót-, horvát- és dalmátországi bán, 1493-ban nőül vette *Frangepán Beatrix-ot*; — (fénynyomatú arczképe és Haan Lajos ur által irt rövid életrajza, közöltetett a békésmegyei árvizkárosultak javára kiadott „Részvét“ albumban) Frangepán Bernát és Arragoniai Luizának leányát, és így Mátyás király második nejének közeli rokonát. — Ezen házasságból két gyermek született: Kristóf és Erzsébet. Corvin János herceg gyakorta és hosszabb időig lakott Gyulán. — 1504. október 12-én, 35 éves korában bekövetkezett halála után, minden javait fiatal özvegye örökölte, a ki ettől kezdve állandóan Gyulán lakott.

Frangepán Beatrix 1506-ban férjhez ment Brandenburgi György örgrófhhoz, a szerencsétlen II. Lajos király egyik gyámja és nevelőjéhez. — Brandenburgi Györgyöt ez egykorú írók, — különösen Szerémy György — erőszakos, durva természetű, nyugtalan vérű, könnyelmű, kicsapongó embernek mondják, a ki — mig egyrészt birtokait prédálta, másrészt a vármegyében is több törvényellenes foglalást tett; — szelidlelkű nejjel is rosszul bánt, — folyvást zaklatta, hogy értékes

családi ékszereit, kincseit ruházza át ő reá, s midőn Beátrix ezt leánya iránti tekintetből megtagadta, a durvalelkű ember nem egyszer tettelesen is bántalmazta, s gyalázatos bánásmódja folytán a szelid, gyöngé nő, 1510-ben, idő előtt meghalt.

Nagy fényvel és pompával temettetett el Gyulán, a szerzetesek temploma alatti sirboltba, hol leánya, Erzsébet is eltemetve volt. (Ezen szerzetesek temploma, Gyula — Bartaháza nevű elővárosban, a mai törökzugi szőlők közötti romokban kereshető.) Bennök kihalt a Hunyady család női ága is, minthogy Corvin János fia — Kristóf már jóval előbb elhalálozott.

Nejének halála után Brandenburgi György — 1525-ben — visszaköltözött Németországba, s magával vitte a megye levéltárának egy részét, a birtokaira vonatkozó okmányokat is, s ezek az ansbachi levéltárba tétettek le. Ansbachnak Bajorországba kebeleztetésekor, az ansbachi levéltár Münchenbe vitetett; — s így kerültek a Békésmegyére vonatkozó okmányok a müncheni bajor állami levéltárba.

Ezen előzmények — szükségesnek látszott — előrebocsátása után, térjünk át végre a Münchenből másolatban megszerzett okmányok tulajdonképeni ismertetésére. (Lásd II. jegyzet.)

A többször érintett részint latin, részint német nyelven irt okmányoknak legtöbbször, történéseink előtt eddig teljesen ismeretlen volt, s csak egy része vala még eddig „*Ansbachi levelek*“ czimén, rövid tárgy kivonatilag felemlítve.

Ezen okmánygyűjtemény érdekes és egészen új világot vet az itt szerepelt egyénekre, birtokos földesurakra, gyulai várnagyokra, egyházi-, katonai-, közigazgatási-, törvénykezési-, pénzügyi ügyekre, s az akkor virágzott, de most már névről is alig ismert helységekre,

Lássunk tehát tartalmilag és időrend szerint néhányat az érdekesebb okmányok közül.

Mindjárt első oklevelünkben egy érdekes, eddig ismeretlen és igen nevezetes adatra találunk; — ugyanis — Zsigmond király, 1403. évről kelt királyi adománylevelében hosszasan és szépen felsorolva kitünő hadvezérének *Maróthy Jánosnak* érdemeit, felemlítve, különösen a cservégi (most Cservik, Szerémszékben,) ütközetet, melyben Horváthy János ellen oly vitézül és saját vérének kiontásával küzdött, — továbbá a törökök ellen nagy áldozatokkal és hősiesen nyert nagyolaszi (most Mangyelos, a Szerémszékben, a Dunapartján,) és nagyengi győzelmeit, — s azt a nagy szolgálatot, melyet a nikápolyi csata (1396.) alkalmával az által tett, hogy Bajazeth zultán rettentő seregét már jó előbb, Tornón (alkalmasint a mai bolgár főváros: Tyrnava) mellett kikémlelte és Zsigmondot tudósította, — a horvát lázadókkal 1403-ban saját költségén és nagy erőfeszítéssel vívott küzdelmeit és harcait, — mindezen hűséges szolgálatok jutalmául, Zsigmond király Maróthy Jánosnak adományozá a gyulai uradalmat. Az oklevél szerint, az uradalom összesen 44 — részint Békés-, részint Zarándmegyéhez tartozó községből állt; — (Lásd III. jegyzet) *s ezen uradalom előbb Losonczy László erdélyi vajda, János fiának a tulajdona volt; — tehát Gyulának első ismert birtokosa a Losonczy család volt.* (Zarándmegyében már 1389-ben és később is gazdag birtokos zarándmegyei család.

Maróthy János 1415-ben Garayval és Csuporral együtt török fogságba esett, és csak 1418-ban válthatta ki magát. Mikor visszajött, bevádolta az Ábrahámffyakat, Istvánt és Imrét, Zsigmond király előtt, hogy ezek az alatt míg ő a fogságban szenvedett, a Fábíánfoka (az 1525-diki összeírás szerint Csaba és Ajtós közt, Vesze

mellett feküdt) mellett levő kaszálóját élték és használták, és — mint az oklevélben van — még most is folyvást kaszáltatják. Ábrahámffy István és Imre azonban azt állíták, hogy a Fábíánfoka körüli kaszálók az övék, amint ezt a szomszéd nemesek is bizonyíthatják. De Maróthy határjáró levelet kívánt tőlök, hanem ezt nem tudtak előmutatni, — e helyett azt állíták, hogy ők is éppen úgy kapták helységeiket és birtokaikat Magyarország dicső királyaitól, Zsigmond elődeitől, mint ahogy Maróthy kapta „Gyula városát“ és a többi helységeket Zsigmondtól, — kéri ezért, hogy a király határoltassa meg és különítse el birtokaikat a Maróthyétól. Ezen oklevél ránk nézve azért nevezetes, mert ebből kitűnik, hogy — *Gyula, nem Mátyás király alatt, hanem még 1419 előtt lett várossá.* (Gyulavárosa régi pecsétjén Maróthy neve, címereivel együtt be van vésve, — amint ez az egyletünk mult évi évkönyvében közölt ábrán látható.)

Mátyás király — 1482-ben Gyula várát és városát, minden más hozzátartozó városokkal (mint Békés, Simánd stb.) helységekkel, pusztákkal és vámokkal együtt, (melyeket előbb mind Maróthy Mátyus birt vala, ki is 1476-ban halt meg, tehát Gyula 6 évig királyi birtok volt,) természetes fiának Corvin János hercegnek adományozta.

A következő oklevél századokra kiható jelentőségű mozzanatot képez Gyula és a megye történetében, érdemes tehát, hogy szószerint magyarra fordítva, egész terjedelmében ismertessük, amint következik:

„Mátyás, Isten kegyelméből Magyarország stb. királya — Békésmegye összes és minden egyes nemesének és bárminő más állású és állapotú birtokos embereinek, üdvöt és kegyelmet! — Mivel mi, bizonyos fontos okokból, Békésvármegye tisztségét — (honor, mert régen a közszolgálat csak tisztelet volt) Gyulavárára és az e várban kinevezett vagy a jövőben kinevezendő ispánokra,

(várgróf), várnagyokra (castellanus) és tisztviselőkre ruháztuk, — és mindazon joghatósággal együtt, amelyet eddig köztetek fő- és alispánjaitok, szolgabiráitok gyakoroltak, azokhoz csatoltuk, — továbbá beneteket és mindegyitöket kivettünk és fölmentettünk fő- és alispánjaitok, úgy szolgabiráitok ítélete, büntetése, és bármi más hatalma és joghatósága alól, valamint jelen sorainkkal is kiveszük és fölmentünk. Ezen levelünkkel szigoruan megparancsoljuk nektek hiveinknek, és külön mindeniteknek, hogy ezentúl mindig a nevezett Gyulavárának mostani és jövődöbeli ispánjaira és várnagyaira hallgassatok, öket — mint a ti fő- és alispánjaitokat tiszteljétek, becsüljétek, az ő ítéletökre és biráskodásukra megjelenjétek, és minden szabad és szokásos dologban, amelyet ök a mi nevünkben parancsolnak, minden nehézség és vonakodás nélkül engedelmeskedjétek, szót fogadjatok és ugy cselekedjétek. — Budán, olajba főzött János után való legközelebbi szombaton. 1484.“

Ezen királyi rendelet értelmében — Gyula, a szószoros értelmében Békésmegye fővárosa lett, — a közigazgatás egyenesen és egyedül Gyulára helyzetetett át, — a megye eddigi tisztikara és főhatósága megszűnt, — s a gyulai várkapitányok — várnagyok — későbbi nagy hatalma innen származik.

II. Ulászló király, — egy 1499-ben kelt levelében megdorgálja Békésmegye nemeseit, hogy vannak köztök, akik Corvin János herceget, kit ő már 1498-ban kinevezett a megye főispánjául, nem akarják elfogadni, és a herceg által kinevezett alispánra nem akarnak hallgatni, miért is — legszigorubban meghagyja, hogy a herceget főispánnak elismerjék, és kinevezett vagy kinevezendő alispánjok ítélőszéke előtt megjelenjenek. stb. — E szerint tehát 1498-ban már megint a régi megyei közigazgatás lépett életbe fő- és alispán s szolgabírák

mellett; — a megyei főispánság azonban továbbra is Gyula birtokosát illeti.

Több van okirataink közt, amely érdekes világot vet az akkori legfelsőbbfokú biráskodás és igazságszolgáltatásra, — habár nem épen kedvező színben tünteti fel hazánk akkori jogviszonyait.

Ilyen főképpen az a hosszúra nyúlt per, melyet Bakócz Tamás egri püspök, később esztergomi érsek és testvérei, több érdektársaikkal együtt, Corvin János herceg és utódai ellen folytatott, 10 ezer arany forint visszafizetése iránt; — s jólehet az adósok több ízben nádori ítélettel is elmarasztaltattak a tartozás visszafizetésében, sőt a záloglás, birtokhatárjárás és foglalás is elrendeltetett és ennek megejtésére a királyi curia embere és a budai káptalan küldötte is többször megjelent, azonban az ítélet végrehajtása mindannyiszor függőben hagyatott, — egyrészt mivel a tekintélyét veszített, erőtlen II. Ulászló király, a két hatalmas és tekintélyes perlekedő fél egyikét sem akarta maga ellen ingerelni, s hol egyik, hol másiknak adott egymással ellenkező parancsokat, s halasztási, érvénytelenítési engedélyeket, — másrészt mivel a zálogolás és foglalás megejtésére kiküldötteket, Corvin János és utódai, fegyveres erőszakkal kényszeríték mindannyiszor eredmény nélkül odább állani, megfutamodni; — 15 évnél tovább folyt e per, s hogy végre is mi eredménye lett, arról okmányaink nem adnak felvilágosítást.

Ellenben az ezen pörre vonatkozó okmányokból megtudjuk, a gyulai várnagyok és több megyei tisztviselők ismeretlen neveit; — többek közt, hogy a megyének 1508-ban Ölyvedi Porkoláb Bálint volt az alispánja, — eddig ismeretlen, — és *Endrödi Balassa Kelemen* volt szolgabirája, aki *megyénkben az első ismert nevű szolgabíró.*

Az okmányok közt van még néhány, melyek egyes birtok igény-perekről szólnak, (igy a Deák István contra Kántor Mihály és Szücs László, — a Wégh Imre berényi kalmár elleni per, melyeket az évkönyvben egész terjedelmében be fogunk mutatni) (Lásd IV. jegyzet), s ezekben leginkább az eskü képezi a fő és döntő bizonyítékot, míg másrészt majd mindenike az akkori peres eljárás és igazságszolgáltatás kezdetlegességét, gyarlóságát, hosszadalmasságát, s legtöbb esetben eredménytelenségét bizonyítja.

Corvin János halála után, Gyulát egy ideig Enyingi Török Imre is bírta, s nem is akarta addig kezéből kibocsátani, míg Frangepán Beátrix neki Gyula helyett Almás és Warasd várakat át nem adja.

II. Ulászló király — 1506. deczember 23-án kelt királyi levelében írja Békésmegye rendleinek, hogy — mivel *Békésmegye tisztsége a gyulai vár birtokosát illeti*, és ő Gyulavárát, mely Corvin János fiának, Kristófnak halála után a koronára szállt vissza, meghagyta Frangepán Beátrixnak és leányának Erzsébetnek kezében, akik jelenleg is birják Gyulát, sőt már egészen nekik is adta, azért Békésmegye tisztségét is, addig mig neki tetszeni fog, meghagyta nálok, — minél fogva rendeli és parancsolja, hogy e nők által kinevezett férfiakat fő- és alispánjokul elismerjék, s ezeknek engedelmeskedjenek.

Érdekes tudnunk, hogy ezen okmány szerint — Frangepán Beátrix, mint Gyulavárának birtokosa, a megye tisztségében is meghagyatván, e szerint — bár közvetve — *Békésmegyének ekkor asszony volt a főispánja*.

Egy — 1506-ban kelt okirat szerint Frangepán Beátrix és leánya Erzsébet 7000 frt értékű ezüst tárgyakat és 4900 frtot adtak át Kisasszonyfalvy Istvánffy Istvánnak — (ennek unokája volt Istvánffy Miklós, a

nagy történetíró); hogy Enyingi Török Imrétől váltsa ki Gyulavárát; (mely e szerint 12 ezer frtig lehetett elzalogositva), az átadás napjául 1506. Orbán napja (május 25.) volt kitűzve, — hogy mily eredménnyel járt el, nem tudható, — de ez év végén Frangepán Beátrix kezén volt már Gyulavára.

Ugyancsak az 1506. évben kelt egy másik okirat szerint — Frangepán Beátrix 7000 frtot küldött Dudics András gyulai várnagytól Futakra, hogy ezen összeggel, a Török Imre nejenél levő elzalogositott ékszereket ki-váltsa.

II. Ulászló király, 1510. március végén kelt királyi adománylevelével, Gyulavárát és Gyulavárosát — „*mely részint Zaránd-, részint Békésmegyében fekszik*“ — (akkoriban nem volt épen szokatlan dolog, hogy egy város 2 megyéhez is tartozott), minden hozzá tartozó várossal, faluval, pusztával és részbirtokkal együtt, Brandenburgi György örgrófnak, Frangepán Beátrix férjének adományozta.

Brandenburgi György egy — 1515-ben kelt okiratában, Dudicsfalvi Dudith János alvárnagynak, eddig tett és jövőre is ígért hűséges szolgálataiért, megerősíti őt „*a gyulai nagyutcán, a Körös réve mellett levő háznak birtokában.*“ És egyszersmind felmenti mindent minden rendes és rendkívüli adóktól, a kilencedtől, (nonae, a gabonaterméstől adták), a hegyvámától, (akones, — a szőlőterméstől adták, — tehát Gyulán már akkor volt szőlő- és bortermelés), a daciáktól, (egy neme volt a kényszeradónak), a pénzgyűjtéstől, (collecta), és adományoktól. Azért megparancsolja Gál Ispán — a gyulai vár udvarbirájának, Gyulaváros biráinak és esküdtjeinek, és minden más adószedőnek, hogy Dudith Jánost és örököseit többé semmiféle adókiivetéssel vagy behajtással ne háborgassák.

Ez okmány több tekintetben érdekes felvilágosításokat ad. Megtudjuk belőle, hogy Dudith János csak alvárnagy volt, pedig 1506-ban várnagynak van írva; — továbbá hogy Gyulának egyik utcáját „nagy utcának“ hivták, s ez a Körös révéig nyult, és így ez már a 4-ik ismert utca, (a krakói-, szentmórici- és csapó-utca eddig is ismeretes volt), — végül kitűnik, hogy miféle adók voltak Gyulán és kik szedték azt be.

Egy — 1528. március végén (oculi vasárnap utáni kedden) kelt levélben írja Sadobrych Péter Bécsből Brandenburgi Györgynek, hogy azokat a javakat, melyeket a marchio (igy cimezik többnyire Brandenburgi Györgyöt), Ferdinándtól megnyert, és amelyeknek elfoglalását a marchio neki (Sadobrychnak) megparancsolta, nem merte elfoglalni és letartani, mert félt Zápolya Jánostól. A helyett minden órán várták, hogy Zápolya megszállja Gyulát. De a gyulai udvarbíróval együtt elfoglalták Dóczy János birtokait, Gyomát és Tölgyet, (Dóczy János Zápolya kincstartója volt), ezeket tehát a marchio birja; de már most nem tudja, hogy mi következik. — A Bánkamarásra szóló levél roszul volt készítve, mert Mezőgyáni Máté birtokáról szól, pedig ez már 20 éve meghalt. Azért Sadobrych megkérte a királyt, hogy ugyanazon kelettel adjon adománylevelet Gyomáról és Tölgyről; a Bánkamarásra szólót pedig igazítsa ki a Mezőgyáni Boldizsárnak, Máté fiának birtokára. A király az ország kancellárjához utasította, aki aztán a leveleket elkészítette, annyival is inkább, mert Mezőgyáni Boldizsár most is a Zápolya pártján van. Tehát ha Isten segítségével Gyulára leérkezik, (a marchio) most már Bánkamarást is elfoglalhatja. Nem merték Békésmegye főispánságát sem letartani maguknak a vár tisztviselői, hanem amióta Zápolyát megverték, mindjárt megparancsolta a király Békésmegye küldöttei-

nek, akik Sadobrych-csal együtt Bécsben voltak, hogy Brandenburgi Györgyöt és az ő tisztviselőit ismerjék el fő- és alispánjaikúl. Hiszi Sadobrych, hogy a többi nemesek is meghajlanak. Mindjárt leutazása után megpróbálja.

E levélből is kitűnik, hogy Békésmegye mennyire ingadozott Ferdinánd és Zápolya közt.

1530. január 25-én Budweissból írja Ferdinánd király Perényi Péter erdélyi vajdának és Bethlen Elek alvajdának, hogy ugy értesült, miszerint „*Hunyad- és Gyulavárait az ő ellenségei már rég megszállva és ostrom alatt tartják*“, azért megparancsolja a nevezetteknek, hogy mihelyt Brandenburgi György, vagy ennek tisztviselői fölszólitják, rögtön és lehetőleg gyorsan odasiesenek, és őket mindennemű ellenség, akár a törökök, akár Zápolya János, akár Czibak Imre ellen védelmezzék. (Az eredményből bizonyos, hogy Czibak ostromolta Gyulát.)

Ferdinánd király 1530. augusztus 11-én kelt levelében írja, hogy Brandenburgi György tudósítása szerint, *Gyulavára hosszas ostrom után, Zápolya kezére jutott, tartozékaival együtt*; de igéri, (Ferdinánd) hogy ő, mihelyt visszaszerezheti, Györgynek visszaadja.

Néhány igen érdekes oklevélről fogok még szólni, melyek sajátlag ugyan Gyulának egyházi ügyeire vonatkoznak, de másrészt is több tekintetben érdekes, s még ismeretlen adatokat tartalmaznak, ugy általános történelmileg, mint különösen Gyulavárosát illetőleg; — nevezetesen :

Egy — 1508-ban kelt okiratban, Thurzó Zsigmond váradai püspök, szigoruan sőt kiátkozás terhe alatt meghagyja püspöksége plebánosainak és egyéb papjainak, hogy Frangepán Beatrixet, *Mátyás, gyulai plebános ügyében*, (ez a XVI. században első ismert nevű gyulai plebános), Váradra idézzék, mert különben ő, az előtte

megjelent fél kérelmére, itélni fog a másik fél távollétében is.

Mindenesetre heves összezördülés lehetett, mely a plebánost arra bírta, hogy kegyurnője ellen pert indítson, még pedig a papság akkori kiváltságánál fogva, a püspök előtt. — A fenti okmányból az is kitűnik, hogy Gyula, mindamellett hogy Zarándban feküdt, nem az egri, hanem a váradi püspökséghez tartozott.

Egy 1511-ben július 22-én kelt oklevél szerint — Brandenburgi György, Gyulavárosának ura, *„részint Mátyás plebános tartozó tisztelettel tett kérésére,“* (Mátyás tehát kibékült a földesúrral és plebános volt itt 1508—1511-ig;) *„részint azon kegyelet és reménység által indítatva, melyet a dicsőséges Istenanyja, Mária iránt táplálunk“* — (a gyulai plebániái templom már régesrégén a boldogságos szűz tiszteletére volt szentelve, mint most;) megerősíti Mátyás plebánost a gyulai plebánia összes javaiban. — Ezek pedig voltak; Apáti falu egészen, (Apáti falunak 1561-ben 28 portája volt, s még ekkor is a gyulai plebános birta, — Apáti most puszta, Kigyós mellett;) — Bodogfalván részbirtok, — (Bodogfalva ismeretlen, 1561-ben már elhagyatott;) Gyulán két utca, — *egyik a szegényutcza, a város azon részében, mely Zarándmegyében fekszik, a másik neve Palotahely, azon részében Gyulának, a mely Békésmegyében fekszik;* — (ez a legvilágosabb jele, hogy Gyula csakugyan 2 vármegyében feküdt; — az itt nevezett s a fentebb említettekkel együtt, Gyulának már 6 régi utcáját ismerjük;) a gyulai plebános jobbágysai ép úgy használhatják a gyulai vár réteit, földeit, erdeit és vizeit, mint a többi várjobbágysok; — a Fehér-Körösön álló 5 kerekű és a Fok vizén álló 3 kerekű gyulai malmok vasárnapi vámja; — a gyulai és péli vám tizede; — két malom a dobozi határban, egyik 3 kerekű a Fekete-Körösön, a másik a Fok vizén,

— (a vizimalmok nagyban divatoztak, Alabiánban — Vesze mellett — s Váriban is voltak; — esténként harangoztak az angyali üdvözletre, s a szombat esteli harangozástól a vasárnap estig szedett vám volt a plebánosé;) az építésre, tüzelésre való fát és nádat, a plebános ingyen vágathatja az uradalom erdeiben.

Az okmányok közt van 6 plebánosi hűséget fogadó levél; — így 1520. december 6-án, *Abrahámffy János* egyházi jogtudós és ujonnan kinevezett *gyulai plebános*, hűséget fogad a marchiónak; — 1523. év június 24. után, *Gyúri András* deák, a simándi plebániát megkapva, hűséget fogad; — 1523. június 29. *Becsvölgyi Antal* a bánhegyesi plebániát megkapva, hűséget fogad; — 1525. Urunk menybemenetele után, *János, kenderesi pap*, a simándi plebániát kapva, hűséget fogad; — az utoljára hagyott 2 okmány különösen érdekes, — nevezetesen az egyik 1523. évi november 21-én Pozsonyban kelt, s így szól:

„Én *Scardonai Sadobrych Péter*, szent-széki főjegyző, elismerem és e soraimmal kijelentem, hogy méltóságos György herceg úr, Isten kegyelméből Brandenburgi hártágróf, stb. az én legkegyelmesebb uram, a méltóságos uraságnak *Wáry nevű falujában levő plebániát*, (tehát Váriban is a reformáció elején kath. plebánia volt,) *a Gyula városában alapított és szent Eleknek tiszteletére rendelt kórházat*, (tehát Gyulán, a 16-ik század első negyedében már kórház is volt! — ez mindenesetre oly műveltség-történeti adat, melynél szebbet és nevezetesebbet alig találhatnánk;) továbbá *a Békés városában levő Szűz Mária kápolnát*, (Békésen is voltak a plebánián kívül más kápolnák is, — az itt említett kápolna 1564-ig állott fenn;) nekem adta, a mint ez — a méltóságos ur más levelében foglaltatik.“ — Ezen jótéteményt viszonzandó, *Sadobrych* mindenekben hűséget fogad a marchiónak, s

géri, hogy pereit előbb a várnagy elé viszi, és csak ha ez nem segít, viszi a competens helyre.

A másik okirat 1524. évi, szent Máté után való vasárnap, Budán kelt, s így szól:

„Én, *budai Ferber János*, Brandenburgi György, stb. káplánja, elismerem, hogy ő méltósága egy plébániát, vagyis parochialis egyházat, mely ő méltóságának *Békés* nevű városában van, adományozott nekem, oly föltétellel, hogy ő méltósága jobbjait előbb nem idéztetem az egyházi törvényszék elé, csak ha az ügy előbb a gyulai vár várnagyja és udvarbirája előtt megítéltetett, — sem nem hivatok nehányat közülök az egyházi birák elé, hanem a gyulai vár várnagyaitól és udvarbirájától követelek igazságot; — és az isteni szolgálatot és más cselekményeket, vagyis a szükséges, és azon egyházban régtől fogva használt szertartásokat kiszolgálom és szolgáltatom.

Igérem, hogy a plebánia javait el nem tékozlom, hanem mint jó plebánoshoz illik: azokat tehetségem szerint megőrzöm és gyarapítani igyekszem.

Ezen leveletem bizonyosságul adom és kezem aláírásával erősítem.“

Igen fontos ezen oklevél a reformatiora nézve; — ugyanis mindenki tudja és hirdeti, hogy vidékünkön a reformatio *Ozoray Imre* békési plebános felléptével kezdődik, — de ha ez áll, akkor nem lehet a reformatio kezdetét 1520-ra tenni, mert — mint látjuk — 1524-ben még *Ferber* volt a békési plebános, és csak azután következett *Ozoray*.

Azonban nem akarván a tisztelt közönségnek eddig is hálás köszönettel fogadott becses figyelmét és érdeklődését kifárasztani, egyelőre elégnek tartom a müncheni okmányokat az előadottakban ismertetni és nyilvánosságra hozni.

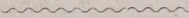
Az elmondottakból is kitűnik, mily nagyfontosság-

guak megyénkre és Gyulavárosára nézve ez okiratok, s mily sok — eddig teljesen ismeretlen, új és érdekes adatnak jöttünk birtokába általok, melyeknek a maga helyén való felhasználása és értékesítése, gazdag kincsbányája leendő majdan, a megyénk teljes történelmét újabban megírni akaró historikusnak.

Ez okmányok megszerzése által, egyletünk jó szolgálatot tett megyénk történelmének, és így jól teljesíté hivatását és kötelességét.

Adja Isten, hogy egyletünk ügybuzgó tagjainak szorgos fáradozása és buvárkodó tevékenysége, folyvást minél több újabb és újabb adattal gazdagítsa megyénk történelmét; — s adja Isten, hogy a századokig tartott zivataros múlt és nehéz megpróbáltatások után, megyénk jelenje annál boldogabb, jövője annál szebb, haladása, annál virágzóbb, és így történelme folyvást dicsőbb legyen!

Göndöcs Benedek.

Jegyzetek.

A „müncheni okmányok“ címének és tartalmának rövid kivonata.

I-s ő j e g y z e t.

Zsigmond király előszámlálván Maróthy János macsói bán érdemeit ennek adományozta Gyulát, Bagdot, Krakót, Ujfalút, stb. melyek előbb *Jánoséi*, Gyula vajda *fiaiéi*, voltak, de ennek magvaszakadtával a koronára szállottak. Fehérvár. 1403.

Az orodi káptalan jelenti, hogy Maróthy János bánt (résztint Zaránd, résztint Békésvm.), Bagd, Krakó, Ujfalu, Sz.-Maros, Izsák, Turgon, Szerketh, Doboz, Stanna, Kakucs, Szt.-Benedek, Gyürke, Gyur, Berény, Békés, Deter, Vári, stb. birtokába, melyek előbb Jánoséi voltak, de ennek magvaszakadtával a koronára szállottak, ellenmondás nélkül bevezette. 1404. *

Zsigmond király az orodi káptalan statutionalis bizonyítványa nyomán, Maróthy János bánt Gyula és más hozzátartozó birtokok birtokában megerősíti. 1405.

János, római pápa, a maróti egyházat, a pécsi püspökségben, melyben Maróthy János ősei temetkeztek régi időktől fogva, az esztergomi érsek és a pécsi püspök egyházi hatósága alól felmenti és egyenesen a római szék hatósága alá rendeli. Constante városában. 1415.

Zsigmond király Maróthy János bán azon panaszát illetőleg, hogy míg ő török fogságban volt, addig Ábrahámffy István és Imre Gyula, Békés, Gyur, és Berény birtokain lévő szénát lekaszálták és elvitték, a végítéletet akkorára halasztja, midőn erről a bővebb vizsgálat folytán tudomást vesz. Kassa. 1419.

László király új adományképen adja Hód, Vásárhely, Csomorkány, Királyhegyes, Sámson stb. melyek még Zsigmond király által adományoztattak volt, továbbá Szőlőst, Fecskést. stb. melyek Tamás, Pető fia magvaszakadtával a koronára szállottak Hunyady Jánosnak. Buda. 1456.

Mátyás király Gyula várát és városát, melyek Maróthy Mátyás magvaszakadtával a koronára szállottak, fiának Jánosnak, liptói hercegnek és hunyadi grófnak adományozta. Buda. 1482.

Mátyás király inti Békésvármegye nemeseit, hogy miután ő Békésvármegye főispánságát és tisztségét Gyula vára kapitányára és várnagyaira ruházta, ezeknek, mint ilyeneknek, engedelmeskedjenek. Buda. 1484.

Az orodi káptalan Ulászló meghagyása folytán jelenti, hogy a vizsgálatot megtevéen, úgy találta, hogy gyiresi Czibak János és Ferenc emberei csakugyan Corvin János embereit összeverték. 1495.

A váradi káptalan Ulászló kir. meghagyása folytán jelenti, hogy a dolgot csakugyan úgy találta, hogy gyiresi Czibak János és Ferenc jobbágjai Corvin Jánosnak jobbágyait összeverték. 1495.

Ulászló kir. tudósítja Békésvármegye nemeseit, hogy a békési főispáni hivatal, melyet Corvin János már előbb is birt, de azt később Kinizsy Pál tőle elfoglalta és utánna Somi Józsa birt, ismét Corvin Jánosra ruházta. Buda. 1498.

Ulászló kir. megdorgálja Békésvármegye nemeseit, hogy az általa kinevezett főispánnak; Corvin Jánosnak és az ez által jelölt tisztviselőknek nem engedelmeskedjenek. Buda. 1499.

Vingarthi Geréb Péter Nádor bizonyítja, hogy Bancsai András mester, csongrádi főispány, miután Ulászló kir. által más-kép kielégített, Békést és más hozzá tartozandó birtokot illetőleg a pört Corvin János ellen ezennel megszünteti. — Buda. 1502.

Corvin János herceg bizonyítja, hogy részint hű szolgálataokért, részint a kölcsön vett ezer forintok árában, Megyes nevű Zarándvm. fekvő birtokát a gyulai vártól elszakítva, Ryppachi Gerdosych Péternek és örököseinek adományozza. Krapina. 1504.

Enyingi Török Imre bizonyítja, hogy Gyula várát, Fransepán Beatrix birtokát, mely jelenleg az ő (Török) kezén van,

ha azt netalán a király Beatrixtól visszakivánná, kész azonnal átadni azon feltétel alatt, hogy neki Almás Varasdót illető irományai visszaadatnak. Rokanok. 1505.

Enyingi Török Imre neje Krisztina bizonyítja, hogy megkapván Dudyth András gyulai várnagytól a 7000 frtot, a nála zálogban volt Frangepán Beatrix-féle ezüst és aranyozott ékszereket ennek visszaszolgáltatta. Futak. 1506.

Ulászló király inti Békésvm. rendeit, hogy miután a békési főispánság a gyulai vár birtokosát illeti, s ő ezen főispánságot Corvin János és fia Kristóf halála után az elsőnek özvegyére és ennek leányára Erzsébetre ruházza, ezeknek engedelmességgel tartozzanak. Buda. 1506.

Frangepán Beatrix, Corvin János özvegye, meghagyja a gyulai vár nagygyainak, hogy Berény és Gyur lakosait, azon kiváltságok élvezetében, melyeket nekik Maróthy János bán és Corvin János adtak, ne háborgassák. Gyula. 1507.

Plaunai Benkovych Miklós kötelezi magát, hogy miután Frangepán Beatrix neki hű szolgálatáért, Gyula várához (Zarándvm.) tartozó birtokokat adományozott, őt ezennel is hűségesen szolgálni fogja. Lippa. 1507.

Herbotoch János mester a váradi káptalan előtt Hunyady Erzsébet nevében benyújtja protestatióját arra nézve, hogy Erzsébetnek anyja Frangepán Beatrix, elfelejtkezve a köteles anyai szeretetről, Kávás, Fajdas, Somos és Hégenháza nevű, a gyulai várhoz tartozó és Erzsébetet illető birtokokat, oda adományozta Benkovich Miklósnak. 1507.

A budai káptalan tudatja, hogy felsőbb rendelet folytán a király emberével a maga emberét Gyulára küldvén, hogy 10 ezer frt fejében Gyula városának egy részét Tamás eszterg. érsek és érdektársai részére, Corvin János hercegtől lefoglalják, Nagy István és Magothy Márton a gyulai paranesnok Török Imre parancsára, ennek nem csak ellene állottak, de őket fegyveres erővel is elűzték s embereiket összeverték. 1499.

A budai káptalan bizonyítja, hogy miután kir. paranes folytán a király emberével együtt Gyula városába küldötte (Za-

rándvm.) hogy a városból 10 ezer frtnyi tartozás fejében Tamás eszt. érsek és érdektársai javára, egyrészt elfoglalják, Török János és Simon gyulai várnagyok ezeket erőszakkal, elűzték embereiket összevissza verték. 1499.

Bancsa András mester, csongrádi főispány kinyilatkoztatja, hogy miután a király által másképp kielégített, Békés vára és hozzá tartozandóságai iránti pörét, Corvin János ellen megszünteti. 1502.

(Említettik skardonai Sadobrych Péter, gyulai várnagy 1508.)

Salfinai Simon gyulai várnagy kötelezi magát, hogy miután vannak, kik azzal vádolják, hogy urnőjétől bizonyos földeket eltulajdonított, a jobbágyokat zsarolta sat. bármikor fogja kívánni urnője, kész a bíróság elébe állani és javaiból is azokat, kiket megkárosított volna, kielégíteni. Gyula. 1508.

Palóczy Mihály kötelezi magát Mezőgyáni Máté protonotárius előtt, hogy miután Erzsébettel, Frangepán Beátrix leányával jegyben jár, mig ez él, nemcsak semminémü birtokaira áhitozni nem fog, de sőt a nevezettet azoknak birtoklásában védelmezendi. 1508.

Thurzó Zsigmond váradi püspök, kiátkozás büntetése alatt meghagyja püspöksége papjainak, hogy Frangepán Erzsébetet, bármikor fogja kívánni, Mátyás gyulai plebános ügyében, ő elébe idézzék. Várad. 1508.

Az Ajtóssy családbeliek az orodi káptalan előtt kinyilatkoztatják, hogy miután egy Rotyma nevü pusztahely érdekében köztük és Frangepán Beátrix közt viszálykodások merültek fel, minthogy ezen pusztát nekik a nevezett nő visszaadta, e viszályt ezennel megszüntetik. 1508.

A váradi káptalan jelenti, hogy igaznak találta Frangepán Beátrix azon panaszát, hogy Mezőgyáni Máté protonotárius ennek jobbágyain részint a *Békés- és Zaránd* megyékben fekvő Gyulán, részint Felső-Dobozon, részint a feketeréti erdőben külféle erőszakoskodásokat követett el. 1509.

Frangepán Beátrix meghagyja a gyulai biráknak, hogy

Szőke Domonkos gyulai polgárnak az ő gyulai adójából fizessék ki azon 25 frtkat, melyeket ettől ő kölesön vett. Gyula. 1509.

Ulászló király mindazon birtokokat, melyeket valaha Corvin János birt, nevezetesen a gyulai várat, *a részint Zaránd-, részint Békésvármegyében fekvő várakat*, stb. rokonának, György brandenburgi Marchiónak adományozta, miután a Hunyadyaknak magvaszakadt. Esztergom. 1510.

Ulászló király a Hunyady család hunyadmegyei és némely zaránd- és békésmegyei hirtokait György brandenburgi Marchiónak adományozza. Esztergom. 1510.

György, brandenburgi Marchió Mátyás gyulai plébánost, Apáti falu s más birtokoknak, melyek régi időktől fogva a plébániát illették, birtokában megerősíti. Buda. 1511.

A budai káptalan jelenti, hogy a király emberével együtt kiküldvén emberét Gyula várának (Zarándm.) Tamás esztergomi érsek követelése érdekében való megbecsülésre, Móré Mihály alvárnagy kivont karddal ellentállott. 1508.

Brandenburgi György dudithfalvi Dudych János gyulai alvárnagy, Gyulán a Körös réve mellett a nagy utcán lévő házát, mindennemű adózás alól fölmenti ennek hű szolgálataiért. — Buda. 1515.

Zarándvármegye alispánja és tisztikara elítéli *Horváth István* gyulai várnagyot, ki asszonyfalvi Fanazdi Péter jobbágyait letartóztatta és kiadni nem akarta, ez ellenben nem lévén megelégedve az ítélettel, a királyhoz felebbezi az ügyet. Zaránd. 1515.

Az orodi káptalan jelenti, hogy gyulai Gál Ispánt a fővényesi részbirtokba, a gyulai nemesi Curiába és házba, mely a Nagyutcán fekszik, továbbá egy a Krakói utcában fekvő telekbe és a kamuti részbirtokba minden ellenmondás nélkül vezette. 1516.

(Említettnek mint kir. emberek Ajtósy Péter, Ajtósy Ferenc.)

Ulászló király felhatalmazza a brandenburgi Marchiot, Györgyöt, hogy Gyula várát és tartozandóságait akarhatja szeriót eladhassa, odaadományozhassa bárkinek. Buda. 1515.

Sarica
 Saritha György és Gál Ispán gyulai várnagyok, valamint a gyulai bírák jelentik Brandenburgi György Marchiónak, hogy István mesternek, néhai Gyulai Pál fiának némely gyulai lakosok ellen igazságot szolgáltatnak. Gyula városa. 1518.

Gyula városa tanácsa jelenti Brandenburgi György Marchiónak, hogy azon kártételekre nézve, melyeket Végh András berényi lakos a Marchiónak tett, ellene és a berényi bírák ellen igazságot szolgáltatnak, ezek azonban nem lévén az ítélettel megelégedve, az ügyet a Marchióhoz felebbezik. Gyula. 1518.

Cserelevél a brandenburgi Marchió és betlehemdorfi Dorsy Hans közt, mely szerént a mai Gyula várát, ennek Wola, Stain és Rauden nevű váraival elcseréli. Buda. 1519.

Gyulai Gál Ispán, azon nyole ezer forintok áraban, melyekkel a brandenburgi Marchiónak a gyulai várnagysága alatt beszedett adóból tartozik, de melyekből a Marchió neki 3500 frtot elengedett, örökösen bevallja Megyes nevű birtokát, kivéven egy telket, mely a *gyulai sz. Móric tiszteletére* emelt templom tulajdona, továbbá zálogba adja Jánosháza, Ottlaka, Gelvách, Keszi, Kamuth, Berek és Krakó nevű birtokait. 1520.

Gerlai Ábrahámffy Sebestyén, Békésm. főispánja; bizonyítja, hogy gyulai Gál Ispán gyulai várnagy, azon pénzekre nézve, melyeket a Marchió részére fizet, és azon birtokokra nézve, melyeket ennek részére átadni tartozik, az új várnagynak, Asztalnok Péternek, előtte kiegyeztek. Gyula. 1520.

Az orodi káptalan bizonyítja, hogy Vinogradi Máté, pécsi éneklő kanonok és nagy gyulai főesperes, azon egyezés létrehozása ügyében, melynek a Marchió meghagyása folytán közte és gyulai Gál Ispán s neje Krisztina közt megtörténnie kellett, ezen utóbbiakra 2 napig hiába várakozott. 1520.

Lajos király bizonyítja, hogy előtte gyulai Gál Ispán azon egyezséget kötötte, hogy ama 8 ezer frtra nézve, mellyel mint egykori gyulai várnagy a brandenburgi Marchiónak tartozik, a Marchiónak eladja Medgyes nevű birtokait azon egy telek kivételével, mely a *gyulai sz. Móric templomot* illeti, továbbá elzálogosítja némely más birtokait, végre köteles készpénzben 500

frtot letenni pünkösöd ünnepére, mit ha nem tenne, ezer frtig büntethető, ha pedig Szt.-Háromság ünnepéig ezen egyezés megerősítése végett, Budán meg nem jelenne, mint esküszegő és becsületvesztett elítélthessék. Buda. 1520.

✕ Báthory István nádor meghagyja a budai káptalannak, hogy a brandenburgi Marchiót, Jánosháza, Otlaka, Gelvách, Keszi, Fövényes (Zarándvm.) Kamut, Berek és Krakó (Békésvm.) birtokokba, melyeket ez gyulai Gál Ispántól zálogba kapott, bevezesse. 1520.

Ábrahámffy János nagy gyulai plébános, kötelezi magát, hogy miután a gyulai plébániát a brandenburgi Marchió kegyelméből birja, ha bármi pörös ügy forogna fel közte és a Marchió közt, azt nem más, hanem a Marchió hivatalnokai által intézeti el. Gyula. 1520.

Gyulai Győri András mester, mint olyan, ki a simándi plébániát a Marchió kegyéből birja, kötelezi magát, hogy az egyház javait tékozolni nem fogja, hogy az isteni tiszteletet a régi szertartások szerint tartandja, s bár mi ügyes-bajos dolog adná elő magát, azt vagy a Marchió, vagy annak gyulai várnagyai által intézeti el. Buda. 1523.

✕ Becsvölgyi Antal mester, mint olyan, a ki a *bánhegyesi* plébániát a Marchió kegyéből birja, kötelezi magát, hogy a plébánia javait tékozolni nem fogja, az isteni tiszteletet ősi szokás szerint végzendi, s bármi ügyes-bajos dolog fordulna elő, azzal a sz. székhez nem fordul, hanem vagy a Marchió, vagy annak gyulai várnagyai által intézeti el. Buda. 1523.

Skardonai Sadobrych Péter, mint olyan, ki a vári plébániát továbbá a Gyulavárosában lévő szt. Elekhez címzett ispotályt és a Békés városában lévő szűz Máriához címzett kápolnát a Marchió kegyéből birja, kötelezi magát, hogy ügyes-bajos dolgában az ő, illetőleg a gyulai várnagyai ítéletének magát aláveti. Pozsony. 1523.

Budai Ferber János, mint olyan, ki a békési plébániát a Marchió kegyéből birja, kötelezi magát, hogy a plébánia javait tékozolni nem fogja, az isteni tiszteletet ősi szertartások szerint

vezetendi, és ha bármely ügyes-bajos dolog magát előadná, azt mindaddig más hová felebbezni nem fogja, mielőtt abban a gyulai várnagyok ítéltek volna. Buda. 1524.

Jánosi kenderesi pap, mint olyan, ki a simándi plébánus és az orodi kanonok András mester elmenetele folytán a kenderesi plébániát a marchió kegyéből birja, kötelezi magát, hogy bármely pörös ügyben addig a szt. székhez nem folyamodik, mielőtt azt a Marchió gyulai tisztviselői, vagy pedig a simándi birák elébe terjesztené. Buda. 1525.

Sadobrych Péter levele a Marchióhoz. Érdekes részleteket foglal magában arra nézve, mint állottak itt ekkor Zápolya János dolgai. Bécs. 1528.

A brandenburgi marchió György, némely hitelesített s birtokaira vonatkozó okmányokat küld Miklósnak turói főispánnak és országbírónak azon kérelemmel, hogy miután némely lázadók az ő Magyar, Erdély és Tót országban lévő birtokait elfoglalták, azokat a nevezett okmányok nyomán, neki ítélje vissza hiány nélkül. 1528.

A brandenburgi marchió Hunyadmegyei birtokaira vonatkozik. 1529.

Ferdinánd kir. parancsolja Perényi Péter erdélyi vajdának, Bethlen Elek vajdának és a szebeni bírácoknak, valamint minden rendű erdélyi lakosoknak, hogy miután értésére esett, hogy a brandenburgi marchió gyulai és hunyadi vára a lázadók által veszélyeztettek, a marchió parancsára bármikor fegyveresen támadjanak fel, hogy azokat akár a török, akár Zápolya, akár a moldvai vajda, akár Czibak Imre ellen megoltalmazzák. Budweis. 1530.

Ferdinánd kir. igéri György brandenburgi marchiónak, hogy, jólehet gyulavárát Zápolya János tőle elfoglalta és Hunyad vára is hasonló veszélyben van, mihelyt sikerül az ezáltal elfoglalt részeket ismét vissza hódítandja, a marchiót azonnal birtokaiba visszahelyezendi. Augsburg. 1530.

Ulászló király meghagyja a bácsi káptalannak, hogy miután András mester, budai várnagy, Corvin Jánosnak Békés várát és annak tartozandóságait, Báthory István országbíró ítélete nyomán,

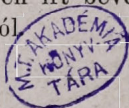
elfoglalta anélkül, hogy Corvin János kihallgattatott volna, a nevezett András mestert maga elébe idézte. *Hely és év nélkül.*

Kisasszonyfalvi Istvánffy István kötelezi magát, hogy azon 7000 frt. érték ezüstnéműt és készpénzben 4900 frtot, melyet Frangepán Beátrix kezére bízott, azonnal kiadja Enyingi Török Imrének, ha ez Orbán napkor a gyulai várat Beátrixnek visszaszolgáltatja, ellenkező esetben pedig a fentebbieket át adja Beátrixnek. *Hely és év nélkül.*

Gyulai Gál András kéri a brandenburgi marchiót, hogy miután Ferenczi Máté, meszthi lakos, örökösök nélkül halt el, az utánna maradt vagyont néki, hű szolgálataért adományozta. *Hely és év nélkül.*

II-d i k j e g y z e t.

A kérdéses okmányok — Zsilinszky Mihály ur közlése szerint — 3 csomagba foglalva vannak a müncheni levéltárban. Az első csomó, rendesen leltározva és kivonatozva, ily feliratú: „Repertorium der in kön. allgemeinen Reichsarchive über Ungarn vorhandenscn Urkunden. Saal XIII. F. 2.“ — ebben általában hazánkra vonatkozó, de 60 db megyénket illető, s legnagyobbbrészt Gyuláról és váráról szóló oklevelek foglaltatnak. — A második csomag „Ansbacher Acten“ cím alatt, különféle levelezéseket, jegyzékeket, számadásokat foglal magában Brandenburgi György birtokairól. — A harmadik csomag ily cím alatt: „Acta, die Besitzungen des Markgrafen von Brandenburg in Ungarn betreffend 1507—1540. Conv. III.“ — részint latin, részint német nyelven írt bevételi és kiadási jegyzéket foglal magában Gyula váráról.

III-d i k j e g y z e t.

A Zsigmond király által Maróthy János részére kiállított adománylevélben, a következő helyek vannak felsorolva: Gyula, Bagd, Krakkó, Ujfalu, Szentmorócz, második Szentmorócz, harmadik Szentmorócz, — (ezek mind közvetlen Gyula mellett fekvő kicsi helyek voltak, később mint Gyulavárosa külvárosai és utcái szerepelnek,) Izsák, Turgony, Zerheth, (ma ismeretlenek, Zerheth még a tatárjárás előtt előfordul,) Doboz és másik Doboz, (kettő volt: Alsó-Doboz és Felső-Doboz,) Stanna (ismeretlen,) Kakuse,

Szentbenedek, Gyürke, (most Györkehely,) Gyúr, Berény, Békés, Ditér, Vári, Kamarás, Pély, Simánd, Atyás, (másképp Apás, egy része az orodi káptalané volt,) Kávás, (ismeretlen,) Fajdas, Köbli, (ismeretlen,) Somos, Marócz, (puszta, Vadász felé,) Hegenháza, (ismeretlen,) Décese, Bakadegyház, (ismeretlen,) Bercsenegyház, (ismeretlen,) Keresztur, Weresegeyház, Kondorosegeyház, Pitvarosegeyház, (Pitvaros,) Kerekegeyház, Buzérhegyesegeyház, (ismeretlen,) másik Kerekegeyház, Bagyusegeyház, (ismeretlen,) Fazekasegeyház és Szénásegeyház; — tehát összesen 44 helység; és ezek mind Békés, meg Zarándmegyében feküdtek. Vámot, a régi időktől fogva 7 községben — Gyulán, Békésen, Simándon, Pélyben, Váriban, Fajdason, Décsen szedtek. — Ditérhez tartozhatott a Büngösd nevű halastó, melyet a királyi adománylevelél külön megnevezésre is méltónak tartott.

IV-d i k j e g y z e t.

A törvénykezési eljárásra vonatkozólag, eléggé érdekes adatul szolgálhatnak a következők:

Egy — 1518. év szeptember elején kelt oklevélben — Brandenburgi György meghagyja Budáról Scaritha György várnagynak, Gál ispán udvarbírónak, (provisor curiae) és a gyulai bírónak, hogy gyulai Deák Istvánnak — (a Deák család gazdag lehetett, mert Szerémy szerint, a család egyik tagja építtette a Bold. szűz mennybemenetelének tiszteletére emelt kápolnát. A családnak Gyulán lakó utolsó tagja volt Deák Imre, ki 1558 körül Pozsonyba költözött és ott élt. — Haan L. „Bék. hajd. II.) mindenben igazságot szolgáltatassanak. — Ezek összegyűlnek a marchió (Brandenburgi György közönséges neve) házában, és egypár jámbor, alkalmas, idegen (extraneus) férfiut kiválasztanak ítélőbírákká. — Azután előhivatják Deák Istvánt és megkérdik: kik azok az emberek, akikkel neki baja és pere van? (szórolszóra így kérdik.) Megnevezte Kántor Mihályt és Szűcs Lászlót, gyulai lakosokat. Ekkor Deák István így szólt: Azt állítom, hogy ők voltak atyám végső rendeletének végrehajtói, és ő nálok vannak atyám javai. Ezt hallván Kántor Mihály, azt felelte neki: Én nem voltam atyád végső akaratának végrehajtója, azokat a tárgyakat pedig, amelyek nálam vannak, pénzért vettem atyádtól, ki is fizettem az árát, amint be is bizonyíthatom. (Szórolszóra ez is.) Miután a város (civitas) levelével csakugyan bebi-

zonyította, hogy ő jogosan bírja az illető dolgokat, Deák István tőle semmit sem nyerhetett.

Szücs László pedig ezt felelte Deák Istvánnak: Nem mondom, hogy nem voltam végrehajtó atyád javainál, hanem atyádnak nálam lévő javait atyád adósságaira költöttem el. Mikor pedig visszakaptam, testvéreid és vérrokonaid pör és fogság útján erőszakosan elvették tőlem. — Ezen perről és fogságról szóló levél megvolt még Szücs Lászlónak, de ezzel a bírák meg nem elégedtek, hanem arra ítélték, hogy önmagára esküdjék, hogy Deák Pál házát és javait István testvére és vérrokonai erővel elvették tőle. Szücs László az esküt letette és azonkívül még Deák István testvéreinek levelével is bizonyítja, hogy azokat a javakat neki átadta.

Deák István már most a bíraktól követelte és kereste atyja házát, amely jog szerint reá szállott. A bírák megindították a keresetet és kutatást, és úgy találták, hogy Deák Pál házát, István testvérei és rokonai pénzért eladták, és azóta már hárman is birták, mindannyian a város által kiállított eladásról szóló szerződés alapján. (Azt mondja az oklevél, hogy a város jogszerint él az ilyen levelek kiállításával). Az első birtokos Szabó Pál, 60 frtért vette azt Deák István testvéreitől. (Tehát egy derék ház értéke 60 frt volt.) Szabó Pálnak is volt levele e házról, és ezt *Antalnok Péter a gyulai főbíró* (iudex principalis) állította ki. Antalnok Péter (ez az első ismeretes gyulai bíró); kikérdeztetvén, azt felelé, hogy ő nem állította volna ki a mondott oklevelet, hanem Deák Istvánt a testvérei meghaltnak állították és hirdették.

Ekkor a bíróság úgy ítélte, hogy — Deák István fizesse ki a hatvan forintot és ha azóta valamit építettek, annak az árát is, aztán lakjék békében örök jogon kapott házában. — Deák István azonban nem nyugodott bele az ítéletbe, azért az egész ügyet megírták a marchiónak, s végül jóegészséget kívánva, aláírják magukat e sorban: „Scharitha György és Gál ispán, Gyulavárának várnagya és udvarbirája, — a gyulai bíró és többi esküdt bírák és Gyula összes polgárai, (hospites) méltóságos uraságoknak hívei.“

A másik okmány tartalma a következő:

1518. évi Luca napja előtti pénteken, a várnagy és az udvarbírák a várba hivatják a gyulai bírót és esküdteket, ott aztán Gál ispán fölkel, és így szól: „Nagyon jól tudjuk, minő

és mekkora károkat okozott Wég Imre a berényi kalmár, méltóságos urunknak, gyulai polgártársainknak és maguknak a várnagyoknak, hisz ezek több mint 3—4 száz frtra rugnak. Különösen pedig okos polgártársaink, a méltóságos uraságnak kiváló és főjobbágai (principalior) Antalnok Péter és Kántor Mihály, kik itt velünk együtt ülnek, Wég Imre és a régi — Futakban maradt adósságai miatt, Porkoláb Márton által történt bezárásuk és letartóztatásuk által, 100—200 frt kárt szenvedtek portékáikban és vásári munkáikban. (Hihetőleg ezek is kereskedők voltak. Hogy Gyula híres kereskedő város volt, az bizonyos. Dudics fentemlitett háza is *Kalmár* Ferencé volt; Mező Ferenc gazdag kereskedő, 1550. körül Gyuláról Ráczkevicebe költözött. 1559. előtt Varga Mihály kereskedő gyulai lakos volt stb.)

Elmondja aztán Nagy Péter ispán, hogy akarta Wég Imrét Gyulára hozni, de a berényi bíró az engedelmességet megtagadta, sőt gúnyolódva mondá neki, hogy menjen ő maga és fogja meg, majd ő segíteni fog neki. Nagy Péter tehát Gyúrra lovagolt, és az ottani lakosokat magukhoz véve, megint Berénybe jött, és újra felszólította a berényieket és különösen a bírót, de egyik sem jött; Wég Imre pedig nyilván ellenszegült és később elszökött. Azért Gál ispán a berényieket tette felelőssé mindezért, és minden kár megtérítését tőlök követelte, annál is inkább, mert fő- és jószágvesztés terhe alatt voltak felszólítva az elfogatás megtételére.

A berényiek több kifogást tettek, — hogy nem fő- és jószágvesztés terhe alatt szólította fel őket Nagy Péter a Wég elfogatására, hogy legtöbbszörre akkor nem is voltak jelen, hogy Nagy Péter a maga szolgálival szépen elfoghatta volna Wéget, hanem ő a helyett *itta Wéggel a bort, meg a szent János áldomását*; hogy máskor elég volt a bíró, (villicus, és nem iudex, talán a falu biráját, vagy a kisbírókat mondták villicusnak) meg az ispán az elfogatásra; stb.

A bíróság kivallatta a tanukat, akik majd mind a berényiek ellen (mellettök egy sem) vallanak, és aztán Nagy Péternek is, meg a berényieknek is esküt ítél. A berényiek nem fogadták el az ítéletet, hanem a marchióhoz felebbeztek. Az egész ügy folyását a gyulai tanács írja meg, ezzel a befejezéssel: „méltóságos uraságnak hívei, Judex (bíró), Jurati (esküdtek), Consules (tanácsosok?) cives Gywlenses.

A Pero-féle lázadáshoz.

Évkönyvünk második kötetében részletesen beszéltem el az ugynevezett Pero-féle lázadás történetét; elbeszéltem annak Békésvármegyében való keletkezését, lefolyását és gyászos kimenetelét.

Ez alkalommal nem szándékom ismételni az elmondottakat; de érdekesnek tartom mégis némi illusztrációul közölni azon károknak jegyzékét, melyeket a rácok akkoriban B.-Csabán, Békésen,¹⁾ Körös-Ladányban és Fáson okoztak, s melyek felett Békésvármegye, 1735. június 26-án kelt s a Helytartótanácsához intézett folyamodásában keservesen panaszkodik, kérvén a kormányt, hogy mind a rácok, mind az azok leverésére küldött katonaság által okozott károk megtéríttessenek, vagy legalább az évi adóba beszámíttassanak.

A kérelem nem teljesített, minélfogva a kirablott és kipusztított községek önerejökre voltak utalva. Némelyik nem is birt többé felemelkedni. Ilyen volt Fás, mely azóta megszűnt létezni mint község, s ma már csak mint pusztaság ismeretes.

Közlöm a károk hű jegyzékét mind azon helyesírási és nyelvtani hibákkal egyetemben, melyeket az illető jegyzők tettek. Azt hiszem, hogy amennyiben az egyes tárgyak akkori ára is pontosan fel van jegyezve,

¹⁾ Ez közölve van a Sipos Soma által szerkesztett bekési „Részvét-könyv“-ben. 1879.

érdekes összehasonlitásokat lehet tenni a mult és jelen idők viszonyai között.

Minden bővebb bevezetés nélkül álljanak itt maguk az eredeti jegyzékek, melyek az orsz. levéltár helytartósági osztályában lettek lemásolva.

Specificatioja

azon Károknak, mellyeket az Aradi Ráczok ezen jelenvaló 1735. Esztendőben ez elmúlt és megcsendesedett Tumultusnak alkalmatosságával Csabai Helységnek tettek legyenek, úgy mint :

Urban Györgyét egy szűr, egy Pártát, fejszét 2 frt 33 kr.

Gécs Gergely asszonyának való mentét, egy kis szűr, három házi vászonból való viselt öltözet, item két kötőfék és egy fejsze, item egy párnahaj és egy lepedő 6 frt 11 kr.

Faraga Mátyásé egy lepedő, egy párna, egy serpenyő 1 frt.

Kátyánszki Mátyásét szalonnát és egy uj zsákot 1 frt.

Mitkó Mártonét hámokat szerszámostul s kötelestül 18 kr.

Mokos Jakabét egy szűr 1 frt 26 kr.

Medovarszky Lukácsét vasvillát, item egy szűr tarisznyát, item egy zsákban levő három máriásnyi Dió 1 frt 27 kr.

Viczian János veje Györgynek egy bornyuját vágták le 2 frt.

Kovács Jakabét nyaklót és vas fazekat, egy uj lepedőt, két inget, egy pár csizmát, egy kantárt, egy pár kést aczélostul 4 frt 29 kr.

Jánovszki Istvánét csizmát ő magáruul vonták le,

egy félben viselt szűrt, egy ásót, egy vontató kötelet, intrángoikat, csikotót hármat, egy vas fogót 4 frt 44 kr.

Batyánszki Vidua szolgáljárul levonták a szűrt 51 kr.

Janovszki Pálét egy vas fazekat, nyerget minden szerszámostul, szalonnát, pányva kötelet, egy viselt zsákot, szolgáljának egy pár kést aczélostul 3 frt 18 kr

Janovszki Istvánnak ismét egy nagy fúrót, 34 kr.

Angyal Jánosét egy réz fazekat félben viseltet, két serpenyűt, egy teherített gyolcsbül való öltözetet, egy uj zsákot, két lepedőt, két kötőfék, egyik szijból való 5 frt 27 kr.

Brezovecz Pálét kész pénzt, egy lepedőt és egy inget 6 frt 34 kr.

Bánszki Gergelyét másfél szoknyát, egy vas fazekat, egy mentét 11 frt 27 kr.

Kessér János egy szűr gyermeknek való, egy ostor, egy lóra való sarkantyú, egy pár kés 2 frt 23 kr.

Bielik Mátyásét egy faragó fejszét, asszonynak való övet, egy szűrt, 1 frt 51 kr.

Brezovszki András egy J. V. uj bőr nadrágot, söt funtot huszat, egy lábas serpenyőt, kötőféket hármat szijbul, 1 frt 43 kr.

Zuba Tamásét S. V. egy salavardét ágyra való nagy lepedőt, egy vas béklót, 4 frt.

Fekete Györgyét egy kantárt, egy kender gyeplyt, egy darab vászont és két gyermeknek való öltözetet, két kendőt, egy zsebbe való kezkenőt, két itcze vaját és szalonna két font, 2 frt 6½ kr.

Széplaki Györgyét egy pár csizmát a lábárul levonták, uj nadragot süveget, derék ládat elvittek, egy zsákot, item egy tábla Tarsolt (?) 6 frt 21 kr.

Bereczkó Mátyásét egy vas fazekat és két közép-szerű fúrót 1 frt 42 kr.

Tuska Mihályét lábárul vontak le egy pár csizmát,

egy fél rétű kötőt a feleségérül, item egy uj zsákot vittek el, 1 frt 41 kr.

Koszna Andrásét egy nagy ágyra való lepedőt, egy bulya vászonbul, főköttő, asztalra való abroc, egy serpenyő, egy kötőfék és egy tarisznya 2 frt 10 kr.

Koszna Jakab egy szántóvasat s szekérrül való négy vastag karikát, egy kapát, egy serpenyüt és hámnak való szíjat, 3 frt 22 kr.

Zsilinszky János egy pártát, egy darab hájat, szerszámnak való darab szíjat, egy tarisznyát, 1 frt 2 kr.

Duna Pálét egy vésőt, csizmát a lábárul, szerszámnak való szíjakat, 1 frt 44 kr.

Kessér Györgyét egy darab fejerített gyolcsot vagy egy véget, egy darab só, egy szűr, három párnahaj, négy itcze vaj, egy bulya vászon, egy uj abroc, egy uj ing és szalonna, 11 frt 49 kr.

Kraszkovszky András két uj pár csizmát, egy szürt, egy fejszét, egy üres pálinkás hordót, egy szíj övet 5 frt 6 kr.

Botyánszki Mátyás három szürt, egy pár csizmát és egy süveget vittek el, fél szalonnát, egy hámot, vasat kisa fával, egy pár bocskort uj szíjakkal, egy félben viselt ködment, 9 frt 11 kr.

Bielik Györgyét egy nagy ágyra való lepedő, item más kisebb gyolcs lepedő asszonynak való, egy uj kucsma, egy uj ing, egy más uj lepedő, két vas fazék, item egy ing, egy ágyra való lepedőt, egy vas fazék, egy válas, asszonynak való felső ing, egy lakat, szalonna 12 frt 51 $\frac{1}{2}$ kr.

Likerecz Jánosét egy dolmányt, a szolgál mentéjét, egy nyerget minden szerszámostúl, egy nadrág, egy pár csizma, felhércz és vas kerékszegek, egy uj zsák, egy ingvál, egy máriás kész pénz, item bátyja feleségének kára pedig extendáltatik in fl. 1. kr. 25, szalonna és háj 19 fl. 1 kr.

Bota Györgyét, hátulsó tengelyt megvasazva, két karikát a hátulsó kerékről, kettőt pedig az elsőkről, item egy kerékszeg, item egy vas békló, egy vas fazék, egy szúnyogháló, egy kötőt a feleségéről levontak, egy közsörű kő 5 frt 30 kr.

Szikora Pálét egy fében viselt szűrt, egy vasvillát és egy kapát, 2 frt 34 kr.

Szpevár Jánosét két uj zsákot, csizmát a lábáról vonták le 1 frt 21 kr.

Molnár Jánosét egy bundát, vas béklót, vontató kötelet, egy faragó fejszét, egy csikotót, asszonynak való övet, egy közönségest, két másféle fehér ruhát, item egy hám, egy nyereg szerszámostúl, egy heveder, két uj zsák, 9 frt 5 kr.

Kovács Jánosét két párnát tollastul, két kaszát, nyeregről minden szerszámot, 5 frt 37 krt.

Duna Lukácsét három pár tellekes bocskort, 34 kr.

Csillag Jankó leányáról félretű kötőt levágtak, egy övet és egy süveget, egy tarisznyát, egy pár tellekes bocskort, 1 frt 39 kr.

Prisztavok Jánosét csizmát a gyermek lábáról levonták, 51 kr.

Bocség György szolgájának a szűrét, egy szügyelöt, anyja fejeről egy kendőt, kétpár kést, 3 frt 28 kr.

Machnicz Mátyás egy pár kés, egy pár téli keztyű, 38 krajczár.

Buka Györgyét egy pár csizmát, egy övet, egy kést, egy pártát, 1 frt 38 kr.

Vantara Andrásét egy szűrt, kést hüvelyestül, egy új tarisznya 2 frt 20 kr.

Dinger Jánosét egy kepenyeget, két félbenviselt zsák, egy süveg 2 frt 19 kr.

Csizmadia Andrásét egy prusztylékot és egy pár kést, 34 kr.

Polák Mihály özvegyének egy nagy lepedőt, 34 kr.

Szikora Tamásét két uj zsákot, egy kis abrosz, item két félben viselt öltözet, item egy párna, két köből árpa, 2 frt 37 kr.

Machnicz György egy szűr, egy kősó, öt uj zsák, egy férfinak való ing, másik pedig asszonynak, egy nyereg minden szerszámostul, fenő kő borotvával együtt, egy lepedő, egy párta, egy mente, egy nagy fúró, 11 frt 23 kr.

Franko Jánosét egy lepedőt 1 frt.

Kondás János, egy süveg, egy pár kés, egy ing, item más ing, item egy párnahaj, egy asszonynak való ing, 1 frt 25 kr.

Fajó Mihályét egy vég vászont kilencz rendűt, két lepedőt ágyra valót, hét uj zsákot, három uj, férfinak való öltözet 14 frt 54 kr.

Kovács Jánosét egy pár csizmát, uj szűrt, készpénzt 2 ftot, item a feleségéről vontak le egy kendőt, két uj öltözetet, item egy rend vászont, item kaszához való üllöt és kalapacsot, item félben viselt bőrcapczát és bőrnadrágot 9 ft 48 $\frac{1}{2}$ kr.

Matos Jánosét egy pár csizmát, két lepedőt, egy zsákot, 2 ft 49 kr.

Czabarka Jánosét nyaklót vaslánczokkal és szijakkal, három félben viselt öltözetet, két viselt zsákot, item egy fejszét, egy ollót, egy párnahajat, egy darab szalonnát és egy serpenyőt, 4 ft 24 kr.

Csicsel Pál süveget, egy kis szűrt, item egy ágyra való lepedőt, egy párnahajat, ködment, item kaszához való kalapacsot, ollót és negyven gyertyát, 5 ft 23 kr.

Kessér Lukácsét egy süveget, és egy kendőt, egy három rendű lepedőt, két uj zsákot, egy serpenyőt, 2 ft 18 kr.

Dudás Jakabét egy három rendű lepedőt, egy süveget, 1 ft 15 kr.

Kovany (Chovan?) András feleségéről patyolatját vonták le, egy lepedőt, item más gyolcsbéli lepedőt, item másik lepedőt, 4 ft 13 kr.

Labaj András, nyolcz uj zsák, szalonna, harmincz itcze pálinka, egy pár öltözet, egy pár kés, méz, 8 frt 16 kr.

Gécs Gergelynek nénje és özvegye egy szűrjét, dolmányt, egy serpenyőt, item két uj zsákot, főre való kendő, két leánykákra való öv, item más leánynak való kendők, 2 frt 25 kr.

Filo Jánosét egy kendőt gyolcsbul, item más közönséges kendő, harmadik hasonló, item két rendű lepedő gyolcsbul, 1 frt 59 kr.

Varga Péter egy vas láncz, négy uj zsák, egy pár kés, 1 frt 25 kr.

Kovács Györgyét párnahajat, lepedőt, egy inget, kantárt, egy pár kést, 2 frt 44 kr.

Kraszkovszky Tamásét egy mentét, szürt, nyerget minden szerszámostúl, egy kantár két kötőfékkal, két fúró, 6 frt 22 kr.

Korin Gergelyét egy mentét, gyeplüt szíjból valót, egy kis vál egy kötőfékkal együtt, egy pányvakötél, 3 frt 24 kr.

Konczos Mihály egy szűr és egy dolmány, item egy lepedő és két férfiúnak való ing, szalonna, lakat, 3 frt 45¹/₂ kr.

Kovács Györgyét két szürt, egy pár hajdu bakan-csot, egy ingvátat gyolcsbúl, egy bulya vászont, aszszonynak való kötöt, item egy bundát, ködment, item másféle fehér gúnyájában tett kár excendáltatik, 11 frt 40 kr.

Rakonczai György egy bundát és egy szürt, nyerget minden szerszámostul és pakróczostul, három csikós kantárt, egy pár fejelés, vontató kötél, salavardit félviseltet, 11 ft 15 kr.

Istvány György egy uj zsák, egy vasvilla, egy félviselt salavardi, 45 kr.

Máté Jánosét egy vasvillát, szalonnát 31 kr.

Molnár Mártonét egy mentét, egy rézfazekat, csizmát levontak a lábáról, egy faragó fejszét, item egy malomhoz való csákány, egy köszörükő, két szijkötőfék, két ostor, 8 ft 2 kr.

Kojnok György egy süveg S. V. Börnadrág, egy kantár, egy pár uj öltözet, egy serpenyő, egy leányöv, 3 ft 2 $\frac{1}{2}$ kr.

Kravjar Pálét egy félben viselt szürt, egy süveget item két pár kést aczélostul, egy köszörü kő, 1 ft 55 $\frac{1}{2}$ kr.

Machnicz Mátyásét egy pár kést, egy kantárt, két pár lópatkót, 46 kr.

Machnicz Miskáét egy három rendü lepedőt ágyra valót, egy félben viselt selyemkendőt, 1 ft 8 kr.

Zuba Istvantul egy köszörü kő, kalapács, üllő, lepedő, szalonna, 1 ft 12 kr.

Hrabovszky György három szijkötőfék, egy süveg, egy heveder. 2 ft 17 kr.

Valent Jakab, négy vas csikotó, egy szántóvas, két pár csizma, egy félrétü szoknya, szolgájának bundája félben viselt, egy kis ködmen, nyolcz zsák, egy viselt öv, egy lepedő, egy öreg véső, két kerek szeg, egy szíjhám. 12 frt 41 kr.

Mikes János egy garazsia mente, készpénz a dolmányban 7 frt, egy nyereg minden szerszámostul, egy vasfazék, egy pár hám mindenestül, egy kolomp, egy szeg, kötőfék, két kisebb istráng, egy süveg, 7 forint 54 $\frac{1}{2}$ krajczár.

Szlávik Márton szalonnáját elhordták, 1 frt 30 kr.

Franko Mihály, egy pár kalapács kaszához való 25 $\frac{1}{2}$ krajczár.

Krizsan Jakab, egy félben viselt szür 1 frt 42 kr.

Fabula András, egy szür és serpenyü 2 frt 50 kr.

Süveg János uj süveget, vontató kötelet, egy pár uj öltözetet egy pruzslékot, 2 frt 8 kr.

Uhrin Mártonét egy pár csizmát, egy szijból való hámot kötelestül, egy kantart, egy fejszét és vasvillát, 2 frt 28 kr.

Uhrin Gergelyét egy uj zsákot, 12 kr.

Gyurki Mátyásét egy süveget, 27 kr.

Vidovjanszky György, két uj férfinak való fehérített vászonból való ing, egy asszonynak való lepedő, 2 forint 8 krajczár.

Benne János egy pár félben viselt csizmát és egy pár kést aczélostul, 1 frt 12 kr.

Szenteszki Mátyás egy szijból való gyeplő, egy szür, egy süveg, 2 frt 59 kr.

Szücs Pál egy párnát mindenestül, 1 frt 8 kr.

Krnyan János egy kantár, egy kötőfék, egy pár nyakló vas lánczokkal, egy darab gyolcs, 1 frt 3 kr.

Kakas Istók egy ködmen, egy süveg, félben viselt bőr — 5 frt 24 kr.

Hunyaténszky Jánosét egy párnahajat, egy ásót, egy S. V. szopós süldőt, egy fűrész, 2 frt 3 kr.

Havran János egy vas villát, egy hevedernek való szijat, egy kender kötőféket, egy főre való kendő, 1 forint 25 kr.

Zsilák Mihályét férfinak való két pár öltözet, asszonynak és gyermekeknek való ruha, négy darab fonál, egy uj zsák, egy szatyán bőr 8 frt 39 kr.

Cservenyák Istvánét egy párnahajat és négy vánkost, egy pár csizmát, szerszámnak való két darab készített bőrt, két pár lábravaló és egy ing házi vászonból, feleségéről levontak fehérített vászonból való kendőket és másféle ruhát, két leánynak való öltözet, há-

rom gyermeknek való öltözet, három rendü lepedő, 17 forint 18 kr.

Gyurki Mihály egy pár csizmát, 1 frt.

Farkas András S. V. farhám mindenestül, gyepmű kantárral együtt, egy pár uj nyakló lánczokkal együtt, dolmány, egy ködmen, két kulacs, 7 frt 35 kr.

Krupa Györgyét egy réz fazekat, két rendü lepedőt, főre való kendőt, item két uj vászon tarisznyát, 3 frt 28 kr.

Bánszky Jánosét egy pár csizmát, egy főre-valót egy uj hámot vasas kisafával, szalonnát és egy csobolyót, nyaklót vaslánczokkal, 5 frt 5 kr.

Csernyik György egy pár csizma, egy szür félben viselt, egy vánkös, két lepedő, 4 frt 25 kr.

Kocsis Mátyás fél szalonna, pányva kötél kettő félben viselt, egy zsák egy leány ing 2 frt 17 kr.

Pribojszki András egy szijból való hám kantárostul és gyepmüstől, egy pár bakancs, 2 frt 40 kr.

Baczka András egy szür, egy ködmen, süveg 3 frt.

Botyánszky Andrásé egy ködmen, vas békló, egy vas fazék, két vasvilla, egy süveg, item abrakos két tarisznya, két pár bocskor, 4 frt 38 kr.

Klinecz György két szijbul való hám, két kantár, egy pár nyakló, item egy kis lepedő asszonyinak való, két reszelő, egy kés, csengetyü, 3 frt 20 kr.

Farkas Mátyásét, egy férfinak való öv, egy ostor, egy felkötő sarkantyú, korbács, ing, 2 frt 11 kr.

Hegedüs Tamás egy pár félben viselt csizma, item egy zsák, item egy kantár és zsák, 1 frt 28 kr.

Kolarovszky János két rendü lepedő egy egész rétü veres kendőt feleségéről levontak, két uj zsák, egy szijhám istrángokkal, egy férfinak való öv, egy kis csengetyü, ágyra való három rendü lepedő, egy öv, fél-

ben viselt, egy balta, egy ostor, czérnát három darabot és két darab fonalat 4 frt 15 kr.

Valastyan György, egy kulacs, egy öv, 53 kr.

Mitkó Gergely egy pár csizma egy párnahaj, egy vánkost mindenestül, két félben viselt ing 3 frt 14 kr.

Makovszky György egy vánkost két hajával együtt, két lepedőt, egy leányra való hosszú ing és dagasztó kosárba való ruha, egy uj kendő, dohány, szür, süveg, pár kés lánczokkal együtt, bunda, két fenőkő, egy serpenyő, 8 frt 1 kr.

Tomalaj Györgyné egy vánkost, párnahaj, mente félben viselt, három ing, item négy kisebb, item kettő kisebb, egy két rendű abrosz, uj zsák tarisznya, pár csizma, vas löcs, derék szegek és kisebb szegek, hét karika lovas kocsirul, nem különben nyolcz pengő karikát, patkó nyolcz, egy serpenyő, 12 frt 43 kr.

Fabriczius Dániel egy ködmen egy prusztlák, egy pár keztyü, egy hegedü, 3 frt 54 kr.

Kvasz Jakab egy pár csizmát három rendű két lepedő, egy ing, egy serpenyő, 2 frt 32 kr.

Kruis Mátyás egy pár csizma, egy pánt, két válas, egy kendő s egy lepedő, 1 frt 42 kr.

Huszár András, süveg, párnahaj, tiz csomó dohány 1 frt 28 kr.

Galiba Mátyásét egy párnát mindenestül, más párnákból való haját, item egy pamukkal szőtt lepedőt, egy uj zsákot, 6 frt 36 kr.

Sznida György két párnahajat elvittek és két zsákot, 51 kr.

Leczinyi Adámné özvegytől elvittek egy mentét, 4 forint.

Kubini György egy ködmen félben viselt, egy párnahaj, egy három rendű lepedő, egy ing, két zsák, egy bunda, két pár kés 3 frt 57 kr.

Horczotszi György két uj istráng, sátorra való hoszszu istráng, két báránybőr, egy kötőfék, két pár kés hüvelyestül, 2 frt 24 kr.

Bakovszky András egy párnát mindenestül egy lepedő, item más két rendü lepedő, egy vas fazék, item egy takarózó lepedő 2 frt 49 kr.

Csabai András két zsák, egy süveg, 34 kr

Szamborszky Gergelyét egy süveget, egy szürt, 1 forint 17 krajczár.

Csicsel Miklós szür, egy lepedő és egy pár kés aczélostól 2 frt.

Gulás Geczi két pár uj fehér ruha, egy pár asszonyi öltözet, egy előkötő ruha, egy pár kés, 3 frt 20 kr.

Balaj Lukács egy pár uj csizma 1 frt 15 kr.

Moresics Tamás egy vas fazék, 45 kr.

Csömörszky Pál egy vas serpenyü, egy kötőfék szijból, 17 kr,

Dobroczy János egy balta és egy lepedő, nemkülönben egy pár kés aczélostul, 48 kr.

Perza András egy szür, egy két rendü lepedő és egy gyermeknek való ing, nem különben egy pár kés, 2 frt 16 kr.

Bencsik Márton egy párnahajat, egy vas csikotót, kaszához való szerszámot és kalapácsot, 53 kr.

Zsiros György egy pár kést egy süveget egy kantárt, egy pányvakötél, egy bunda, egy abrakos tarisznya, 1 frt 53 kr.

Békeszky Andrásét minden szerszámostul való nyergét, egy kendőt, egy uj abroszt, item uj zsák, 1 frt 25 krajczár.

Fabula György, nyereg szerszámostul, egy ostor 2 frt 17 kr.

Krnács Jánosét egy szürt, egy lepedőt, 3 frt 7 kr.

Szücs Mihály egy pár uj kordovány csizma 2 frt.

Pokoraczky Mihályét egy serpenyőt. S. V. Salavardi strimpfli, egy hám istrángokkal, egy kis süveg, item más süveg, egy kendő, melyben volt két pénz 13 $\frac{1}{2}$ kr. 2 frt 25 kr.

Marik Lukácsnak megitták otthon való borát 2 $\frac{1}{2}$ akót, hét zsák, nyolcz . . . számlálva tészen frt 1 kr. 25, egy félben viselt öltözet, egy süveg, egy párnahaj, item egy vas békló 7 frt 22 kr.

Gyurkó György három csikotó 1 frt.

Kurucz Jankóé egy bunda, egy ködmen, item egy kankó, egy süveg, 4 frt 33 kr.

Novák András egy pár csizma, egy kés, 58 kr.

Maczó Mihályé egy köszörű kő, egy süveg, 33 kr.

Nedelszky János egy pár csizma, egy pár kés, egy zsebkendő 1 frt 15 kr.

Sipiczky Ádám, egy szür, két hám szijból, item három darab gyolcs vég 5 frt 41 kr.

Kubini János hét zsák, két ágyra való lepedő, egy főre való kendő, 4 frt 40 kr.

Konczos Jakabét egy szür félben viselt 1 frt 8 kr.

Szeverinyi János két uj zsák, három itcze vaj, 1 frt 4 kr.

Szeverinyi György egy S. V. uj nadrágot ér hastul egy lepedő, egy ing és egy pár csizma, szalonna, 4 frt 51 kr.

Kovács Marczi tizenhat uj patkót magáét üttette fel, 2 forint.

Csjak Mihályét három istrángot, egy lepedőt, egy hámot 1 frt 8 kr.

Mocznás Jánosét saraglyávájárul való lánczot, egy gyüszüt és két font sót, 48 kr.

Dubovszky Mátyás egy ködmen, pár kés, 2 frt 3 kr.

Pokoraczky Mihály egy pár csizma, egy uj zsák, egy kis süveg, egy pár kés, 1 frt 21.

Kovács Jánosé egy vas serpenyő és egy kötőfék, item, egy balta, 26 kr.

Pusztai Mihály egy uj bunda, egy más uj bőr, item két zsák, egy fejsze, egy pár csizma, 3 ft 48 kr.

Kovács Mátyás egy nyakló, egy zsák, 34 kr.

Kliment György egy szür, egy tarisznya, item egy más szijakkal, 1 frt.

Sulyan Mátyás egy nyakló, egy zsák, 34 kr.

Franko Jakab három rendü házi vászon, egy félben viselt szür, egy vas serpenyü, egy kantár, egy kasza, háj, szalonna, egy kés, véső, 5 frt 42 kr.

Koreny György egy pár csizma, szalonna 1 frt 25 kr.

Vantara János egy zsák lisz, tizennyolcz csomó dohány 1 frt 35 kr.

Viczián György szolgájának S. V. bőrnadrágot, pár kést, egy petákot kész pénzt. 58 kr.

Kraszkovszky András szolgájának bundáját 1 frt 8 krajczár.

Suhajda Pálét egy hámot istrángokkal együtt, egy uj zsák, egy vas békló, 1 frt 42 kr.

Franko Jakab egy sén vas és két karika 24 kr.

Veres Páltól kész pénzt elvittek 13 garast, 39 kr.

Marik Lukácsnál találtatott fél akó bor, melyet az Rácok megittak és a felső summához imputalandó léssen -- 51 kr.

Csankovszky György két süveg és egy kantár, 1 frt 42 kr.

Kovács János egy gyeplü két kantárostul, harmadik kantár, item egy pányvakötél, 3 frt 8 kr.

Kessér Mátyás szijból való két lóra való gyeplü, item egy szíkötfék, vasvilla, egy kaszához való kalapács, három ing és S. V. egy lábra valót, egy lóra való hevedert, 3 frt 37 kr.

Zubo Tamás egy asszonynak való előkötő, item

más lepedő, egy ágy ágyra való szerszám, ítem kaszához való minden eszköz, 2 frt 21 kr.

Machnicz János egy réz fazék — 1 frt.

Sipka Péter I. V. egy farmatringot, egy serpenyút egy szűrt, 1 frt 15 kr.

Gulyás Pál egy szűr 1 frt 8 kr.

Molnár Illés feőbirótól szalonnát, egy lepedőt, ítem egy pártát, egy zsákot, négy istrángot, 2 frt 25 kr.

Fekete András, egy pár zsák, egy darab háj, kenderkötőfék, dolmány, 2 frt 5 kr.

Angyal Jakabé egy ásó — 34 kr.

Tyukodi István egy lepedő, három uj zsák, egy nyereg, minden szerszámostul, egy puszta nyeregrül való szerszám, 6 frt 24 kr.

Miavecz János egy szűr és egy vasfazék, ítem más vasfazék és egy süveg 1 frt 51 kr.

Urban Gyögy egy vas villa, és kovácsnak való bőr-előkötő, 47 kr.

Matuska Mátyás egy szabó ollót, négy kerékre való karikát, 1 frt 30 kr.

Valent András egy bunda, félben viselt szűrt, két süveget, 4 frt 26 kr.

Gulás Márton egy szűr, egy pár kés, egy vas fazék ítem egy ködmen, egy szűr, ítem készpénz 1 frt 25 kr. 7 frt 25 kr.

Csordás Györgyé egy vasfazék, 34 kr.

Csordás Andrásé egy bunda, 2 frt 16 kr.

Darida Andrásnak egy süvegét vitték el, 30 kr.

Bakos Jankóé egy öreg vasláncz, ítem egy pányvakötél, egy kés, 1 frt 17 kr.

Túróczy Miklós, urasági ispánytul egy réz fazekat, 2 frt 50 kr. más fazekat 1 frt 8 kr. harmadikat, 51 kr. ítem negyediket, 21½ kr. két párna mindenestül 2 frt, négy párnahaj — 51 kr. három vékony gyolcsból

való lepedő 2 frt tizenegy itcze vaj, két peták számla, rozolis tizenhat itcze per 10 poltura 4 frt, egy szalonna és egy háj 13 máriás 3 frt 41 kr. egy pokrócz 1 frt 25 kr. két viselt pokrócz 1 frt, fél mázsa só 1 frt 25 kr. tizenöt uj zsák, 4 frt 16 kr. egy vas kanál 24 kr. két bunda és egy szür 7 frt 22 kr. egy abrosz 34 kr. két pár csizma, egyik uj, másik fejelés 1 frt 32 kr. két uj tarisznya 14 kr. egy nádpálcza 30 kr. énekes könyvek és más imádságbeli könyvek 5 frt, kések, 30 kr. egy párta 34.

Item megént a helységben levő sörfőzőtül kész pénz 105 frt, ágyravaló lepedőt 2 frt, egy réz mángorlót 2 frt, egy hosszú ruhaszáraztó kötél 30 kr. egy viasz gyertya 30 kr. item egy olvasó 15 kr. item tiz akó ser három máriást számlál 11 frt 20 kr.; négy kancsó födelestül, az egyik két máriás, ketteje 7 garas 55 kr. item négy pohár 36 kr. item hét uj zsák 2 frt egy kila árpa 15 kr, ólomból való sőtartó 1 frt egy ólom gyertyatartó 51 kr. nyakravalót őmagáról levonták 45 kr. item midőn Gyulára templomba ment, akkor vontak le róla egy posztó köpönyeget 5 frt, egy dupla selyem kezkenő 2 frt, item egy dupla pokrócz 2 frt, item más selyem kendő 51 kr. item más fehér kendő — 24 kr. item egy pár csizmát a lábáru ezüst kapcsolással 3 frt, egy pár keztyüt 30 kr. egy gyermeknek való süveg 30 kr. item egy füsőtartó három füsövel 30 kr. item egy ruhatisztító borosta 15 kr. Summa 816 frt 27 $\frac{1}{2}$ kr.

Specificatioja

azon károknak, melyeket Aradi Ráczok ezen jelen való 1735. esztendőben az ellmult és megh csendesedett Tumultusnak alkalmatosságával Körös-Ladány Helységnek tettek legyenek, ugymint :

Földi Mihálytul vettek el egy üstöt, a ki is ad minimum ért volna flor. duos kr. triginta 2 frt 30 kr., item egy uj szürt 2 frt 50 kr. item negyedrés szalonnát 1 frt 50 kr. item egy uj zsák, három uj stráng és egy szekérkötő kötél 1 frt item, kész pénz 1 frt.

Botos Jánostul uj karasia mentét 8 frt.

Birónak három báránybőrit, uj serpenyőjét, két teknyőjét, 1 frt 20 kr.

Nagy Mihálytul négy kötelet, 48 kr.

Baksa Jánostul egy serpenyőt, 17 kr. item két süveget, melyek ujak valának 1 frt item három zsák, tiz font szalonna, 1 frt 18 kr.

Gombos Istvántul, negyedrés szalonnát 1 frt 50 kr. item három nagy uj kötél 1 frt 50 kr.

Bagdi Andrástul, két párnahéj 1 frt 30 kr. item uj lepedő, só, csapfuró, két kalamáris, 3 frt 10 kr.

Bögre Andrástul két párnahéj, harmadrész szalonna 2 frt 20 kr.

Szilágyi Istvántul egy szür 3 frt, item egy lepedő, egy pár kés 1 frt 20 kr.

Szekeres Jánostul uj mentét 4 frt 20 kr. item uj süveget, 51 kr.

Ökörscordástul uj szürt 3 frt item süveget, kész pénzt 2 frt.

Csóka Andrástul harmadrész szalonnát, egy darab sót, 3 frt.

Kardos Györgytül nyereg szerszámot 1 frt, a kocsi-
csistól egy uj szürt 3 frt.

Kis Györgytül három gyolcs kezkenőt 1 frt.

Mészáros Mihálytul kész pénzt, egy darab szalonnát
és öt zsákot 3 frt.

Török Mihálytul két uj szürt 4 frt, item egy sü-
veget, egy pár kést, egy darab szalonnát 1 frt 10 kr.

Kovács Gergelynél egy darab szalonnát, egy ta-
risznyát, 50 kr.

Tót Mihálytul egy darab söt egy pár bocskort 40
krajczár.

Hajdu Gergelynek két ládáját felhasogatták, nyolcz
kendőt, két lepedőt, három báránybört, két párnahajat
és egy fél szalonnát, tészen 5 frt 40 kr.

Kovács Istvántul uj pokróczot, allazót (?) asszony-
nak valót és egy báránybört 2 frt.

Nánásy Istvántul uj lepedőt, uj ing vállat, kilencz
rőf gyolcsot, egy allazót — 5 frt 22 kr.

Hegyessi Istvántul egy pár kést, egy erszényt aczé-
lostul 20 kr.

Hajdu Jánostól kész pénzt 48 kr.

Vantus Andrástul párnahaja, kendőt 17 kr.

Vas Györgytül egy darab szalonnát 20 kr.

Pocsi Istvántul tizenkét csomó dohányt 18 kr.

Mészáros Istvántul uj szürt, három réf fekete fátyolt
3 frt, item egy pár kést, egy kendőt, egy fekete bárány
bört és egy párnahajat 1 frt.

Bak Györgytül egy pár kést 34 kr.

Hidgyed Pétertül egy pár kés 30 kr.

László Jánostul két zsákot, egy párnahajat, tizenkét
csomó dohányt 51 kr.

Török Istvántul kész pénzt 1 frt. item egy nagy
kötelet, egy abroszt, egy párnahajat, három pár fehér
ruhát, egy rőf gyolcsot 1 frt. 39 kr.

Márton Mihálytul tiz zsákot és egy abroszt 3 frt.
Csengeri Istvántul két süveg, három bárány 2 frt.
Békessi Mihálytul uj süveget 30 kr.

Szabó Andrástul két serpenyőt, egy lepedőt, egy övet, két báránybőrt, 1 frt. 30 kr. item fél szalonnát, szerszámot, túl egy nyeret 4 frt.

Kiss Andrástul szunyoghálót, párnahajat 2 frt.

Szikszay Páltul egy pár csizmát 1 frt.

A predikátortul egy szentséghez való kannát 2 ft.

Oskolamestertül egy énekes könyvet 2 frt.

Facit in Summa 108 frt, 23 kr.

Specificatioja

azon károknak, mellyeket az ellmult zenebona időben 1735-ik esztendőben Faás nevü Helységnek az Aradi Ráczok tettének légyen, ugymint :

Csekő Jánosnak az Fijáért az Ráczok mindenféle házbéli portékáját, ládáját, lepedejét, fehér ruháját, gyolcsát, párnáját, öt fűróját, vésőjét, szalonnáját, háját, két vas villáját, lánczát, faragó szekerczójét, egy kősóját, négy kötelét, vasfazekát, üstit, zsákjait elvitték 25 frt 30 krajczár.

Nagy Mihálynak elvitték minden házbéli portékáját, fehér ruháját, ládáját, párnáit, derekallját, üstit, vasfazekát, zsákjait, köteleit, nyolczvan sing vásznát, másfél háját, szalonnáját, szekerét és öt lóhoz való mindennemű szerszámját 45 ft. 34 kr.

Lakatos Andrástul házbéli portékáját, ladáját, fehér ruháját, öt kendőjét, lepedőjét, szalonnáját, párnáit és két pokróczot 25 fl. 40 kr.

Bereczky Istvántul lepedőit, vállát (?) és két zsákját, 4 frt.

Szathmári Mihálytul egy nyeret minden szerszámostúl 3 frt.

Sántha Miklóstúl, három párnahajat, gyolcsinget és fejre való patyolatot 4 ft.

Öregh Szatmáry Mihálytul egy pakróczot 1 ft. 24 kr.

Csordás Pétertül egy szalonnát, egy hájat 3 ft. 45 kr.

Turbucz Istvántul egy szalonnát 3 frt. 30 kr.

Márthi Mihálytul négy kötelet, hat sing vásznat 1 ft. 14 kr.

Cseke Jánostul, két zsákot, egy kantárt és egy szekerkost 51 kr.

Horváth Imrétül egy lepedőt, egy kendőt 1 frt. 45 kr.

Téglás Andrástul két lepedőt egy párnahéjat, és egy inget, 2 ft. 51 kr.

Facit in summa 123 frt. 4 kr.

Közli: Zsilinszky Mihály.

Békésvármegye helynevei.

A helynevek nemcsak nyelvészeti hanem történelmi szempontból is érdekesek és tanulságosak, a mennyiben oly régmúlt idő homályára vetnek világot, melyből írott emlékeink nem maradtak fön, s élő emlékei a népfajok vándorlásainak, telepedéseinek, az ős időkben s az újabb korban történt térfoglalásainak, terjeszkedésének s hanyatlásának.

Ha például hazánk északnyugoti részében Trencsin, Árva, Thurócz, Zólyom, Liptó vármegyék túlnyomólag szláv helynevein végig tekintünk, meg lehetünk győződve, hogy a pusztailag élő lovag magyarság, midőn a magyar államot megalkotta, a Kárpátok szűkebb zordonabb völgyeit ha meghódította is, de tömegesebben meg nem szállotta, sőt a Tisza s Duna melléki síkságról és rónaságról is, hol a Zemplin, Poroszló, Debrecen, Csongrád, Esztergom, Pest stb. helynevek az előbbi szláv lakosok emlékét maig is fõntartják, az ott talált lakosokat a Kárpátok bérczei közzé fõlszorította. Ha pedig a ma már egyetlenegy magyar községgel sem dicsekedhetõ Sáros vármegye déli részében a *Sáros, Eperjes, Kellemes, Sebes, Salgó, Sívár, Somos, Kőszeg, Kende*, stb. tiszta magyar helyneveket figyelembe vesszük, lehetetlen kételkednünk, hogy ezen helyneveiben túlnyomólag vidék lakossága a honfoglalástól fogva századokon keresztül magyar volt, sőt az egymást érintõ magyar és szláv helynevek egybevetésébõl a legnagyobb valószínűséggel azt is megha-

tározhatjuk, hogy a Tarcza folyó fő és mellékvölgyeiben meddig hatoltak föl a magyarok szállásai.

Békésvármegyének 130-nál számosabb egykori helysége, melyeket Haan Lajos „Békésvármegye hajdana“ című jeles munkájában gondosan felsorolva találunk, csaknem egytől-egyig tiszta magyar nevet viselt és visel. Ez tagadhatlanul azt bizonyítja, hogy midőn ezen területet a honfoglaló magyarok megszállották, onnan az előbbi lakosság annyira elpusztult, hogy hirmondója is alig maradt; most legalább az egyetlen egy *Csarra* helynéven kívül semmi sem emlékeztet bennünket arra, hogy e síkon valaha Árpád előtt szláv nyelvű nép tányázott.

A Békésvármegyei helynevek között *Megyer* és *Mágor* a hét magyar törzs egyikének, *Borsa* és *Torda* a hasonló nevű ősrégi nemzetségnek, *Csaba*, *Gyula*, *Békés*, *Pázmán*, s hihetőleg még több is, a hazánk első századaiban élt előkelő személyek neveit örökíti; a *Földvár* név is az őskorra mutat vissza. A keresztyénség terjedésének korában keletkeztek a szentek neveiről, illetőleg az azoknak szentelt egyházaktól vett helynevek, mint *Szent-András*, *Szent-Benedek*, *Fábján-Sebestyén*, *Szent-János*, *Szent-Katarina*, *Kázmán* (régén *Szent-Kozma*), *Szent-Miklós*, továbbá *Apácza*, *Apáti*, *Béregyháza*, *Fejéregyház*, *Himesegyház*, *Kerekegyház*, *Kétegyháza*, *Piski* (eredetileg Püspöki), *Szent-Tornya* és *Vörösegyház*; ugyane korra mutatnak a keresztnevekből képzett helynevek, mint *Cséfán*, (Stefán, István,) *Dancsháza* (Dániel-háza,) *Endröd*, *Lajosszállás*, *Szokor* (Zakariás.) Legszámosabb e vármegyében a jellemző tulajdonságtól vett s érthető helynév, mint *Ajtós*, *Csorvás*, *Edeles*, *Eperjes*, *Fás*, *Fecskés*, *Fövenyes*, *Gerendás*, *Halas*, *Hidas*, *Kigyós*, *Komlós*, *Kondoros*, *Méhes*, *Sima*, *Szénás*, *Vadas*, *Zsíres*, továbbá *Bánhida*, *Bánréve*, *Félhalom*, *Füzes-Gyarmat*, *Halásztelek*, *Káka*,

Ladány (-rév.) *Ölved*, *Ösveny*, *Tóhalom*, *Szarvashalom*, *Szeghalom*, *Tarcsa*, *Telek*, *Vári*, *Vesze*, *Vészto*: de eredeti magyar hangzásuak mind azon helynevek is, melyeknek értelmét most már biztosan meg nem határozhatjuk, mint *Balkán*, *Berény*, (talán *Vásárhely*.) *Bucsa*, *Csejt*, *Csolt*, *Décs*, *Doboz*, *Ecseg*, *Gyoma*, *Ika*, *Kamut*, *Muron*, *Öcsöd*, *Ványa* stb. Idegen nemzetiségű gyarmatra csak *Tatár-Szállás* és *Németi* puszták neveiből következtethetünk.

Ezen csaknem kivétel nélkül magyar eredetű s legnagyobb részben érthető helynevek leghangosabban szóló bizonyosságai annak, hogy e vármegye területét, a honfoglalástól fogva, mely az itteni régibb idegen helyneveket megsemmisítette, századokon keresztül magyarság lakta, oly kirekesztőleg, hogy idegen nyelvű lakosság léteztének a helynevekben alig lehet némi nyomait fölfedezni.

Miután Gyula vára, Temesvár és Várad után az Alföld e legfontosabb erőssége, 1566-ban török kézre került s ezzel az egész vármegye hódoltsággá vált, a lakosság a súlyos terhek alatt görnyedve mindinkább fogyatkozni kezdett, s az egykor népes virágzó községek hanyatlásnak, pusztulásnak indultak; a Rákóczi Ferencszabadságháboruja alatt pedig a vad rácok kegyetlen dúlása a még megmaradt falvak nagyobb részét is megsemmisítette, lakosait kiirtotta vagy földönfutókká tette. Ekkor a természettől oly dúsan megáldott vidék csaknem egészen pusztasággá változott, melyen a hihetetlenül megritkult lakosság csak nyomorúságosan tengődhetett.

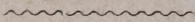
A mult század első felében azonban Harucker János György, ki a Békés-, Csongrád- és Zarándvármegyékre kiterjedő roppant területű királyi kincstári birtokokat 1723-ban nyerte adományban, a csaknem parlagon hevert vármegyébe bel- és külföldről magyarokból és ide-

genekből gyarmatokat telepített, melyek a gyér népeségű vagy végkép elpusztult helységek egy részét új életre támasztották. Az egykor virágzott helységeknek alig egy hatoda támadt ugyan föl, de a régiak romjain új, életerős, roppant fejlődésre képes községek emelkedtek, melyeknek derék, szorgalmas, értelmes népe egy század alatt az egykor mocsárral, bozóttal borított, vagy parlagon hevert kietlen térséget egy század alatt hazánk egyik legvirágzóbb, leggazdagabb vidékévé változtatta. Ezen tömeges telepítés nagy változást idézett elő az addig tiszta magyar lakosság közt nemzetiségi tekintetben is; a mennyiben ekkor Csabát, Szarvast, Komlóst és Berény egy részét tótok, Gyula és Berény egy részét németek, Kétegyházát oláhok ülték meg, kik között nagyobb számmal telepedtek Gyulára is, szórványosan pedig Békésre és Csabára is beszivárogtak.

De ezen idegen ajku új gyarmatok egyike sem birta a több mint 800 év alatt meggyökeresedett magyar helyneveket eltüntetni vagy elváltoztatni; megmaradtak azok oly teljesen, hogy még a csaknem egészen idegen ajku községekben is, a határrészek, halmok, erek, fokok ősmagyar nevei mellett alig találhatni egy-két korban keletkezett nem magyar elnevezést.

Békés vármegye ezen újabb telepeinek szorgalmas, értelmes, vagyonos lakosai ha még ma általában nyelvökre nézve nem magyarok is, de érzelemben és szellemben a magyar haza legjobb fiaival versenyeznek, s ebben van a legbecsesebb biztosíték, hogy ezen vármegye ma vegyes nyelvű népe, csak egy nemzedék elhunytá után is, nem csak szívben lélekben, hanem nyelvben is oly igazán magyar lesz, mint a milyen az Árpád-királyok, az Anjouk és a Hunyadiak fényes korszakaiban volt.

Szabó Károly.

A d a l é k o k

Szentandrás, Bábocza, Ecser, Fábán Sebestyén és Öcsöd történetéhez.

I.

Nem régen történt, hogy nagy nevű Ipolyink alig egy pár ujjnyi széles oklevél nyomán oly alaposan és megragadólag írta le Hontmegye állapotát a XIII-ik század végén.¹⁾ Ipolyit elérni nekem nem lehet; nem is elérni, hanem csak utánozni akarom, mikor egy nem kicsiny, sőt igen is terjedelmes oklevél után nem egy megyének, hanem csak egy helységnek, egy derék, magyar községnek Szentandrásnak multjára igyekszem fényt deríteni.

Legcélszerűbbnek tartom az oklevelet kivonatossan előre bocsátani.²⁾

Garay Miklós nádor ítélőlevele Manalaki Ferenc és Jakab meg Úzvásáry Jakab közt. 1378.

Lajos király 1377 pünkösdi másod napján Szentandrás nevű birtokot, mely a mint mondák pusztá és lakatlan volt, Manalaki Ferenc és Jakab kúfiaknak, ezek anyjukról való testvéreinek Gergelynek és Lászlónak, továbbá nagybátyjuk fiainak Demeternek és Mihálynak adta. Az egri káptalan Zéchy János nevű kano-

¹⁾ Századok. Kiadja a tört. társulat 1867. évf.

²⁾ Az eredeti latin nyelven egész terjedelmében közölve van Deák Farkas, Nagy Imre stb.: Hazai oklevéltár. 1879. 305—311. lapjain.

nokja és Kechi (de Kech) Miklós nevü királyi ember az említetteket Keresztelő szt. János születése után eső kedden beigtatta.

Alig történt ez meg, Úzvásáry Jakab, László fia, pert kezdett, állítván, hogy Szentandrás az övé. Midőn 1378-ban Gyertyaszentelő Boldogasszony nyolcadán a király rendeletére megjelent Garay Miklós nádor előtt, három oklevelet terjesztett elé. Első volt az orodi káptalané, s a következőket tartalmazta.

Marczel, Kristóf fia, és Szécsényi István 1328 körül Fejéregyház békésmegyei helységet kapták cserébe Róbert Károly királyunkért valami Zobrynoy nógrádmegyei helységért. — A váci káptalan a nevezetteket minden ellenmondás nélkül beigtatta. Azonban 1329-ik év szt.-Márton nyolcadán ugyanők panaszolkodva járultak Pál országbíró elé, hogy László, Úz testvére, Tamás és Lukács, Úz fiai, a Fejéregyház határain belől eső (intra metas) Szentandrás helységbe erőszakosan betelepedtek. László azonban, Úz testvére, a maga és unoka öcscsei nevében azt feleli, hogy Szentandrás őket örökségképen illeti és a váci káptalan által végzett beigtatásnak csak azért nem mondtak ellent, mert arról semmit sem tudtak.

Pál országbíró már most kiküldi az orodi káptalant, hogy egy királyi emberrel vizsgálja meg, vajjon csakugyan Fejéregyház határában fekszik-e Szentandrás és akkor igtassa be Marcellt és Szécsényi Istvánt, ellenkező esetben pedig az Úz fiakat és Úz testvérét vezesse be Szentandrás birtokába. Mindezt a kölcsönös ellenmondások és tiltakozások ellenére is tegye meg.

Az orodi káptalan embere Jánossal, Demeter fiával megy a vizsgálatra és a szomszédok jelenlétében körüljárván Szentandrást úgy találta, hogy a déli részen és a mező oldalától kezdve több határdomb van; a szomszéd nemesek is mind azt bizonyították, hogy Szent-

andrás soha sem esett Fejéregyház határain belül. Együttel tehát be is igtatták Lászlót és Úz fiait Szentandrás birtokába. Ennek ellenemondottak ugyan Marczell és Szécsényi István, de csak rövid időre.

A másik két levél, melyeket Úzvásáry Jakab előmutatott, rövidebb. Az egyiket Kont Miklós nádor állította 1340-ben Péter és Pál nyolcadán, midőn a békési és zarándi nemesekkel nagygyűlést tartott. A másikat László oppenlni herceg és nádor adta ki a Nadab (villa) mellett 1370-ben pünkösöd után tartott megyei gyűlésen. Mindaketten azt bizonyították, hogy a békésmegyei alispán és szolgabírák tanúsága szerint Szentandrás az Úzvásáryaké.

Ennélfogva Garay Miklós nádor mindjárt 1378-ban Szentandrászt a kúnoktól el — az Úzvásáryaknak pedig odaitélte, a nagyváradi káptalannak pedig meghagyta, hogy a szokásos beigtatást elvégezze.

Végül, miután a nagyváradi káptalan az Úzvásáryakat Szentandrás birtokába beigtatta, a nádor minden a perben előmutatott oklevelet egybefoglalva, véglegesen is megerősítette az Úzvásáryakat örökségükben. Felvilágosítás és magyarázasképpen legyen szabad már most nekem is szólani az oklevélben foglaltakról.

Mindenekelőtt azt kell tisztába hozni, hogy vajjon csakugyan a mi Szentandrásunkról van-e szó? Mert különben egész értekezésem kártyavár lesz és csak a levegőt verem. Ez iránt azonban kétség nem támasztható, mert az oklevél Szentandrászt „prope villam Tur juxta fluvium keres“ Tur helységéhez közel eső és a Körös mellett fekvő falunak mondja, a mi csak a békésmegyei Szentandrásra illik.

Mielőtt ez oklevelet ismertem, egész máskép állott előttem Szentandrás multja, azt hittem, nemcsak én, akár hány más is, hogy ha megyénk helysége közül

egy másnak sem, legalább Szentandrásnak mutathatjuk ki, mondhatjuk el eredetét, keletkezését. Hogy miért, azt egy másik oklevél okozta.

Régen ismeretes már III. András királyunknak 1297-diki oklevele, melyben a békésmegyei Fejéregyház és Heen földeket Ákos mesternek adományozta.

Az adományozást megelőzte a király parancsára a felhévvi keresztések által tett vizsgálat a felől, hogy Fejéregyház és Heen csakugyan lakatlanok-e és a király adományozása alá esők-e, mint Ákos mester állítá.

A kiküldött biztosok, miután ipsas terras videlicet Feyregház et Heen vocatas iuxta Crysium, in quibus terris tres ecclesiae scilicet in honorem sancti Nicolai et beati Andreae apostoli in medio ipsarum terrarum Heen et Feyreghaz vocatarum et idem Feyreghaz constituunt¹⁾ reambulassent, „azokat a földeket, t. i. Fejéregyházát és Heen-t, a Körös mellett, a mely földeken három egyház van építve t. i. Heenben szt. Miklós, *Fejéregyház és Heen nevű földek közepén sz. András apostol tiszteletére* és ugyanazon Fejéregyház, körül járták“ mindent úgy találtak, mint Ákos mester mondta s azért őt a két föld birtokába igttatták.²⁾

Az oklevél tehát azt mondja, hogy Fejéregyház és Heen között állott egy szent András tiszteletére szentelt templom; ha meggondoljuk, hogy Fejéregyház közvetlenül sz. András mellett fekszik, nagyon természetesnek látszik, hogy ez nem más, mint az az egyház, mely sz. Andrásnak nevet adott. — Ebből aztán kiindulva önként következik, hogy sz. András Ákos mesternek köszönheti létét, ki megkapván Fejéregyház la-

¹⁾ E szónak így magában nincs értelme, mert vagy constitutae ecclesiae, sunt kell, vagy constituuntur kell, azért ez ismét egy ok, hogy Haan Lajos urnak igazat adjunk abban, hogy az oklevél másolatát hibásnak tartja. I. m. II. 112. l.

²⁾ Haan i. m. 14. l.

katlan földét sz. András egyháza körül gyűjtött össze és telepített le néhány jobbágyot sz. András egyháza, vagy Szent-András névvel nevezve az új gyarmatot. De Garay nádor fennközölt ítélő levele, vagyis inkább az abban foglalt orodi káptalantól kiállított határjáráslevél meghazudtolja, vagy szelidebben mondva megcáfolja az előttem természetesen látszó következtetéseket.

Mert, ha állana az, hogy sz. András Ákos mesternek köszöni létét, vagyis, hogy Szent-Andrást Ákos mester telepítette, az ott talált sz. András templom körül, akkor állani kellene annak is, hogy Szent-András határa benne foglaltatott Fejéregyháza határában, vagyis hogy a lakatlan Fejéregyház föld lenyult egész Szent-Andrásig, Kákáig. — Már most a fejéregyházi földön épített Szent-András a fejéregyházi birtok (possesio) határain belül eső falu lett volna, a milyen volt például Görhe Erdőhegy határában¹⁾ vagy mint Danolet határában feküdtek Dús és Thyzház faluk²⁾ és mások. — Igen de Szent-András nem feküdt Fejéregyház határában (intra metas). Mert nem én voltam az első a ki Szent-Andrást ilyen „intra metas,“ más falu határrészei közt fekvő falunak képzeltem; már régesrég az hittek Fejéregyháznak a király adományából új birtokosai.³⁾

Marczell és Szécsényi István — azért méltatlankodva, sértett félként pört indítanak az Úz fiak ellen, a kik őket a meggyöződésükben háborgatni merték.

A következő 1329-ik esztendő, sz. Márton nyolcadán már javában folyt és el is dőlt a pör. Pál országbiró

¹⁾ Békésmegyei oklevéltár 21. l.

²⁾ Zichy okmánytár IV. k. 286. l.

³⁾ Hogy mikép került Fejéregyház rövid harminc év alatt újra a korona birtokába azzal bibelődni fölöslegesnek tartom, mert biztos feleletet úgy sem adhatnék. Csak azt jegyzem meg, hogy elébbi birtokosa Ákos mester, még 1342-ben is élt (Zichy cs. okmánytár II. k. 15.) tehát vagy politikai vétség vagy a koronával való csere esete forog fenn.

tehát a király után legfőbb ítélőszék előtt jelentek meg a pörös felek. Itt panaszkodnak az új földesurak a vélt erőszakoskodásról, hogy a szerintök Fejéregyház határain belül eső (intra metas possessionis eorum Fejéregyház vocatae) Szentandrás helységbe Úzvásáry László és Úz fiai Tamás és Lukács urakként beszállottak. Itt halljuk Szentandrás akkori urának Úzvásáry Lászlónak, ajkiról mindezek fogadását és azt az állítást, hogy Szent-András nem tartozik Fejéregyházához, mert az az ő örökös, jogos birtokuk (titulo Juris haereditarii), hogy a váci káptalan tévesen igtatta be Marcellt és Szécsényit Szent-András birtokába, mert ők arról mitsem tudtak.

Itt halljuk végre az ítéletet is. Négy királyi embert jelöl ki az országbiró: Kelecsei Miklós fiát Jánost, vagy Berczeli Pál fiát Dezsőt, vagy Péter fiát Lukácsot, vagy Demeter fiát Jánost; ezek közül egyik az orodi káptalan kiküldött biztosával volt rendelve, hogy vizsgálja meg a pörös birtokokat, és a kinek igazsága van, azé legyen Szent-András.

1330-at irtak már az emberek, mikor az orodi káptalan Jakab nevű megbizottja (specialis clericus chori) Demeter fiával Jánossal az elég ügyes-bajos expeditióra megindult. Összehívják a szomszédokat Inokai Gechét és Mihályt, Gyalui Ivánka fiát Jánost, és kik bennünket leginkább érdekelnek, Simay Márk fiait, Andrást, Lászlót és Jánost. Nagy dolgok voltak készülöben Szent-Andráson, vajjon mikor látott annyi nemes úri népet Szent-Andrásnak népe? Megkezdődik a vizsgálat a biztosok a déli résztől kezdve egész a Körösig határdombokat találják, kihallgatják az egybehítt nemeseket, vallomások mindegyre megy, hogy Szent-András soha sem esett Fejéregyház határain belül. A pör eldőlt az

Úzvásáryak győztek, a régi birtokosokat újra beigtatták, hogy most már minden háborgatás nélkül birtokolják.¹⁾

Ha tehát a káptalani és királyi embereket csalódásról nem akarjuk vádolni, *ha nem akarjuk azt állítani, hogy megyénk nemesei különösen a Symaiak, egy rövid 33 év alatt elfelejtették azt, hogy Szent-András eredetileg Fejéregyházhoz tartozott, őket, kik nemcsak a fontosabb birtokváltozásokat, hanem a legkisebb határrészeket is ösmerték, arról vádolni, hogy már 33 év után semmit sem tudnak az Ákos mester által történt telepítésről, sőt ott is régi határdombokat tudnak, a hol azok nincsenek vagy csak egész ujak, el kell fogadnunk és be kell ismernünk azt a tényt, hogy Szent-András nem Ákos mester faluja, nem Fejéregyház területéből kiszakított helység; temploma, melytől nevét vette, nem az 1297-ki oklevélben említett Sz.-András egyháza²⁾, hanem külön önálló régi falu, egy magyar családnak, az Úzvásáryaknak örökös birtoka.*

De nemcsak Sz.-Andrásnak multját tisztázta Garay Miklós nádor 1378-ki oklevele, hanem egyszerre egy régi békésmegyei nemes családról is tudósít bennünket.

Ez volt az Úzvásáry család.

Nemcsak Békésmegye monographiájában, hanem Nagy Iván: „Magyarország családai“ nagy művében is teljesen ismeretlen.

¹⁾ Hazai oklevéltár 308. l.

²⁾ Ha az Ákos mester adománylevelében említett Heen annyi mint Hék, akkor azt hiszem, nem is lehet ez egyházat Szent-Andrásra helyezni; mert tudvalevőleg Fejéregyház Szent-Andrástól északnyugatra fekszik, Hék pedig még feljebb északra Mesterszállás felé. Már most a Hék és Fejéregyház közt eső templomnak Fejéregyházon túl Szent-Andrástól szintén észak-nyugatra a Körös partján kellett állni.

Családfajuk a következő:

ÚZ		
LÁSZLÓ	ÚZ	
de	TAMÁS	LUKÁCS
1328. visszakapja Szent-Andrást	1328.	1328.
MIKLÓS		
1340—70	JAKAB	BALÁZS
	1378-ban fölperes Szentandrásért.	1340—70

Egy másik későbbi származékrend:

N			
MIKLÓS	GERGELY		
1455.	MÁTÉ	LŐRINCZ	LÁSZLÓ
	1455.	1455.	1455.

Ős fészkek azonban nem Békésmegye volt, noha Szent-András is ősi örök birtokuk vala, hanem Sáros-megye. Innen magyarázható meg, hogy a váci káptalan elvégezheti Marcel urnak és Szécsényi Istvánnak beigtatását a nélkül, hogy az Úzvásáryak erről valamit tudnának.

Lakóhelyük távolsága okozta, hogy egy félszázad mulva hasonló bajba keveredtek. Nem is magyar nemesek, hanem a közel tanyázó kunok a manalakiak akarták őket kitudni Szent-Andrásból. Hogy nem sikerült, azt csak a nagy Lajos királyunk alatt uralgó rendnek és békességes állapotnak lehet betudni. Az 1329-ki pörben szereplő Úzvásáry László fia, Úzvásáry Jakab, rö-

tön pört kezdett és az orodi káptalan 1330-ki fentt ismertetett oklevelében Békés- és Zarándmegyék gyűlésein kiállított bizonyító levelekkel ¹⁾ kimutatta jogát Szent-Andrásra és a nádor nem is késett ismét visszajárni Szent-Andrást az Úzvásáryaknak. Most a nagyváradai káptalan végezte a beigtatást, Garay Miklós pedig végleg is megerősíté őket.

Az ekkép oly sok bajjal őrizett Szent-András utoljára is más birtokos kezébe került. Nem tudhatom, hogy és mikép, de az bizonyos, hogy Zsigmond király az élte utolsó éveiben hazánk jövő nagy fiának, kormányzójának, megmentőjének, Hunyadi Jánosnak adta Szent-Tornyával és Csabacsüddel együtt.²⁾ Ekkép Hunyadi János, kit fenntebb kerékegyházi értekezésünkben sehogysz sem akartunk elismerni békésmegyei birtokosnak, megynkben is földesúr lett, még pedig jó darab földön.

Oly tiszta jellemű férfiuról, mint Hunyadi, nem tehetjük föl és nincs is rá történeti adat, hogy ő csalással és erőszakkal túrta volna ki az Úzvásáryakat Szent-András birtokából. — Talán az Úzvásáry Jakab egyenes ága kihalt, vagy azt Zsigmond másutt elégitette ki és így esett Szent-András a koronára, ettől pedig Hunyadi kezére. Ennélfogva az Úzvásáryaknak egy másik ága volt az, mely csaknem húsz esztendő mulva, a Hunyadiaknak tett adományozás után 1455-ben, Garay László nádor előtt eltiltja Hunyadi Szent-András nevű békésmegyei birtokának elfoglalásától.³⁾ Késő is volt már e tiltakozás, mert ha Hunyadi szavainak lehetünk, akkor Hunyadi már Zsigmond adományozása óta, tehát körülbelől 1436 óta békésen birtokolta Sz.-Andrást.⁴⁾

¹⁾ Ilyenek a békésmegyei oklevéltárban is vannak közölve.

²⁾ Münchener (Ansbach) oklevélmásolatok a békésmegyei muzeumban. 51-ik szám.

³⁾ Hazai oklevéltár. 422. l.

⁴⁾ Az említett ansbachi (münchener) oklevél-másolat. 51. sz.

Hogy pedig nemcsak késő, hanem sikertelen (és azért alkalmasint mint jogos alapon szükölködő) volt az Úzvásáryak tiltakozása, az abból bizonyos, hogy Hunyadi 1456-ban is békésen birta Szent-Andrást, sőt V. László királyunk őt ez évben pünkösöd előtt pár nappal Szent-Andrásnak és a többi faluknak birtokában is megerősítette. ¹⁾

Nem akarom azonban annak a véleménynek sem útját állani, hogy csak Szent-András részét kapták a Hunyadiak, noha épen ennek fölvételére nincs ok és a vele együtt adott Szent-Tornya példájából az ellenkezőre kellene következtetnünk.

Hogy szállott ezután Szent-András Hunyadiról Hunyadira, ezektől dobozi Dámffy Mártonra, ettől özvegyére, azt szépen előadja Haan Lajos úr Békésvármegye hajdanában. ²⁾

De azt még nem tudtuk az ő közleményeiből, hogy Dámffy Márton özvegye, kinek neve volt Borbála, és kinek első ferjétől (Dámffy Andrásból) egy Anna nevű leánya maradt, utóbb e helységet a margitszigeti apácának adta és ákosházai Sárkány Ambrus országbíró ez ügyben 1525-ben okmányt menesztett ki (Apácza levéltár kapsa 20 fasc, 2. Nro. 21.) ³⁾

Nevezetes még az, hogy 1512-ben Dámffy özvegye és leánya nem az egész Szentandrás helységnek, hanem csak ott levő rész birtokuknak eladományozása ellen tiltakoznak. ⁴⁾ — Tehát az özvegy és Dámffy leánya már nem birta egész Szentandrás, hanem csak egy részét (portio possessionaria) a mely „quarta puellaris“-ként (leány jogi negyedrészt) vagy özvegyi fentartásként ma-

¹⁾ U. o.

²⁾ I. k. 113. és 114. ll.

³⁾ Knauz N. közleménye az „egyetemes magyar encyclopediában.“ Kiadja a sz. István társulat. III. k. 130. l.

⁴⁾ U. o.

radhatott reá. A többi részt Ulászló és Lajos királyok másoknak adományozták, hisz az özvegy is épen azért tiltakozik, nehogy az ő részét is eladományozzák.

Ez már biztos jele annak, hogy Szentandrás több kézre került.

Azt hiszem aligha tévedek, ha azt állítom Szentandrás a hozzátartozó Csabacsüddel és Szenttornyával együtt négy részre osztatván, egyik megmaradt Dámffy özvegyének és leányának, a másik részt kapták a Paksyak, helyesebben Papyak, a harmadik részt Ujlaky György, a negyediket Ábrahámffy István. — Innen van, hogy mind az 1560-iki, mind az 1561-iki összeírásban Szentandrás, Csabacsüd, és Szenttornya¹⁾ szépen négy részre vannak osztva.

Azonban a tizenhatodik században a birtokviszonyok szörnyű gyorsan változtak. — Az Ábrahámffy István részét mindjárt az ő halála után erővel lefoglalta Luka János királyi szolga Zay Ferencz részére.²⁾

Patócsy Margit, Ábrahámffy István özvegye hiába tiltakozik az ellen a pozsonyi káptalan előtt³⁾ mert Zay Ferencz három év mulva is birta Csabacsüd és Szenttornya negyedét⁴⁾ és Szentandrást is csak ugy adhatta át Ujlaky Sebestyénnek, a jeles és érdemes vitéznek, ki 1561-ben már Szenttornyan és Csabacsüdön is birtokolt.⁵⁾

A margit-szigeti apácák sem soká birták Szentandrást, — A török hódítás őket is kiüzte százados csendes lakukból és a királyaink, honfitársaink által annyira kegyelt szüzek földönfutókká lettek.

¹⁾ Az 1561-ben készült pontos, de hibás másolatu összeírásban Szent-Tornya éktelenül elferdítve szent Kathariná-nak van másolva.

²⁾ Egyetemes magy. encyclopedia III. k. 130 l.

³⁾ U. o. Hivatkozva a pozsonyi káptalani levéltárra. Protok. XI. 124. l.

⁴⁾ Haan i. m. II. 174. l.

⁵⁾ U. o. 178.

Hoszas bolyongás után a Várad mellett eső szentjánosi kolostorban huzták meg magukat, birtokaik pedig nagy részben eladományoztattak.

Azt hiszem az ő szentandrásí, csabacsüdi és szent-tornyai részirtokukat adja Ferdinánd király Mándy Kelemen özvegyének Bethlen Annának 1560-ban. Birta is Bethlen Anna e birtokokat 1560-ban¹⁾, de már ugyanez évben eladta Glesán Miklósnak, vagy talán már ez évben elvetette az özvegyi fátyolt és birtokait női hozományként kapta Glesán Miklós. Az bizonyos, hogy 1561-ben Bethlen Anna birtokai Glesán Miklós neve alatt vannak fölvéve.

1561-ben még egy új földesurat kapott Szentandrás Papy vagy Paksy Kristófot, ki az Ujlaky Györgyné részét vette meg, pénzen-e vagy szépszerivel, nem bizonyos. Csak Papy vagy Paksy Lajos maradt szilárdul és változatlanul Szentandrás birtokában. De az ő birtoklása sem sokáig tartott; jött a hatalmasabb ellenség a török, kitudja merre futottak a Papyak,²⁾ Ujlakyak és Glesánok?!

Talán még tartották hozzávaló jogukat, de meddig?! Eltűntek aztán, elfelejtették ők is Szentandrást, a falubeliek is őket; pusztulás lett mindkettő osztályrésze — ideig-óráig, míg jöttek jobb idők, új fény derült a ma-

¹⁾ Haan i. m. 174. l.

²⁾ Helyén találok, hogy ha már másutt nem, legalább itt a végén elmondjam, miért használom a Papy nevet Paksy helyett. Igaz, hogy az 1560. összeírás mindig Paxi-t ír, de 1561-diki összeírás Szenttornyánál és Csabacsüdnél már „Papy“-t említ és hogy a Szentandrásnál előforduló „Paxi“ nem bizonyos kiírás, mutatja az, hogy a történelmi adattárban történt összeírás „Pagi“ és nem „Paxi“-it ír. (I. évf. 373. l.) A Paksy család Dunántúl virágzott, erre felé eső birtokaikról hallgatnak forrásaink, ellenben a Körös-Maros közben egykor virágzó család volt a „Papy“, ki előnevét a Pécska határára lévő Papi mezővárostól vette. A család 2 tagja az orodi kanonok volt és Papy Lajosnak ötvenesen is volt birtoka és ennek felsorolásakor a tört. adatokban. (I. évf. 424.) Papynak van írva.

gyar hazára, új földesur, új lakosok, új életet hoztak a Körös mellékére, hadd viruljon, hadd nevedekjék háborítatlanul és ott, hol magyar elődök alusszák álmokat ébredjen fel, maradjon is meg a magyar nép. békésen, boldogan.

Báboczká.

Szentandrásnak történetét éppen ott hagytam el, ahol még egy másik érdekes dolgot említhettem volna föl róla, azt t. i. hogy 1561-ben és az előtt is Szentandrás volt megyénk egyik határhelysége, a Körös mentén, és egyszóval észak-nyugat felé a legutolsó, nem véve ki a közvetlen mellette fekvő pusztát, akkor még derék helységét, Fejéregyházat sem.

E helyett most említék föl egy még érdekesebbet. — Az önállóságában régen meghalt, előbb Heves, most a Jász-sággal és Nagy-Kunsággal egygyé vált, Külső-Szolnok megye 1560-ban egyszerre nemcsak Túr felé erősen leszorította megyénk északi határait, hanem Mesterszállásnál meg nem állva átcsapott a Hármas-Körösön és ott megyénk északnyugati csücskét határaiba foglalva, Kun-szentmártonnál újra vissza húzódott. — E kis, hogy is mondjam, kiugró rész határait eléggé jelzik az ott volt községek (most kettő kivételével puszták,) Ezek pedig: Fejéregyháza¹⁾ Báboczká, Ecsér, Kun-Szentmárton és Öcsöd²⁾. E kiugró részben fekvő három helyről Báboczkáról, Ecserről és Öcsödről és az akkor Békésben fekvő Fábíán-Sebestyénről, akarok most szólni betűrendben, noha a terjedelmet tekintve talán megfordítva kellene rólok szólnom.

¹⁾ 1448-ban még Békésmegyében feküdt.

²⁾ Történelmi adattár I. évf.

Szóljunk tehát Báboczkáról.

Előre is bocsánatot kell kérnem, és azt most együttesen mind a háromért megteszem, mind szi ves olvasóimtól, mind Békésmegye érdemes és tőlem nagyrabecsült morographusától, hogy én ismét oly vakmerő vagyok és nem az elődök által megkezdett úton indulok, hanem saajátságos önfejűséggel akarom céloim elérni. Nem az újat mondani vágyó viszketegség, a feltűnés után kapkodó hiúság vezetnek engem erre, hanem egyesegyedül alább előhozott okaim, bizonyítékaim. Meglehet, hogy tévedek, akkor kérem a helyreigazítást; meglehet hogy nem, és akkor a megbocsátáshoz jogom és reménységem van.

A szegény magyar nép sokáig fentartotta emlékezetében IV. László királyunkat, mert hajh! az ő kicsapongásai és a kunok iránt nyilvánított előszeretete voltak okai annak, hogy ő barmaiból kifogyván oly sokáig volt kénytelen húzni Kun-László szekereét. El is nevezték őt Kun-Lászlónak, és hogy nem hiába, mutatják a kunok számára pazarul osztogatott kiváltságok.

Ezeket örökitette meg 1279-ben kiadott oklevélben, ahol azokat a vidéket is meghatározza, a melyeket a kunok megszállottak.

Igy szól az oklevél ide vágó része: „Minthogy pedig a kunok nagy sokasága nagy területet foglalt el, elrendeljük, hogy azok, akik akik nemzetségükkel együtt a Duna és Tisza között, vagy a *Körös folyók mellett, vagy, a Maros és Körös folyók közt, vagy ugyan e folyó (Körös) két partján*, vagy a Temes és Maros folyók között, vagy ezek körül szállottak meg, nem másképpen, hanem most is csak ama folyók mellett, csak ama helyeken és földeken lakjanak, a melyekre nagy atyánk, Béla király úr, minden egyes nemzetséget sátraival együtt telepített, szálljanak meg és lakjanak, mint országunk nemesi, nekik ajándékozván és adván ott a váraknak, a

királyné udvarnokainak földeit, és más magvaszakadt királyi népek, vagy nemes emberek földeit mindenféle tartozékaikkal és hasznothozó részükkel, t. i. erdeikkel, kaszálóikkal, halastavaikkal, amelyeket az ő (kunok) szállásuk körül fog. Azonfelül nekik adtuk és ajándékoztuk nemes jobbágyaink üres földjeit.“¹⁾

Ebből láthatjuk hogy a kunok Kun László korában kiválólág a Körös, Maros között és a Körös folyók mellékét szállták meg. Önként és természetesen következik ebből, hogy megyénknek is kijutott belőlök. De hát hol voltak ők? hol voltak *szállásaik*? (descensus) annyira eltűnt-e emlékük, hogy még a helyeket sem tudjuk kimutatni, hol egykor ők *szabad Kunokként szá zadokon át tanyáztak?*

De nem úgy van, e keveset legalább, ha már többet nem, kitudjuk mutatni.

Hol voltak tehát az ő telepeik, vagyis szállásaik (descensus) amint ők nevezték? Márcsak abból is, hogy Kun László királyunk 1290-ben Junius 24-én Szarvas halmon (most Szarvas) tartózkodott²⁾, szabad arra következtetni, hogy megyénk északnyugati részén kunok tanyáztak, mert ő azok nélkül nem tudott ellenni. No de nekünk a helyek megnevezése kell, azért sietek ezt megkezdeni.

Első kun szállás volt most megyénkben, de akkor azonkívül: Báboiczka. Már neve is olyan kun eredetű, hisz tőlök származnak a Balota, Árbocz, Kömpöcz, *Bodoglár*, *Bocsa* és más jó magyar hangzásu, de azért nyelvünkben kimagyarázhatlan helynevek.

A mai skeptikus világban azonban ez még nagyon kevés. Magam is kevésnek tartom, és azért egy oly

¹⁾ Hornyik J. Kecskemét viszonya a Kis-Kunsághoz. Uj Magy. Muzeum III. évf. 445. l.

²⁾ Wenzel: Árpádkori új okmánytár. IX. k. 522. l.

bizonyítékot hozok fel, mely talán az oklevélnél is többet ér és felnyúlik egész a XIV-ik században.

A kunok tudvalevőleg pogányok voltak, mikor hazánkba letelepültek. Sajnos, a körül fekvő vidék kárára soká is azok maradtak; pogányok, durva erkölcsűek, prédavágyók, erőszakoskodók. Kún László alatt hiába kísértették meg az ő megtérítésöket. Nagy Lajos királyunk buzgó, vallásos fejedelmünk érdeme az, hogy őket a keresztény hitre térítette, és ekkép vad erkölcsűket megszelidítette. Az apostoli munkában kiválóan segítette nagy királyunkat az akkori esztergomi érsek, papokat, térítőket küldvén a kunokhoz. A király, hogy az érsek fáradságait meghálálja, de meg azért is, hogy a kunok erősebb kézben legyenek és oly könnyen vissza ne essenek, az összes megtérített kún népet és a köztük felállított plébániákat az esztergomi érsekség alá rendelte ¹⁾, ki aztán e plébániákat két főesperességre osztotta, Tizsáninnenire (nekünk Tizsántúlira citra fluvium Tyssam), és a Tizsántúlira (nekünk innenire ultra fluvium Tyssam). *Mindazok a helyek tehát megyénkben, melyek egykor az esztergomi érsekség alá tartozó tizsántúli (Esztergomból tekintve), kerület plébániái közt előfordulnak kétségtelenül kúnzállások voltak, és pedig azok voltak már a XIV-ik században, mert különben nem csatolhatnának az esztergomi érsekséghez.*

Jó szerencsénk, hogy az esztergomi érsekség hajdani plébániáinak névsora fennmaradt, és pedig a nagy tudományú, egyháztörténetünkben akkoriban páratlan jártasságú Pázmány Péter kezéből, úgy, hogy hitelességéről kételkedni sem lehet.

E névsorban utolsó helyen állanak az esztergomi érsekség tizsántúli (ultra fluvium Tyssam Esztergomból

¹⁾ L. erre vonatkozólag Horváth Péter: *Commentatio de initiis Jazygum et Cumanorum* című jeles munkáját.

tekintve) kerületének plébániái; ezek közt pedig második helyen van Báboczka (Babacska)¹⁾

Ezzel Báboczka multja el van döntve. Csak az van még hátra, hogy még a többi, e fő és megdönthetlen bizonyítékot támogató érveket is előhozzam és a netán fölmerült nehézségekre megfeleljek.

Hogy Báboczka csakugyan kún szállás volt, azt az 1549—61-iki összeírás is mutatja, mert 1555-ben: „Báboczka a kunoké fizetett 1 frtot“ kis följegyzést tesz.²⁾ Ezenkívül egy oklevelek alapján dolgozó, régebbi író is határozottan azt mondja, hogy Báboczka a Kunsághoz tartozott.³⁾

De azért még nincs vége a dolognak. Mert a mily bizonyos, hogy Báboczka hajdan a kunoké volt, ép olyan, vagy csaknem olyan bizonyos, hogy később magánbirtok volt. E kettő pedig meglehetősen ellenmondás. Lássuk azért, miben áll a dolog.

Báboczka és az alább elsorolt helyek történetéhez, mintegy kulcsul szolgál az a körülmény, hogy azok a kún helyek, melyek Békésmegye északnyugati határán virágoztak, nagyon el voltak vágva a többi kun szállásoktól és ekkép egyedül állva nem bírták annyira megőrizni kiváltságaikat, függetlenségüket, mint a Kis-Kunság, vagy Nagy-Kunság innen távol eső kún telepei, a melyek sűrűn egymásmellé helyezve, különféle székeknek alárendelve és egész független kormányzatot bírva, szabadságaikat folyton megtartották.

Az itt lévő kun szállásokról azt sem tudjuk, volt-e külön székük, önálló kormányzásuk? Azért szétzüllődvé elvesztették fontosságukat, adományozás alá kerültek és

¹⁾ Péterffy Károly: *Sacra Concilia Regni Hungariae*. 1740. II. k. 268. l.

²⁾ Haan i. m. II. 58. l.

³⁾ Tudományos gyűjtemény 1838. évf. IX. k. 75. l.

pedig már a XVI-dik században, vagy előbb is. — Igy pl. Kún-Szentmárton, eredetileg Szentmártonszállása,¹⁾ már neve után indulva is bizonyosan a Kunoké volt és mégis 1561-ben már vármegyébe osztva magán birtokosok kezében találjuk.²⁾ Egyes kiváló kún családok, különösen nálunk a Lajos család, maguk is igyekeztek egy-egy községet lefoglalni, a többiekre pedig maga a kincstár tette rá a kezét: ilyenek voltak pl. Mesterszállás, Homokszállás, Telekszállás stb. Azért 1561-ben e helységeket Külső-Szolnok megyébe beosztottaknak olvassuk.³⁾

Hogy Báboczká is csakhamar kincstári falu lett, kitűnik onnan, hogy Bornemissza Benedek 1559-ben vizsgálatot tett arról, vajjon Báboczká lefizette-e a királyi adókat és viselte-e a terheket.⁴⁾ Az eredményt, sajnos, nem ismerjük, mert az oklevél, mely a dolog állását talán egészen földeritené, még ugyyszólva ismeretlen és csak a címe van meg.⁵⁾

Ha a szabad kún falu egyszer megszűnt, akkor már a megyei közigazgatás alá kerülhetett, eladományozható lett. És csakugyan Báboczká is átkebeleztetett Külső-Szolnokmegyébe, birtokosai pedig egymást érték. Legelőször Nagy Balázs kapta meg, mert 1560-ban már az övé volt e külső-szolnokmegyei helység.⁶⁾ Még ez évben, vagy a másik elején Draskovics Gáspáré lett. Draskovics is hamar tuladott rajta; 1561-ben szt. Erzsébet napja

¹⁾ Békésmegyei oklevéltár. 58. l.

²⁾ Történelmi adattár. I. évf. 376. l.

³⁾ U. o.

⁴⁾ Mogyoróssy i. m. 194. l.

⁵⁾ Mogyoróssy nagybátyjának, Korneli Ambrusnak gyűjteményéből. — Korneli kivonatait a Károlyi levéltárban Pesten elhelyezett Haruckern levéltárból szedegette. Tehát az eredeti, egész terjedelmű oklevél a Károlyi levéltárban van. Kár, hogy ez oklevél egész kikerülte Haan Lajos ur figyelmét, akkor, mikor a nevezett levéltárban dolgozott.

⁶⁾ Haan i. m. II. 158. l.

nov. 18.) előtt állította ki a jászói convent az eladásról szóló levelet, melynél fogva Bábockát 70 frtért¹⁾ Olcsarovics Demeter vette meg. Ekkor is Külső-Szolnokmegyében feküdt, ára meg azt mutatja, hogy csekély kis hely volt. Már az 1561-iki összeírás is Olcsarovics Demeterének mondja,²⁾ tehát az eladás még az eladásról szóló levél készítése előtt történt.

Derék, vitéz földesurát hamar elvesztette Bábockza, Olcsarovics Demetert, a gyulai vár hős védőjét, kapitányát, ki a törökök, gyilkos fegyverei előtt soha meg nem rettent, egy kis, vakszemébe csapódott szálka ölte meg. Bábockza aztán a Mágócsiaké lett és ugy került sövénházi Mórítz Mártonhoz.³⁾ Ez volt az utolsó ura, nemsokára széteszlottak még megmaradt lakosai; Bábockza pusztá lakatlan lőn, olyan, mint volt, mikor a kunok rajta sátraikat fölütötték. És mily különös, hogy e kúnfészek romlását egy, a kunokkal rokon néptaj, a török, okozta!

III.

E c s e r.

E pusztá most már nem tartozik megyénkhez, de az 1733-iki megyei bizottság még ide számította az alább következő Fábián-Sebestyénnel együtt.

Ez is kún falu volt, mert a tiszántuli kerület plébániái közt ott van „Etbér“,⁴⁾ a mi csak Péterffy hibás másolása „Echér“=Ecsér helyett. Már pedig Ecsér 1523-ban is Ecsérnek van irva.⁵⁾ Még Bábockkánál is előbb került magánbirtokosok kezébe. — 1523-ban már a La-

¹⁾ U. o. 181. l.

²⁾ Történelmi adattár I. évf. 276. l.

³⁾ Mogyoróssy i. m. 232. l.

⁴⁾ Péterffy i. m. II. 268. l.

⁵⁾ Haan i. m. II. 141. l.

jos családé volt és két megyében, Külső-Szolnokban és Csongrádban feküdt.¹⁾ De ez fent kifejtett nézetünk szerint még nem ok arra, hogy valódi kunszállás minőségét kétségbe vonjuk, annál kevésbé, mert a Lajos család is kunszármazásu volt. — Első tagja, Balázs fia, Lajos határozottan kúnna van írva,²⁾ a később előforduló Lajos Jakab szintén kún volt, mert előneve: „de Zentmartonzallasa“.³⁾ — Később aztán királyainktól adományokat nyertek és magyar nemesekké lettek. — A XVI-dik században, nagy család volt ez, mert 1561-ben öt Lajos is előfordul: Imre, ki az Ábrahámffy családba házasodott, György, ki ekkor már meghalt, Mihály Mátyás és Antal. 1561-ben e két utóbbi birta Ecsert, mely akkor már egészen Külső-Szolnokmegyéhez tartozott.⁴⁾

IV.

Fábián Sebestyén.

Eredetileg e puszta is kúnshállás volt és pedig a Körös-Maros közben levők közt tudtunkkal a legdélibb fekvésü. — Kún eredetét nemcsak Pázmány jegyzéke,⁵⁾ hanem egy általánosan elismert tudományos tekintély, Pesty Frigyes, is bizonyítja.⁶⁾

Körülbelül Ecserral egy időben került magán kézre, de nem mint az előbbieket, Külső-Szolnokba, hanem Békésmegyébe kebeleztetett,⁷⁾ alkalmasint azért, mert első birtokosa Mágócsi Márton, gyulai alvárnagy létére, inkább megyénkhez húzott.

¹⁾ U. o.

²⁾ Békésmegyei oklevéltár 15. l.

³⁾ U. o. 58. l.

⁴⁾ Történelmi adattár. I. évf. 376. l.

⁵⁾ Péterffy i. m. II. k. 268. l.

⁶⁾ Századok. 1870. évf. 470. l.

⁷⁾ Haan. i. m. II. k. 140 l.

V.

Ö c s ö d.

Régi helyírásunknak, mely a latin betűket vette át, sokat kellett bajlódnia Öcsöd nevének kiírásával, mert tudvalevőleg „ö“ betűje nem lévén, különbözőkép volt kénytelen körülírni. Innen mindenféle hasonlatos alakú helynevet reávonatkozathattak és rá is vonatkoztattak történetíróink.

Igy Wenzel Gusztáv azt állítja Öcsödről, hogy ezt kell érteni azon „Exoda“ nevű hely alatt, melyet Ozorai Pipó nevezetesen megerősített és jeles építkezésekkel díszített¹⁾. Békésmegye monographusa sokkal alaposabban és könnyen érthető okból indult ki, mikor azt hitte, hogy Öcsöd az a „Eeösöd“²⁾ nevű puszta, melyet Zsigmond király 1431-ben Gyomával együtt a Necpáliaknak adományozott. Tudnám még én is szaporítani az ilyen birtokosok számát, és pedig egy híres nemzetséggel, a Báthoriakkal, mert ezeknek osztálylevelében egész világosan „Eucheud“ van írva, ha másrészt nem tudnám, hogy itt nem Öcsödről, hanem a szabolicsmegyei Öszödről van szó.

Oly tűzgyökeres, magyar falu, mint Öcsöd talán még rossz néven venné, ha azt hirdetnők róla, hogy valaha egy idegen, egy olasz volt, földesura. De nem is volt az. Szabad nép lakott e földön, hajdan úgy, mint most, *mert Öcsöd régen szintén a szabad kunszállások sorába tartozott.*

Most is csak Pázmány jegyzékével kezdem vitatni állításomat, mert hisz ez nyúlik vissza a legrégibb időre, a XIV-ik századra. Mikor a kunok Szt. István vallását

¹⁾ Egyetemes magyar encyklopédia V. k. 1107 l.

²⁾ Haan i. m. I. k. 247 l. II. k. 49 l. „Eeoseod hibás másolás „Ewzed“ —Özed. Ez az Özed most is puszta a gyomai határban.

fölvették plébánia alakult itt; virágzott is, míg első hitőkben, az utódok megállottak; meg volt a szomszéd békésmegyei plébániák fölött az a kiváltsága is, hogy az esztergomi érsek alá tartozott és ezért áll a tiszántúli kerület plébániái közt ötödik helyen „Eched“ Ecsed¹⁾ „Ecsed ez még legegyszerűbb kiírása Öcsödnek, annál is inkább, mert régi kún lakosai inkább így ejtették ki, mint Öcsödnek, és nemcsak itt van így írva, hanem az 1555-iki adójegyzékben is.²⁾ Azért Pázmány jegyzékét már régen Öcsödre magyarázta Balássy Ferencz Külső-Szolnok és Nagy-Kúnság történetének alapos ismerője.³⁾

De nemcsak ez az egy bizonyítja, hogy Öcsöd szabad, kún falu volt, hanem az idézett 1555-ki adóösszeírás is. Már pedig ennek bizonyosságát sem lehet megvetni, mert jól jegyzi meg egy helyt Pesty Fr. legújabb munkájában. (Az eltűnt régi vármegyék), hogy az összeírások mindig megegyeznek, többször okoznak az oklevelek bajt.

Ezt mutatja az is, hogy Bornemissza Benedek, gyulai várkormányzó, 1559-ben vizsgálatot indított az iránt, hogy vajjon Öcsöd, Báboczka és Fábián-Sebestyén teljesítették e tartozásaikat?⁴⁾ Báboczka, Fábián-Sebestyén az előadottak szerint kún faluk voltak, tehát a velök egy sorban említett Öcsödnek is annak kellett lenni, és csakis azért történhetett vizsgálat, mert e három helység addig kúnzállás lévén, szabadságait védte és adót nem akart fizetni.

Hogy végül egy író is hozzak fel, ki már előbb e véleményen volt, fölemlitem, hogy már régen azt hir-

¹⁾ Péterffy i. m. II. 268. l.

²⁾ Haan i. m. II. k. 158. l. Tudjuk, hogy a kecskeméti és borsódi szójárás a közép „e“ helyett „ö“-t mond, eképp lehetett fölcsérélve használni Ecsed, Öcsöd.

³⁾ Az egri papság emlékkönyvében. 1861.

⁴⁾ Mogyoróssy i. m. 194. l.

dette a Nagy-Kúnságról szóló értekezés írója, hogy : „A Nagy-Kúnsághoz tartoztak Ötsöd Helysége, Báboczka, Homokszállás nevü puszták.“¹⁾

A közös haza veszedelme rákényszerítette a gyulai várkormányzót, hogy a közeleső kúnfalukat is vármunkára, adózásra szorítsa. Ezzel aztán vége volt a kún szabadságnak, királyi, kincstári birtokká lettek, adományozás alá kerültek. Öcsöd azonban később került e sorsra, mint a szomszéd Báboczka, ez még 1561-ben a királyé volt²⁾ és csak később kapta azt Rédey Pál az egri várban szerzett érdemeiért. Ezzel aztán nekem le kell tennem a tollat, mert a későbbi történetét úgy is jobban megírta más, mint azt én tehetném, aztán én csak mint kún falut akartam ismertetni. Hogy pedig csak így keveset mondtam róla, az nem az én hibám, se senkié közülünk, hanem a pusztító idők, a forgandó mulandóság okozata.

Mikor régi ellenségünk lábát, melynek nyomán fű nem nőtt többé, megyénkbel, földünkről kihúzta, a Hármaskörös mente Gyomától le Csongrádig rémséges pusztaság volt. A szerencsésebb nagy kúnágiak örültek, hogy maguk megmaradtak, a Körösön túl eső kún faluk emléke náluk kihalt; nem is követelték, nem is kapták vissza. Így lettek Békésmegyéé. Ujtsuk hát meg mi Báboczka, Öcsöd, Ecsér kún eredetének emlékezetét, nehogy ezzel is szegényebb legyen a mult, sivárabb a jelen, reménytelenebb a jövő.

¹⁾ Tud. gyűjtemény. 1838. évf. IX, k. 75. l.

²⁾ Történelmi adattár. 1870. (I.) évf. 370. l.

Karácsonyi János.

A' Fűzes-Gyarmati Helvétziai Hitvallású Ekklesiának Krónikája.*)

~~~~~
§. 12.

*A' Helységnek, később Városnak Régibb, és Ujabb Birto-
kosairól vagy Földes Urairól.*

* * *

A' mennyire a' nyilvános Datumok szerint felme-
hettenn, ezekre nézve ennyit irhatok:

1561-dik Esztendőben, a' Földvári István által vég-
hezvitt, és a' Bécsi Császári Bibliothecában lévő Lieber
Regiusba béirtt conscriptio szerént, Fűzes Gyarmatnak
Földes Urai ezek voltak:

Brankovich Péter, a' ki itten birt 37 Portát, s' fize-
tett királyi Subsidiumba 40 Forintot és 60 Dénárt. *Má-
sik pedig volt:*

Nadányi Gyárfás' (Gervasius) *Özvegye*, a' ki a 13
Porta' birtokától fizetett 15 Forintot, és 40 Denárt, a'
mikor Körös Nadányt, (mely már ma L-el íródik az N
helyett, Körös Ladánynak, noha pecsétjén is, mind e'
mai napig Nadány vagyon) — birták: Nadányi János,
és a' Nadányi György özvegye. Ez a Conscriptió meg-
van, a' Békés Vármegyei Archivumábann. — Idővel miért,
és mimódon? nem tudom, de el-vesztette Gyarmatot, több

*) Lásd mult esztendei „Évkönyv“ 108—173. l.

Békés Vármegyei Helységekkel egygyütt a' Nadányi Familia, és Szállott az akkor a' Királyi Koronára; a' Király pedig ismét másnak, tudillik Harucker Györgynek adta azt *Mixta Donatióval*, az az: *Érdemért* is, melyet mint Érdem szállásra fel-ügyelő Fő Biztos (Ober Pro-viant-Commissaer.) szerzett magának a' Török Háboru-bann: de *pénzért* is egyszersmind. Láthatni ezt az em-lített Békés Vármegye Archivumábann, a' hol ez a Jegy-zés találtatik; „1715-benn, Julius 23-dikánn Békés Vár-megye' Generális Gyűlésébenn, Körös Nadányi Nemes Nadányi Miklós ellene mond a' Királyi Fiscusnak, és el-tiltja azt, Gyarmat, Szeghalom, Körös Nadány, Gerla, és Vésztő, *meg népesítettett Helységeknek* — el-foglalásától, melyek mind a' Nadányi Familia birtokai voltak; de a' melyeket a' Király, (III-dik Károly) pénzenn eladott Ha-rucker Györgynek, több Békés Vármegyei Helységekkel és Pusztákkal együtt.“ De láthatni ezt ebben a' Könyv-ben is, : *Articuli Diaetales Posonienses Anni. MDCCXV.* a' hol az utolsó vagy CXXIX-dik Articulusbann Haru-cker Györgynek, Brokhausen Wilhelm Jánossal együtt, a' Magyar Indigenátusra, vagy Hazafiuságra való fel-emel-tetése okaival együtt elő-adattatik.

Ettől az időtől fogva tehát:

Harucker György lett Utódjaival együtt Gyarmatnak a' többi Helységekkel együtt Örökös Birtokosa és Föl-des Ura. (Georgius ab Haruckern Sacri Romani Imperii Eques. Sacre Caesareae Regiaeque Majestatis Camerae Aulicae Consiliarius, et Rei Annonariae Vice-Colonellus.) -- A' Harucker' Örökösei közzül, el-vévén egyet Báró Wenckheim, Szállott idővel Gyarmat, a'

Báró Wenckheim Familiára, nevezetesen a' fenn-em-lített Barónak 2 fiai közzül:

Báró Wenckheim Xaverius Ferenczre, ki 1794-benn mint Feld Marschall Lieutenant, egy Gyalog Regiment

Tulajdonosa, és Mária Therézia Katona Rendjének Keresztes Vitéze, a' Franczia Háborúbann el-esett, éltét a Hazáért, 's Királyért fel-áldozván. Ennek, Hitvesétől, Született *Báró Rosenfeld Carolina* Asszony Ő Méltóságától*) voltak 5 Gyermekei: úgy mint: 1.

Báró Wenckheim Jó'sef, ki az 1809. és 1813-dik Esztendőbenn, a' Fel-kező Nemes Seregnél, (Insurrectio) mint Ezredes Kapitány szolgált: 1817-benn Tekintetes Nemes Krassó Vármegye Fő Ispányi Hivatalának Helytartójává, (Administrator) 1825-benn, Ts Nemes Arad Vármegyének Fő Ispányává lett; 1824-benn pedig Királyi Commissarius is vólt. Vólt Gyarmatnak is egy ideig, igen kegyelmes és hü Jobbágyaitól méltán szeretett 's tiszteltetett Földes Ura, a' Méltóságos *Báró Harucker* Successorok között pedig, Senior Familiae. — Meghólt Pestenn, 1830-bann, Martzius 1-ső napján, élte 52-dik esztendejében.**)

2. *Carolina* Méltóságos Gróf *Blanckenstein Henrich*, Ő Nagyságának hitvese. 3. *Henrica* Horgosi Kárász Miklós Septemvir, és Császári Királyi Tanácsos Ő Méltóságának Hitvese. 4. *Therézia*. 5. *Francisca* Méltóságos Gróf *Tólnai Festetits Vinczéné*. — A' Familiai Osztály alkalmával, 1814-benn, jutott Füzes-Gyarmat, *Báró Wenckheim Carolina* Asszony Ő Méltóságának, és ez után, vagy ennek jussán Méltóságos *Gróf Blanckenstein Henrich* Császári Királyi Kamarás és Ezredes Kapitány (Oberster) Úr Ő Nagyságának birtokába. Méltóságos Grófunk, mint Szinte az egész M. Gróf *Blanckenstein* Familia, a' Felséges Ausztriai Ház, és különösen Nemes Magyar Hazánk eránt ki tüntetett Nagy hadi tetteiért, az 1792-dik Esztendő 21-dik Törvényczikkely értelme szerint, Ő Felségétől Néhai 1-ső Ferencztől, és az Ország' Rendeitől, Magyar Indigenátussal, vagy Hazafiusággal tiszteltetett meg. Nagy fájdalára a' Méltóságos Grófi Familiának 's minden hü Jobbágyainak, ki-

múlt in-gutaütésbenn, 1833-bann, Januarius 27-dikénn, élte' 59-dik événn, Morva Országban fekvő Grófi Jószágábann, Battelan Mező Városában, hol a' Familiái sirboltban nyugosznak áldott porai, hátra hagyván Örömnükre, 's vigasztalásunkra maga helyett, valamint birtokainak: ugy Személyes erényeinek 's Jobhágyi eránti Kegyes Szeretetének is 4 Örököseit, *Francisca és Wilhelmina* Gróf Kis-Asszonyokat; a' Király' és Hazáért, Méltóságos Eleiknek Dicső példája szerént, a' Hadi pályán Szolgáló, *Károly és György Grófokat*, kiket a' Mindenható Isten, hív Tűtorjokkal, Méltóságos

Gróf Blanckenstein Christián, Cs. Királyi Kamarás, Szent Lázár, és Mórícz Rendének Keresztes Vitézze, és Fő Strázsa Mester Úr Ő Nagyságával, Ekklesiánk, 's Városunk bóldogítására, sokáig éltesen!!!

* ** ***) Mind a 3 csillaggal megjegyzett, Idvezült Méltóságos Személyeknek, meg-adtuk igaz Jobhágyi hűséggel, Vallásunk czeremóniái szerént, az utolsó Halotti tisztességet, mind egyiket Vasárnaponn, a Templombann, az egész Jobhágyás' jelenléttében.

Méltóságos Wenckheim Ferenczné, Báró Rósenfeld Carolina Asszony Ő Excellentiája felett Halotti Beszédet tartottam, : Siralm. V. 16. v. „*El-esett a' mi fejünknek koronája!*“ alkalmaztatván ezen szavakat, mind a' Méltóságos Familiára, mind a' Jobhágyásra, kiknek mind két részről diszes koronája volt az Idvezült. A' Jobhágyok ugyan soha nem felejtik el azon Kegyességet, mellyel hozzájuk le-ereszkedőleg viseltetett, panaszaikat nyájasan meg-hallgatta, szükségeikben szívesen segitette, az Úr Asztalát drága Terítővel fel-ékesitette, az Oskolákat gyakorta meg-látogatta, könyvekkel megajándékozta, — a jó igyekezetű tanuló gyermekeket buzdította, a' szegény sorsúakat, mind szóval, mind jutalmakkal serkentette.

Méltóságos Báró Wenckheim Jó'sef Ő Nagysága felett, Tánitást tettem 2. Sám. III. 38. v.-éből: „*Nem tudjátok e' hogy Fő Ember ez pedig Nagy Fő Ember esett ma el az Izrael népe közzül?*“

Méltóságos Gróf Blanckenstein Henrik Ő Nagysága felett predikáltam: 2. Sám. III. 31. és 32. v.-iből: „*Monda Dávid Joábnak, és mind az egész népnek, mely ő vele vala: „Szagassátok meg ruháitokat és öltözzetek 'sákba, és sirjatok Abner előtt, — — — és mind az egész sokaság igen sira.“*“

§. 13.

A' Helység' vagy Város' Fő Bíráiról.

* * *

A' Városnak egy Protocolluma, melyben a Bírák' Széke előtt le folyt egyes bajos dolgok, és Törvénykezések*) fel-íródtak, kezdődik az 1737-dik Esztendőnn, és így 13 esztendővel régibb mint az Ékklé'sia Matriculája. Ebből, noha már igen meg-rongyolott, világosan ki lehet venni, a' nevezett esztendőtől fogva, 1748-ig, a' Bírók neveit, kik is illy rendel következnek, esztendő szám szerint :

1737-benn : Erdős György volt Bíró.

1738-bann : *Juhos Márton.*

1739-benn : *Ács István.* Sok helyen jön elő a' neve

*) A Törvénykezésnek módja, igen különösen ment végbe a' régi időben, a' mint ez a Protocollum megmutatja. A' Bíró mindenkor rendel, vala, mely Prokátort hihetően az Esküttek közzül, a' Bé-idéztetett vétkesek ellen vagy talán ez a Prokátor lehetett a' Törvény Bíró 1738-tól fogva, igen nevezetes ilyen Prokátor volt egy *Pengő István* nevű, mindenkor ezt rendeli vagy Constituálja a' Bíró Prokátornak és mondhatni, az egész Protocollum teljes az ő nevével. Sokszor még a' Bíró ellen is, Prokátort rendelt a Peres fél, mint 1740-benn d. 20-a Junii in *Conventu Ordinario* Kis András constituálja Prokátornak, maga Attyát, Kis Jánost Bíró Uram ellen; ismét azon esztendőbenn, Szőke Miska, Constituálja Prokátornak Édes Attyát Szőke Istvánt Bíró Uram ellen sat. Ha valaki a' Szententziával meg-nem elégedett, 's tovább akarta vinni a perét, az így tevődött ki: Meg-adatik a' Napvitel egy hétig vagy ennyi, 's ennyi napig. A Tanács végzése, mindenkor ezen szavakkal iratik : *Deliberatum est.* Néha az Uraság Tisztjei is, jelen voltak a Bírák Gyűléseiben. Nem egy helyen lehet olvasni : „*In praesentia Spani Dominialis, vagy Nemzetes Ispány Úr praesentiájában végeztetett. Deliberatum est in praesentia Generosi Domini Michaelis Kállai, qua Spani Dominialis.*“

1757-benn : Nemzetes *Senér*, vagy Németesen írva : *Schéner* volt a Tisztartó. Ispány pedig *Belitzay Mihály.* Mind ezek az Uradalmi Tisztek Gyulán laktak.

A Vármegeye Tisztjei pedig, vagy a' Magistratualis Tisztek, rendszeren így említettnek : Tekintetes Nemes N. N. Uraink, az Urak elő kegyelmek.

a' Protocollumban „Coram me Stephano Ács, Judice Primario, Judex Stephanus Ács, cum „suis juratis Assessoribus,, E' vólt, — a' mint beszélük, — az a' hatalmas Bíró, a' ki, éppen akkor az ő idejében lévén a' Nagy Pestis — nyilván szembe szállott a' Vármegye' Uraival a' Falu bészaratásáért, és azt, mint szinte a' holt testeknek koporsó nélkül való el-temettetését is erőssen ellenezvén, szüntelen hordatta Bajomból, a' Sárréten keresztül hajókonn a Deszkát; sőt utóljára a' Templom' pádimentomát is fel-szaggattatta, csak hogy senki koporsó nélkül el ne temettessen. Ennek idejében, vólt már Helység' Gazdája is, Makai János nevű — A' Nagy Pestis 3 egész esztendeig tartott az Országban, — 1737—38—39. Itt Gyarmat' táján leginkább az utolsó 1739-dik esztendőben dühösködött.

1740-benn : *Nagy György*, (Judex Possessionis Georgius Nagy) Ekkori Esküttek vóltak Juhos Márton, Varga István, Csató Benedek, Kovács István, sat.

1741-benn : *Csató Benedek*, (Judex Primarius Benedictus Csató). E' vólt egyik azon régi öregek közzül, kiket T. Szilágyi György Úr, 1750-benn a Gyarmat' régisége eránt meg-kérdezett.

1742-benn : *Fegyverneki László*, (Fegyverneki László Uram' Biróságábann.)

1743-bann : *Cseke András*, (Judex Andreas Cseke et tota Communitas). Ez a Cseke Gyuláról jött ide lakni, és veszekedős, háborgós ember vólt. Az ő idejében Esküttek vóltak : Károlyi Pál, és Balog István kis Bíró. (parvus Judex) Zsíros György, — *Bor Bíró* is vólt már 1743-bann.

1744-benn : *Károlyi Pál*.

1745-benn : *Hegyesi László*.

1746-bann : *Hegyesi László* ismét; mert ezek a

Betűk : B : H : L ; és Tanáts, bizonyosan Bíró Hegyesi Lászlót teszik a Tanáttsával.

1747-benn : *Hegyesi István*, (Stephanus Hegyesi Judex, cum coeteris juratis Assessoribus).

Itt már a Protocollummal együtt meg-szakad a' Bírók' neve is egész 1757-ig. De az Ekklésia Matriculájában találtató jegyzés, valamennyire segít rajtunk, a honnan olvassuk, hogy :

1750-benn : *Vida János*, vólt a Fő Bíró : olvassuk azt is, hogy ez abban az időbenn, igen nevezetes ember, és különös kegyességü 's buzgó keresztyén vólt, úgy mint a ki az I-ső Templomot régi romladozásaiból újra fel-építtette, abban Éneklő Chórust tsináltatott, Harangot öntetett 's a' t. De Familiájára nézve is, ugyan tsak tör'sökös lakos lévén, annak az oda fellyebb oly sokszor említett Öreg Vidának, a' ki még az első Ülésben is itt lakott Unokája : Nagyon hihető, hogy ő több esztendőkbenn egymás után, meg-tevődött Birónak. Sőt hihető, hogy ezt (több) az egész Decenniumot, 1747-től fogva — 1757-ig ő vitte ki Bírói fővel mint másokat is fogunk látni oda alább, kik egy folytában, sok esztendőig Biróskodtak. Annyi bizonyos, hogy :

1755-benn : *Vida János*nak úgy kereszteltetett János nevű Fija, mint Bírónak, a' mint láthatni a' Matriculának az azon esztendőről szólló jegyzéseibenn.

1757-benn : *Hegyesi István*, a' mint a' Városnak egy másik Protocollumában látható.

1758-bann : *Bizonytalan* — ismét ki lehetett a Bíró, hanem ha az ezután oly sokszor következő *Oláh János*. Az Oláh Familia is igen híres, gazdag, és elő-keelő Familia vólt Gyarmatonn. Az 1737-dik Esztendőről úgy említetik a' régi Protocollumban Oláh János, ez é? vagy inkább talán ennek az Attya? nem bizonyos, mint igen nagy tekintetű ember, egész tisztelettel : egy helyt egye-

nesen Tekintetes, Ns és Vitézlő Ribiczey Pál Urunk után, a ki hihetően valami Vármegyei Tiszt volt : másutt ismét ; *Nemzetes Oláh János Urunknak* iratik.

1759-benn : *Oláh János*. Az ő ezen Esztendei Biróságábann épült a' Fa Torony.

1760-bann : *Oláh János* ismét. Ekkor vette ex Comuni, a' Cathedrára való Szőnyeget. Lásd a' *Matricula* végénn.

1761-benn : Bizonytalan, hanem ha ismét *Oláh János* vólt. — Ezután a többi esztendőkről mind bizonyosok a *Bírók Dátumokból* mind e' mai napig.

1762-ben *Oláh János*. Ekkor vétetett, mind a' *Fiu* mind a' *Leány Oskolák* számára egy egy *Biblia* az ő *Biróságában*. Lásd *Matrikula'* végénn.

1763-bann : *Oláh János* ismét.

1764-benn : *Oláh János* ismét.

1765-benn : *Oláh János* ismét.

1766-bann : *N. Kovács János*.

Ekkor készítettett egy *Új Harangot*.

1767-benn : *N. Kovács János* ismét. Az *Úr asztalára* ekkor ajándékozott egy szép *dufla sárga virágú selyem keszkenőt*.

1768-bann : *Diviki János*.

1769-benn : *Oláh János* ujra.

1770-benn : *Oláh János* ismét.

1771-benn : *Oláh János* ismét.

1772-benn : *Oláh János* ismét.

1773-bann : *Oláh János* utolszor.

1774-benn : *Hegyesi Sámuel*.

1775-benn : *Hegyesi Sámuel* ismét.

1776-bann : *Hegyesi Sámuel* utolszor.

1777-benn : *Diviki János* ujra.

1778-bann : *Diviki János* ismét.

Ezen ő 2 esztendei *Biróságában*, épült a 2-dik *Templom*, vagyis inkább a' *Királyi Kegyes Engedelemnél* fogva ekkor bővítettett egy

Porticussal az 1-ső Templom, mely ugyan akkor egészen is ki-igazítottatott a' mint fel-lyebb láttuk.

1779-benn; *Szőke Mihály*

1780-bann: *G. Nagy István*, ki a' Matriculában *Malmos Nagy Istvánnak* is iratik, mivel Malommal biró' ember volt. Ekkor ajándékozott egy nagy Kannát az Úr' Asztalára, mely maig is meg van. A' G: az ő nevében Gábort jelent.

1781-benn: *G. Nagy István* ismét.

1782-benn: *G. Nagy István* ismét.

1783-bann: *G. Nagy István* ismét.

1784-benn: *Sári Péter*.

1785-benn: *Diviki János* utolszor.

Ez a Diviki volt az 1-ső Curátor Gyarmaton, 1764 — 1767.

1786-bann: *Huszár István*.

1787-benn: *Huszár István* ismét.

1788-bann: *Huszár István* utolszor.

Ez Curátorságot is viselt 3 esztendeig 1771 — 1774-ig

még pedig igen nagy haszonnal és dicsérettel.

1789-benn: *Gacsári János* a' Török Háború alkalmával Katona fogdosáskor; 's mikor a' Föld népe is a' szükséges Háboru élelmek' szállítására a' Gránitzra szakadatlanul rendeltetett.

1790-benn: *G. Nagy István* újra.

Ekkor építette a mostani fiu oskolának Napnyugati részét.

1791-benn: *G. Nagy István* ismét.

1792-benn: *G. Nagy István* ismét.

Ekkor ajándékozott az Úr Asztalára egy fehér Tintuck keszkenőt, a Templom Kerítésére ismét, maga Kölcségén vett 2 Gombot. Ugyan ekkor egy Üsző Borjut is adott az Ekklesiának.

1793-bann: *G. Nagy István* ismét.

Ekkor építette a' Mostani Leány Oskolát Innen a' Gátonn.

1794-benn: *G. Nagy István* ismét.

Ekkor öntette a' mostani Nagy Harangot Budánn, a'

mint a' neve is rajta megmutatja.

1795-benn: *G. Nagy István* ismét.

1796-bann: *G. Nagy István* ismét.

1797-benn: *G. Nagy István* ismét.

1798-bann: *Hegyesy István*.

Ennek Biróságában tevődött le a' mostani Templomnak Fundamentoma.

1799-benn: *Daru Mihály*.

1800-bann: *Daru Mihály* ismét.

1801-benn: *G. Nagy István* ujra.

1802-benn: *G. Nagy István* utolszor. Biróságának hosszas ideje alatt Pascuatio pénz is igen summáson adott által a' Curátorok' kezébe az Ekklé'sia' boldogulására. Az Új Templom, és Torony, mint szinte a' Város' részéről; a' Nagy Pincze, és a' Város Házánál lévő Cancellária is; és így, majd minden közönséges Épületeink az ő gondoskodása és igazgatása által építették. Meghólt ez a' példás Kegyességű és Isten dicsősége mellett fáradhatatlanul buzgott, áldott

emlékezetű Fő-Bíró, — ez a' valóságos Nehémiássa Ekklé'siánknak, 1820-bann, 83 esztendő's Korában, Április 22-dikén nagy tisztességgel és érdemeihez méltó pompával temettetett, rendkívüli Harangozások, Prédikátzió, és Búcsúztató által, az egész Belső és Külső Elöljáróságnak jelenlétében. Textusa volt: Néhém: V: 19 R: *Emlékezzél meg én róllam én Istenem, én-nékem jómra, és mind azokról, melyeket én e' néppel cselekedtem*, hol az ő számos érdemeit serkentő például előadtam. Nyugodjanak csendesen, s' legyenek áldottak porai !!

1803-bann: *Hati János*.

1804-benn: *Hati János* ismét.

1805-benn: *Hati János* ismét.

1806-bann: *Hati János* ismét.

1807-benn: *Hati János* ismét.

1808-bann: *Gyáni János*.

1809-benn: *Gyáni János* ismét.

1810-benn: *Gyáni János* utolszor,

Ez a' nagy érdemü Férfiú Curátori Hivatalt is mind öszve 11 tizenegy esztendő-
kig, Esküdséget is számos ideig dicséretesen viselt.

A' templom építés körül, mint arra felügyelő egyik Curátornak, ki-tüntetett buzgósága, hálára buzdithatja a' maradékot. Megholt 1833-bann 73 esztendős korában, Februárius 29-dikén temettetvén általam ezen Textusról: 'Solt: CXII: 5—10. V.

A' jó férfiú az ő dolgait igazán viseli s. a' t. Tisztele-
tére, Déli 12 órakor is, a' Harangok meghúzatnak.

1811-benn: *Hati János* újra.

1812-benn: *Hati János* ismét.

1813-bann: *Hati János* utólszor.

Meg-hólt ez a' nagy érdemü, és Fő Biróságot 8 esztendő-
kig viselt hív Elöljáró, 1817-benn, Julius 23-dikánn, 64-ik esztendejében,

1814-benn: *Gacsári János* másod ízben: a' Francia Háború' sullyánn, ugyan csak katona fogdosáskor. Törvény Birói és Eskütti Hivatalt igen számos esztendő-
kig viselt,

mint szintén az Eklésia részéről, Templomunk' építése-
kor, Perceptorságot G. Nagy István, Hati János és Gyáni János Fő Birók idejében, mindég együtt ült velök a' kormányonn, mint Törvény Biró, sőt a' Daru Mihály idejében is. Ki-múlt 1821-benn, élte 74-dik évében, Hideg-
lésben, Augusztus, 27-dikénn temettetvén általam, Édes Atyámnak ezen testvér Bát-
tya, nekem pedig Árvaságom-
ban Gyám Atyám — ezen Textusról: Ján: XVII. 4 és 5 v:
„*Atyám, én dicsőítettelek tégedet e földönn, elvégeztem a' dolgot, mellyet én reám bízál volt, hogy el-végezzem azt s a t. s' a' t. Béke 's áldás nyugodjon hamvai felett!*

1815-benn: *Daru Mihály* újra.

1816-bann: *Daru Mihály* ismét.

1817-benn: *Ladányi János.*

1818-bann: *Daru Mihály* utólszor. Ez a' nagyérdemü Elöljáró is, Biróságánn kívül, Eskütti, és Curátori Hivatalt is sok ideig öszvesen 30 esztendő-
kig viselt. Meg-hólt 1825-benn 73-dik esztende-

jében. Szeptember 28-dikán temettetvén általam, Tanítással, ezen Textusról: 'Sólt. CXII. 6. v. utóbbi cikkely: „Örök emlékezetben léssen az igaz! Búcsúztató verseket mondott felette, akkori Rector Tóthfalusi Péter Úr.

1819-benn: *Vári János*.

1820-bann: *Vári János* ismét.

Ekkor renováltatott először a' mostani Templom és Torony.

1821-benn: *E. Nagy Mihály*.

Néhai b. e. Curator, E. Nagy Istvánnak fija.

1822-benn: *E. Nagy Mihály* ismét.

1823-bann: *Huszár István* a' fenn említett Curátor, és Fő Biró Huszár Istvánnak fija.

1824-benn: *Huszár István* ismét.

1825-benn: *Hajdu Mihály*.

1826-bann: *Hajdu Mihály* ismét.

1827-benn: *Hajdu Mihály* ismét.

1828-bann: *Hajdu Mihály* ismét. Ekkor volt a legközelebbi Föld-osztás.

1829-benn: *K. Homoki Péter*. A' K betű annyit téssen, mint: Kereszt Éri.

1830-bann: *K. Homoki Péter* ismét.

1831-benn: *K. Homoki Péter* ismét. Ekkor volt az I-ső Cholera Pestis.

1832-benn: *Vári János* újra. A Templom tövei, ennek gondoskodása által új fent kiigazítottak, 's béczémenteztettek. Most a Presbyteriumnak egyik érdemes Tagja.

1833-bann: *Huszár István* újra.

1834-benn: *Huszár István* ismét.

1835-benn: *Huszár István* ismét.

1836-bann: *Huszár István* utólszor. Ekkor volt a 2-dik és az elébbinél sokkal dühösebb Cholera. Az Új Urbárium is ekkor publicáltatott.

1837-benn: *Hajdu Mihály* választatott újra 's Fő Birói hivatalába bé is igtattatott ezen esztendőre, míg 1836-nak Novemberénn, Mind-Szent napkor a' szokás szerint; de tsak hamar Novem-

ber 17-dikénn meghaláloz-
ván*) választatott belyébe a
Candidatusok közzül.

Nagy P. János. Ekkor vá-
lasztattak először az Új Ur-
bárium' IX-dik Törvény Czík-
kelye' 1-ső §-sának értelme
szerént *Bírák* vagy *Esküttek*,
a' Törvény Bíróval együtt,
köz Lakosok által. Válasz-

tott Törvény Bíró volt *Ga-
csári Péter*. Esküttek F. Csák
Mihály, Kis Ferencz, Sári
Gergely, M. Nagy Sándor,
P. Szabó István, N. Kovács
János, Gyáni Péter, B. Ko-
vács István, Hati István, G.
Nagy Péter, és Hegyesi István.

1838-bann : *Nagy P. János*
ismét.

*) *Hajdú Mihály*, gyengélkedő egészséggel, és erőtlenségének nyilvános
érzésével, 's ugyan azért, mintegy szabadkozva, és erőltetve vállalta fel a'
Bíróságot, mire nézve annak súlya alatt csak hamar le-verettetvén, méltán
reáillettek Mósesnek, — az Izrael Birájának ama szavai, mellyeket a' felette
tartott Halotti Beszédemnek materiájává tettem : IV. Mós. XI. 11, 12, 14. és
15. v „Monda Móses az Úrnak : . Miért nyomoritád meg ilyen módon a'
te szolgálodat ? és miért nem találék kegyelmet a' te szemeid előtt, hogy az
egész népnek terhét én reám vetéd ? Avagy én tölem fogantatott-e mind
„ez egész nép ? avagy én szültem é őtet, hogy azt mondád énnékem : Hor-
„dozd őtet a' te kebeledben, miképpen hordozni szokta a' dajka a' szopó
„gyermeket ? — Nem viselhetem én mind ez egész népet ; mert erőm felett
„vagyom. Ha így cselekeszel te én velem, kérlek ölj-meg engemet, ölj-meg,
„ha te előtted kedves vagyok, és ne lássam az én nyavalyámat.“ — Meg-
hólt 53 esztendő s korában, In-hidegben. — Temettetett nagy tisztességgel
November' 19-dikénn.

Mostani Törvény Bíró : Nemes Czeglédi István. Esküttek pedig, azok
helyébe kik a' fellyebbi esztendőben voltak közzül önként le-mondottak :
„Hati Mihály, Barna János, Gyáni Pál János, Török Sándor.

A' Tanácsbeliek mindnyájan egyszersmind a Presbyteriumnak is fel-
esketett Tagjai, kikénn kívül még a' köz Lakosok részéről is, rendesen 6-an
szóltak lenni, mint *Állandó Presbyterek*. Illyenek ez idő szerént : Öreg *Mé-
száros István*, ki több esztendőig viselt Curatorságot : *Vári János*, ki sok
ideig Eskütti, 3 esztendeig pedig Fő Birói Hivatalt is viselt. B. *Tóth Sándor*,
ki két esztendeig volt Ekklé'siánknak Curátora, az ölta pedig szakadatlanul
Presbyter, *Daru János* és Curátor *Vitáris Pál* ; egy hibázik.

Az időmben volt *Állandó Presbyterek* közzül el haltak ezek : *Győrösi
András*, D. *Nagy Ferencz*, *Csató Péter*, *Fülöp Péter*, *Gyáni János*, és *Ibrányi
Péter*.

*

*

*

§. 14.

A' Város' Notáriusairól vagy Jegyzőiről.

* * *

A' leg-első, és leg-régibb tudva levő Notárius Füzes Gyarmaton, a' — mint a' Városnak említett Törvénykezési Protocullumában látható-volt.

1. *Szöke György.* Ebben a' könyvbenn, az 1740-dik Esztendőről világosan olvashatjuk ezen szavakat: „*Jurátus Notárius Georgius Szöke, pm.*“ ismét azon esztendőről Hegyesi László' ügyében alá-írás: „*mostani Helység' Notáriusa Szöke György.*“ Mikor kezdhetette hivatalát, és meddig vitte? nem bizonyos: hanem igen hihető, hogy ő már 1740-előtt is, 37-benn, 38-bann, és 39-benn; sőt 1740 után is, egész 1749-ig Notárius vólt itt; mert a Törvénykezési Protokullumban levő irás, az említett esztendőkről, mindenütt egyenlő, és ugyan az. A' többi Notáriusoknak nevei a' Város Házánál nem találatnak, hanem azokat hitelesen az Ekklésia' Matrikulájából tsináltam ki, így Nro:

2. *Izsáki Szabó István,* 1751—1758-ig. 1750-benn is, lehetett ő mindjárt Szöke György után, mivel az 1749-től fogva, való irás az említett Protokollumban, egy, és ugyan az az 1751-vel, és az azután valóval. Hogy 1751-benn már, valósággal Notárius volt, meg-tetszik a' Keresztségi Matrikulából, melyben ugyan azon Esztendőről, Szeptember 22-dikéről ez áll feljegyeztetve:

„*Izsáki Szabó István Notárius Úr fija István kereszteltetett.* Azután is, egészz 1757-ig mindenütt így említetik Ő mint Notárius, ugyan azon Keresztségi Matrikulában, hol gyermekeinek Kereszteltetése elő-fordúl, mint nevezetesen: 1753-bann, 13-a Octobr. Kereszteltetett leánya *Mária.* — 1755-benn, 17-e Octobr. leánya

Erzsébet. — 1757-benn, 22-a Szept. leánya *Sára.* — Bizonyosan innen másuva ment Notáriusnak, és nem itt holt meg; mert halála a' Halottas Protocollumban feljegyeztetve nincs. — Helyébe lett:

3. *Pataki István,* 1758—1763-ig Május 15-dikéig, — ugyan az, a' kiről láttunk oda fellyebb az Oskola' Rectorok között. Még 1757-benn 11-a Maji; és így mindjárt Rectorsága' végével feleségül vette Sárándi Ilonát, ide való köz-lakos Sárándi Bálintnak leányát, kitől születtek 3 Gyermekai, úgy mint: 1. *Er'sébet* 1758-bann 24-a Novembr. 2. *'Su'sánna* 1762-benn, 25-a Maji. 3. *István,* 1763-bann 25-a Juni, és így ez Posthumus, az az Attya halála után született, mintegy 5 Héttel. — Első Leányát Erzsébetet feleségül vette idővel, 1779-benn, — 8-a Novemb. Tiszteletes Letse István Úr Békési Prédikátor. Özvegyét pedig Sárándi Ilonát Tiszteletes Pápai János helybeli Predikátor Úr, a' mint oda fellyebb láttuk. Itt temettetett el a' fenn nevezett időbenn, 1763. Május' 15-dikénn.

4. *Kádár István,* 1763-nak 23-dik Juniusától fogva 1765-nek Tavasszáig, ugyan az, a' ki a Rectorok között említettett fellyebb. Nem egyezhetvén akkori Fő Biró Oláh Jánossal, el-ment és lett először Körös Ladányi, majd később Mező Berényi Notáriussá és ugyan ott holt meg is. — Körös Ladányi Nótárius korában házasodott meg, vévén feleségül Nemes Juhász Juditot, a' kitől Születtek 3 Leány gyermekei, Judit, Juliánna és 'Su'sánna, mint láttuk oda fellyebb. Élt vele mind öszve 31 esztendeig. El-maradott özvegye, még azután 17 esztendőig itt Gyarmatonn lakott a' vejeinél, Csala és Kozák Uraknál, mind haláláig, mely történt 1813-bann Augustus' 8-dikánn, 64-dik esztendejében. Temettetett Predikátzióval, és Bucsuztatóval.

5. *Lévai János,* 1765—1785-ig, a mint a' Halottas

Protocollumban fel-jegyeztetett. Két rendbeli feleségei vóltanak. 1-ső *Czeglédi Ilona*, Bajomból való, kitől születtek 5 Gyermekei, úgymint 1. *János*, 1767-benn 29-a January. 2. *Ilona* 1768-bann 28-a Maji. 3. *István* 1770. 6-a Apr. 4. *Er'sébet*, 1771-benn, 26-a Apr. 5. *István* ismét 1773-bann, 11-a Octr. Ezek közzül János, és István gyermekei, még apró korukban el-haltak. Ilona hová lett, nem tudatik. Er'sébetet idővel, Nagy István nevü Tépei Notárius, majd ugyan ott Ispány vette feleségül. — Elsőbb felesége, 1775-benn 30-dik Juliusbann, 28 esztendő korában, meghalálozván, második Házasságra lépett *Gombos Rákhellel*, kitől született ismét egy János fija, 1781-benn, 10-dik Octóberben, de az is — nyomorék lévén — 20 esztendő korábann megholt, 1801-benn, Deczemb. 11-dikénn, mint szintén ennek Édes Anyja is *Gombos Rákhel*, még 1781-benn, 10-dik Octóberben, hihető ezen gyermekének szülésében, 21 esztendő korábann. Maga pedig az öreg Lévai, nagy vénységben holt meg, 1809-benn, Junius' 15-dikénn, 85-dik esztendejébenn, minekutánna Notáriusi hivatalban itt helyben 20 esztendőt, azonkivül pedig hivatal nélkül 24 esztendőt töltött volna, önnön házánál, a Piacz Útca Szegleténn, (hol most az én Házam van, a' Város Háza szomszédságábann) nagy szegénységben és el-vetetett állapotban.

6. *Csala Sámuel*, 1785—1801-ig. Született Mező Túronn, tanult ugyan ott, és Debreczenben. Rector vólt Tisza Szöllösönn, azután lett Notáriussá itt, a' mondott idő alatt. Feleségétől a' fellyebb is érintett Kádár István Notárius első Leányától Judittól, született egyetlen egy leánya, Therézia, 1791-benn Octóber 15-dikénn, kit idővel a' Gyulai Dominium' Sós Tisztje, Nemes Bottyán János úr vett feleségül, és ugyan ott holt meg is gyermek szülésbenn, 1811-dik esztendő végénn, midőn Imre

fiját szülné, ki hasonlóképpen meg-hólt, 20 Hetes korában, itt Füzes Gyarmatonn, Mártzius 12-dikén 1812-benn. 1800-bann Mindszent napkor le-mondván Notáriusi hivataláról, ezen Méltótágos Füzes Gyarmati Uradalomnak, kasznárjává lett, mely hivatalt egy-nehány esztendőig viselvén, Debreczen városába telepedett le, Házát szerevén ott magának a' Piacz-Úttzán, mint szintén a' Veje Bottyán is oda ment lakni. Onnan ismét vissza tért idővel Békés Vármegyébe, és jött lakni Mező Berénybe, 's ott hólt meg privátus életben, 1834-dik esztendőbenn: utánna csak hamar felesége is el-költözött.

Nagy befolyású lévén a' Gyarmati dolgokba, kivált Kasznárságának idejében, sokat köszönhet néki a' Füzes Gyarmati Ekklés'ia Templomának 's Tornyának építésére nézve. Ugyan az ő idejében nyerte a' Füzes Gyarmati Helység (Possessió) a' *Városi* (Oppidum) nevet is, Városi Privilégiummal együtt 1803-bann.

7. *Kozák György*, 1801 – 1819-nek Novemberéig Debreczeni születés, a' fellyebb említett Csala Sámuelnek, és akkori Prédicátor, Tiszteletes Bonyhai Sándor Úrnak Sógora, 's Kádár Istvánnak veje, vévén feleségül annak leg-kissebbik Leányát 'Su'sannát. Vólt először Udvari Helység' Notáriussa, s' onnan hozatott ide a' nevezett időbenn. Egyetlen egy Fiatskája Dániel, még 6 és 1/2 esztendő korábann meg-halt, 1806-bann Julius 1-őjénn, prédikálván felette Udvari Predicátor, Tiszt: Sári Sámuel Úr ex loco: Pred: XII: 3. v. Búcsúztatván pedig, Helybeli Rector Horvát Dániel Úr, Felesége pedig Kádár Su'sánna, még jókorabb el-halt, hosszas hervadozásban. 1803-bann. Május' 8-dikán 25 esztendő korábann, predikálván felette T. T. Kolláth Mihály Vésztői; és T. T. Angyán János Szeghalmi predikátor urak. Sok ideig özvegységben élvén, szeretett Napának társaságabann, ennek halála után, 1816-bann, új Házasságra lépett Karczagi

Chirurgus, Szikszai Úrnak özvegy' leányával Tábitával, ki elébb Mike Pértsi Notárius, Kovács Úrnak felesége volt, és ugyan ettől volt egy mostoha Leánya: Kovács Krisztina. 1819-benn változván innen, Karczagra ment lakni, Feleségének ottani Házába, és ugyan ott is holt-meg.

8. *Szánthó Pál*, 1819-től fogva a' jelen időkig. Szü-tetett. 1786-bann Ts. Nemes Pest Pilis és Sólt törvénye-sen egyesült Vármegyék' Keblében fekvő Tök Camerális Helységben, ottani Prédikátor, Néhai Tiszteletes Tudós Szánthó Pál Édes Attyjától, és Néhai Nemes Balog Sára Asszony Édes Annyától. Kissebb oskoláit tanulta Kecskeméten. 1803-bann, a Debreczeni Collégiumbann lett Togátus Deákká, a' hol 7 és $\frac{1}{2}$ esztendőig tanult. Viselt Praebitorságot, és a Quarta Classisbann Precep-torságot: volt Eskütt Deák is. 1810-benn, ment a' Békési Oskola Rectorságra, hol 3 esztendőket el-töltvén, 1813-bann, Aprilis Hónapbann, ment a' Po'sonyi Királyi Academiába, és ott a' Hazai Törvényeket repetálta. — 1814-dik Esztendőbenn Junius Hónapban ment ismét, a' Ts. Nemes Pest Vármegye' Cancelláriájára: onnan ugyan esztendőbenn, Békésre hivattatott Notáriusnak, és oda 20-dik Szeptemberben el is menvén, viselte azon No-táriusi Hivatalt 5 esztendőig és 5 Hetekig. 1819-benn November 2-dikánn jött Békésről ide Füzes Gyarmatra és azon időtől fogva köz kedvességgel viszi azon Hiva-talt, lévén egyszersmind: Ekklé'siánknak is Notáriusa, Árvák' Tútora, Nemesek Hadnagya, és a' Helybeli Czéh-nek Commissáriusa. Még Békésen laktában, 1819-dik esztendő Augusztus Hónapjának 9-dikénn házassági életre lépett Boros Sebesi volt Tiszt tartó, Néhai Nemes Sá-rossy Lajos Úr elmaradott özvegyével, Nemes Halász Katalin Asszonynyal, ki után vagynak 2 mostoha gyer-mekei, úgy mint: Ns. Sárossy Veronika Asszony, Hely-beli Uradalmi Ingenieur Nemes, és Nemzetes Kis József

Úr hitvесе, és Ns. Sárossy Lajos, ki igen jelesen végzett Oskolai tanulmányi után, most ez idő szerént, Ts. Nemes Sáros Vármegyének Tiszteletbeli Jegyzője. Tulajdon Gyermekei voltak: 1. *Eleonóra*, ki 1828-bann 7 esztendő és 5 Hónapos korában múlt ki Torok gyuladásbann, Aprilis Hó 16-dikánn temettetvén általam: Luk: VIII. 41, 42, 49—53. v-iből: 2. *Adalbert*, a' ki a' Helybeli Oskolánn kívül Szarvasonn, Mező Berényben, és Eperjesen tanulván, most a' Kecskeméti Anya-Oskolábann, 2-dik évi Philosophus.

§. 15.

A' Hely' nevezetesebb Viszontagságairól.

A Mostani 2-dik Meg-ülésbenn, meg-köszönhetetlen Hála a' Mindenhatónak! — semmi Ellenség' nyoma földjét nem taposta, sem Bel- sem Kül-Háborúk viharja rajta át-nem ment: az az ólta folyt *Török és Francia Háborúknak* súllyát is, tsak távolról érzette. — Egyedül a' Természeti Elemek' dühöngő pusztitási, 's el-kerülhetlenül meg-jelenni szokott ostromai azok, melyek olykor olykor, noha ezek is — tsak szenvedhetőleg érdekeltek, mint p. o.:

I) *Föld-indulások.* — 1789-benn, a' Török Háború' idején, midőn éppen nagy Számú Katonaság feküdt itt a' Helységbe el-quártélyozva, emlegetik, hogy egy éjszakánn, erős Föld-indulás vólt itt, melly minden Házakat meg-rázkódtatott; de semmi szembetűnő károkat nem tett. — Az én Predikátorságomnak idejébenn, eddig elé, 3 ízben történtek itt Föld-indulások, úgy mint:

1. 1823-bann Junius 9-dikénn 2 ízben egygy nap egymás után, először reggeli 9 és 10 óra között, majd tovább másodsor délbenn 12, és 1 órák között: az első tsak valamely siket menydörgéshez hasonló tompa

moraj vólt; de emez utóbbi sokkal erősebb, mely a' Házak ajtajit ki-nyitotta, a' ház falakat megrázta, a' közel-ülőket hozzájok tsapta, a' rajtok függött edényeket öszve kotzogtatta, a' szárnyas állatokat a' földről, 's fészkeikből fel-röppentette, a' lovakat meg-szalasztotta, a' marhákat bőgésre és a' kutyákat félelmesen vonító ugatásra kényszerítette. Az ezen történetet követett Vasárnaponn, ahoz intéztetett Alkalmatossági (Casualis) Tanitást tettem Jób. IX. 5—11. v-iből: „Az Isten az ő haragjának idején, a' hegyeket fel-forgatja és a' földet helyéből ki-mozditja, úgy annyira, hogy az ő oszlopi megrendüljenek 's. a'. t.

2. 1829-benn, Julius 1-ső napján, délutáni 4 és 5 órák között. Ekkor tájbann, Európának majd minden Országaibann, Szerteszéllyel esvén Földindulások, a' mint az Újság' Levelekből lehetett olvasni, kivált pedig Spanyol Országnak Murcia, és Valencia Tartományjaiban, a' tenger partokonn, sok Helységek, és Városok, a' többek között Chuela és Quardamár egésszen el-süllyedvén, tanitottam a' környül állásokhoz nagyon illően Mát. XXIV. 7, versének utolsó czikkelyéből: „*Lésznek föld-indulások minden helyekenn.*“

3. 1834-benn, Octóber 15-dikénn reggeli 7 és 8 órák, között, éppen 2 fertálykor. Iszonyu vólt ez, és sokkal nagyobb mértékben mutatkozó, mint minden eddigiek, el annyira, hogy a Toronyban a' Harangok magoktól öszve-verődvén, meg-szóllaltak, és folyvást szóllottak, mintha sebes ütésekkel félre-verődtek vólna: a' Torony kő rakása és teteje, mint a' Nádszál, ide 's tova ingott, a' Templom' bálthajtásai sok helyeken öszve-repedeztek, 's a' rajtok lévő meszet, a' czémentezéssel együtt le-húllatták, a' Templom' Északi végénn lévő Ablakban egy keresztvasat ketté-szakasztott, a' tetönn levő 'Sindelyek pedig irtóztató módonn recsegtek, mintha

mind le-akartak volna omladozni: az emberek közül igen sokan el-szédültek, 's a' földhöz sujtattak. Ekkor a' következtetett Vasárnapon, tanítást tettem: Mát. XII. 41. v-iből: „A Ninivébeliek az ítélet napján, Fel-támadnak e' nemzettség ellen, és kárhoztatják ezt, hogy ők megtértek a' Jónás' predikálására; és imé! nagyobb vagy on ez helyen Jónásnál!”

II.) *Árvizek.* Ezek miatt, mivel éppen a' Sárret' mentében fekszik hosszant a' határja, maga a' Határ különböző időkben sokat szenvedett; de a' Helység, vagy Város, magassabb helyen lévén épülve, nem annyira érzette a' károkat, ki vévén a' Réttség felől eső Házakat, s Udvarokat, mint szinte a' Nagy Ér partjaira fekvő Udvarok' lábjaik is, vizes időben sokszor fel-vette, 's el-öntötte az Árvíz. Különösen a' Temető Kert Úttzá-
nak lakosi, már gyakor ízben ilyenkor, csak hajókonn jöhettek bé a' Város bel-részeibe, a' Tó melletti Gátonn, vagy Töltésenn keresztül folyván az Áradás, és járhatlanná tévén, vagy el is szakasztván azt. Nevezetesebb Árvizek voltak ezek: a) 1777-benn, a' mikor éppen Takarás tájban a' Vetéseknek nagy részét el-seprette. Ekkor volt az, hogy az Ekklé'siának is, a' Templom' bővítése alkalmával az a' végre fundusúl ki-szakasztott földön, Bucsánn, mintegy 20 köbölről való szép vetését, semmivé tette. b) 1811-benn, a' Tátra Hegyének egy bizonyos része meg-hasadván, vagy a' mint akkor közönségesen szólottak, valami *Tengerszem* nyilván ott: az abból iszonyuan özönlő temérdek víz-tömegek szerte az egész Országot; — e' mi Alföldünket is el-borították, *hallatlan inséget és pusztulást hagyván magok után.*⁴⁾

⁴⁾ Jól emlékezem rá, hogy a' Debreczeni Predikátorok abban az időben, sok ízben tartottak tanítást a' Természetnek ezen rendkívüli jelenéséről. Magam is már ekkor Theologus Deák lévén, írtam ennek emlékezetére egy Predikátiót, melly máig is nállam meg van, ezen Textusról: „Ámos IV. 6—13 v. célozás tevődven ebben, ezen ritka tüneményen kívül, az akkor

c) 1816-bann, az örökre emlékezetes nagy fergeteg után bekövetkezvén a' Hó-olvadás, tavasszal olly árvíz lett abból, melynél nagyobbra ez az öltöbéli ember nem emlékezik; hozzá járulván ehez a' föld' árja is, mely alól-ról a' Házakat el-lepte és a' lakosokat belöllök ki-szorította, ⁶⁾ sőt a' kutakból is, a' vizek ki-felé folytak. d) 1830-bann is vólt Árvíz nagy mértékben. Még az 1829-dik Esztendő November 18-dikánn le-esett a' nagy hó párosúlva mindég többekkel, és ujabbakal úgy annyira, hogy az Ország-utak szinte járhatatlanok vóltak, Ez a' Hó, — a' szakadatlanúl csikorgó, erőss, és zúzos Téllel együtt, — mely a' Kertségekenn, sok élő-fákat, és szőlő vesszőket, 's Lugasokat ki-vesztett, tartott egész az 1830-dik Esztendő Mártius Hónapjának utólja feléig, a' mikor ez a' temérdek tömeg 3-ad nap alatt olly csudálatosan el-olvadt, hogy abból még tsak leg-kissebb sár sem lett; hanem osztán később Aprilis utolsó napjaibann, a' Hegyekről szakadó, 's minden felöl toúló nagy Árvíz 24 óra alatt úgy ránk tódúlt, (el-szaggatván az a' Tiszánál, a' Dobi Gátakat és Töltéseket) hogy az egész Bucsát merevül el-borította, 's fel-jött pusztító árjaival egész a' Cséfányi pusztára. Ekkor történt az, hogy a' Túri tavaszi vásár' alkalmával, véletlenül ez a' szörnyű kiáltozás hallatott mindenfelöl: „Szaladjon, és takarodjon minden ember a' ki tud; mert jön a rettentő árvíz!” — és a' mint az emberek szaladtak,

tájban öszve csoportozott más egyéb csapásokra is, úgymint a' nagy szárazságra és abból következett terméketlenségre, a' Francozia Háború inségeire, 's a Debreczeni nagy tűzre, melyek mint ugyan azon időben estek.

⁶⁾ Ekkor vólt az, hogy a Debreczeni Collégiumnak is az alsó egész részét el-öntötte a' föld' árja, 's kiszorította onnan a' Deákságot. Magam is éppen Contrascriba lévén ekkor ki-szorúltam a Contrascribalis Házból, mely az Ócska Collegiumban alólról vólt; nem is vólt állandó quártélyom, mind addig, mig az új Collégiumban el-készítettvén a' Senioralis Házat, abba, ugyan azon esztendő Május Hónapjában, mint Első Senior, éppen Áldozó Csőtörtökön oda lakni fel-mentem.

már akkor a' fokokonn és erekenn úgy annyira felnőtt a' víz árja, hogy egy *Kabai* nevű Déva-Ványai nemes embert, lovával, 's szekerevel, mint szinte a' rajta ülő 'Sidó Asszonnyal, 's gyermekével együtt ragadva elsodrotta, 's mindnyájokat halva fogták ki. — e) Az 1838-diki Árvíz is nevezetes, melyet hasonlóúl, az 1837-nek utóljánn és 1838-nak elején, nagy és állandóul Havas Tél előzött meg. Már tél végénn kezdett olvadni a' Hó, és egész a' Sárrétig el is jött az Árvíz. Ekkor ugyan még fagyok jöven az olvadásra, az Árvíz feltartóztatódott; de az idő ismét lágyúlván, 's a' megfagyott víz újra fel-olvadván, 's más új árvíz jöven reá a' Lakatos Szigeti Gátat el-szakasztotta, és a' Városra annyira rátódult, hogy a' széleenn eső épületeket jobbára fel-vette 's el-öntötte, és ez így tartott mind addig, mig tsak a' mindenfelől öszve tólult víznek a' Töltéseken, nevezetesen az Úsztatónn, a' Város' népe közös erővel útat nem nyitott, a' hol osztán az lassanként szépen el folydogált, 's el-szállongott. Az Ösvényi Forduló lévén ekkor éppen Tavaszi vetés alá való, a' Rétre le dülő Szántó földekben, az árvíz miatt jókor nem vethettek. A' kaszállókat pedig azon a' részen, ebben az esztendőbenn, egészen haszonvehetetlenekké tette. Ugyan ekkor a' Hó víz is, szinte, mint 1830-bann a' Szántó földek közt levő semlyékekben, és az Erekre le-nyúló vetésekben sok károkat tett.

III. *Szárazság.* A' Török Háborúbéli (1787—1790.) Havas Telek után, tsak hamar, 1790-től fogva kezdődtek a' *Nagy Szárazságok*; kivált pedig 1794- és 1795-dik esztendőkbenn, oly fokra hágott ez, hogy ivó víz nem vólt sehol, a' marhák számára: a' Bucsa Major alatt lévő Berettyó' árkában kellett kútakat ásni, és ekkor történt az, a' miről oda felyebb is emlékeztem a' Bucsa le-írásábann, hogy az ásás közben, 3 kútkra találtak

a' Berettyó fenekénn; de a' mellyekről nem emlékezett senki az akkor élők közzül „mikor csinálhatták vagy készíthették azokat? — a' honnan úgy okoskodhatunk, hogy még a' régi Bucsai Lakosok által készítették azok. A' kúta Hordókból vóltak csinálva; kettőt ki tudtak tisztítani, és azokban vas fazekakat, és vederre való vas abroncsokat találtak; de a 3-dikat a' ki-állhatatlan hidegség miatt, ki nem tisztíthatván, abba hagyták. Ide haza a' Helységben is, az ivó víz dolgában olly nagy szorúltság vólt, (nem lévén még akkor ivó kutak, mint most), hogy a' Rétségeken szerte, a' Láp lyukakat kellett keresniek, és csak azokból kaphattak magoknak messziről ivó vizet. Ezen nagy szárazságokban is azomban itt a' rétes helyeken termett elég Takarmány, úgy hogy Szentestről, és más vidéki helyekről széltire jöttek ide akkor, marhákat teleltetni. — 1817-benn, az Árvizek megszünvén ismét szárazságra kezdett az idő fordúlni, és apránként annyira ki-száradt a' Berettyó, hogy 1824-benn a Berettyó árkanak közepette a Ts Nemes Vármegye, egy Canálist készíttethetett a' víznek a Rétből leendő le-csapolására, a' közel eső Helységekből hajtátván e' munkára a' Lakosokat. Ugyan tsak 1824- és 1825-dik Esztendőkbén, a' Sárrét' tulsó részére fekvő Bihar Vármegyei Helyek, Bakonszegtől fogva egész Bucsáig a' Rétenn keresztül 3—4 öles *Irtások*at tettek, a' vizek szabados le-folyására. — Ezek a' Szárazabb Esztendők, tartottak 1830-ig, a' mikor ismét nagy havazások lettek. 1836-bann ismét rettentő Szárazság vólt; de tsak a' Takarmányra, és Termésre nézve. A' Takarmányra nézve különösen olly nagy vólt ez, hogy a' Sárrétet általjában kaszálták, és nádból kellett tsínálni kévékbe kötött takarmányt, másutt pedig az egész határban sehol sem lehetett kaszálni, a' minek osztán ismét mitsoda veszedelmes következése lett marhánkra nézve, oda alább

meg-fogjuk látni, a' Marha-dögről szóllandó numerus alatt. — A' Termés is, a' rekkenő, és tartós aszály miatt, igen igen szűk és silány vólt. Csordáink és Gulyáink is csak nem végső pusztulásra jutottak, sok helyeken pedig a' Legelő nem léte miatt, szélylyel is verődtek. Egyébbaránt a' Berettyó ekkor nem száradt ki, és a' Canálisokban vólt elég víz.

Jegyzés: az 1817-iki Esztendőre. Ekkor nem csak nagy *Szükség*; hanem nagy *drágaság* is vólt, úgy hogy a' Búzának köble átaljában 80; később pedig 100 forintonn is ment.

IV. *Tüzek, vagy Gyuladások.* Ezek szerentsére nagy mértékben, vagy úgy, hogy egyszerre sok Házak; annyival inkább, (mint sok helyeken meg-esik) egész Úttzák meg-égték volna, soha nem történtek: többnyire tsak Egyes épületekenn estek olykor olykor szerentsétlenségek. 1815-benn sokszori gyujtogatások vóltak itten: de a' mellyeknek okai soha ki-nem tanulódhattak, és ekkor is tsak egyes házak lettek e' lángoknak martaléki. Ennek következése lett osztán, egy felől a' *Kettős Harangozók' fel-állítása*, kiknek szoros kötelességekké tevődött (és az ólta mind e mai napig is gyakorlatban van) hogy egymást fel-váltva egész éjtszakákonn keresztül a' Toronyban vigyázzanak, és, minden fertályokat, megsipoljanak⁶⁾;— más felől pedig az *Ér-allyai gyalog ösvény utaknak* Cassáltatása, 's elzáratása, hogy minden Gazda a' maga Garádját egészen a' part szélére ki-rakja, ezen garádjákbeli dudvás levek miatt, vesztek-ki osztán, azok a' sok szép Füz-fák, mellyek az előtt az Ér' partjain, *hosszában sűrűen állottak vala.* *Égi Tüz* által is, olykor estek Gyuladások, de a' melyek szerencséből, soha más házakra el nem terjedtek. Nevezetes az 1819-ki égi Tüz,

⁶⁾ 1837. Tavaszától fogva, 1838-nak Tavaszáig, még nappal is minden fertályokat megkellett sipolni a' Harangozóknak. az Előljáráóság rendeléséből.

mely Tornyunkat 28-dik Juliusban, délutáni 3 és 4 órák közt érte, és annak sugárjának Északi oldalát, a' felső Gombtól fogva, az Alsó nagy fél gombig le-törte; de a' melly hála az Isteni Gondviselésnek! száraz lévén, nem gyujtott. Az Óra Ház ugyan nagyon Füstölt, a' mint az ott jelenlévő Harangozó Balog János, kit magát is ért a' menykő csapásnak szele, kiáltozta; de semmi tűz abból nem támadt. A' Harangokat keresztül futván a' vilanyos erő, a' Templom gerinczén Szaladt végig, és ott a' Templom' végénn lévő Gombot, helyéből, ki-pattanván 's félre dűjtván, ott ment ki, és el-enyészett. — A' következett Vasárnapon, ezen Történethez alkalmaztatott vólt a' Tanítás a' Jeremiás Siralm. II. 18. és 19-dik v-iből: „*Oh Sion leányának Köfala! éjjel és nappal folyjanak a' te könnyhullatásid, mint a' folyó viz meg ne szünjél, meg ne nyugodjék a' te szemednek fénnye. Kelj fel, és kiálts, öntsd-ki szivedet, mint a' vizet az Úr előtt, emeld-fel kezeidet hozzá!*“ melly valóságos poenitentiára serkentő Tanítás vólt; annak végével pedig *Közönséges Hála-adó Imádságot* mondtam az egész Gyülekezettel együtt, az ezen bennünket ily közelről fenyegetett *irtóztató veszedelemnek szerentsés el-fordíttatásáért.* — Nevezetes az 1829-benn, Augusztus' végénn történt Égi Háboru is, mely egész éjtszakán keresztül, irtóztató durrongások közt, Szakadatlanul tartott. Több helyekenn csapott le az Égi tűz, de csak két helyen gyújtott; egy felől a' Nagy Útczán Presbyter Daru János Udvarán, hol egy Kéve Nádat ütött meg; más felől Kovács A. János Házát a' Folyás felé, mely egészen le-égett. Ekkor egész éjtszaka' szóllottak a' félre vert Harangok.

V. *Marha dög.* Ezek közzül nevezetesebbek e' következők:

a) Az 1811-diki Nagy Marha dög,

b) 1816-bann, amaz Országszerte hires nagy Fergeteg miatt, Juhoknak, és Marháknak iszonyú veszedelme. Kezdődött ez a' Fergeteg, a' nevezett esztendő Januárius Hónapja' 27-dikének estvéjén, igen hideg és erőss Északi széllel, csipős és szikrázó, essővel elegy havazásokkal : az esső a' hová le-esett, azonnal oda fagyott; a' szikrázó havat a' dühös szél mindenfelé hordta, és a' házak 's istállók' tetejénn, a' leg-kissebb jukakonn, és nyílásokonn is keresztül fűtta, kívülről pedig mindenfelé szerte irtóztató Hó fuvásokat torlasztott. Így tartott ez több napokig egy folytában, mind addig mig végre, a' Házakat és Úttzakat egészen el-borította, az Ország-Útakat járhatatlanokká tette: a' töménytelen Számú juhokonn, és marhákonn kívül, mellyeknek még tsak feléjek sem lehetett menni, a' rakonczátlanul dühösködő zivatar, 's hófuvások miatt, hogy az ember azokat kiszabadithassa, és megtarthassa, sok helyekenn a' pusztasági Tanyákonn, Majorokban és Ország-Útakonn, emberek is számosan találtattak megfagyva.⁷⁾ Ezt a nagy csapást, nyomba követte tavasszal a másik, tudniillik az a' hallatlan Árviz, és a' Föld árja, melyről oda fellyebb szözlöttünk.

c) 1829-benn, ismét elő-került a' Marha-dög, melyben közel 500 Darab Marhája veszett el Lakostársainknak. A' nyavalyának neve, mellyben döglöttek: „*Száz-rétü paczal Fene*, (Lues Omasi) vólt.

d) 1835-benn, még ennél is nagyobb mértékben ural-

⁷⁾ Legalább ez Debreczenben úgy történt, a' hol épen Contrascriba és egyszersmind Substitutus Senior lévén a' Collegiumban (Tiszt. Gyárfás Pál Úr helyett a ki ekkor Seniori fővel Deretskére menvén papolni, 2 egész Hétiig oda szorúlt a fergeteg miatt) — az ottani szokás szerint a' Halottakat mind én jegyeztem fel, kik között számos fagyott emberek jelentettek be.' — A' Hó oly nagy mértékben vólt Debreczenben, hogy a' Collegiumnak alsó részét, egész az Emeletig el-borította; egy egész Hétiig pedig a Templomba sem mehetett a' Deákság, mig nem a' városi Tanáts rendeléséből, a' Hó a' Piaczon levő Hidről, el-takarítottatt.

kodott ugyan azon nevü nyavalya, ugy hogy az ekkor el-döglött marháknak száma, 844 Darabra ment; ezenkívül pedig az Uraságéi közzül el-veszteeknek száma is, a 100-at meghaladta.

e) Az 1836-dik, és 1837-diki Télen, következett ismét, részszerént az azon esztendőbéli rekkenő szárazság által okoztatott Takarmányban nagy szükség, részszerént a' rossz gazos nádas takarmányon való tengődés és rossz élés miatt mindenféle Marháknak, kivált pedig a' Lovaknak, juhoknak, és Birkáknak, Rüh által való el-lepettetése, mely miatt mindenik fajból igen nagy számmal döglöttek el.

A Juhoknak úgy mondván, csak mint egy fele része maradt meg, mellyeknek számok, a 6. — vagy 7000 — körül vólt. Micsoda sűrű, és sokszoros csapások egymás után!

Non tam creber agens hyemem ruit aequore turbo.
Quam multae pecudum pestes.“ — Virgil. Georg. Lib. III. 470 v. Most már újfent, e' folyó évbenn (1838.) a' Sertésekre került a' sor, melyeknek nagyja apraja, a' gugában széltire hull.—

— — — — — quatit aegros

„Tussis anhela sues, et faucibus angit obesis.“ v. 497.

VI. *Pestis, vagy Döghalál.* — A' mint a' Históriából tudjuk, 1712, és 1719-dik esztendőkbenn, Pestis uralkodott az Országban: amaz elsőbb miatt kellett nevezetesen szét oszlani a' Pósonyi Diaetának, melly a' III. *Károly* Magyar Királlyá való koronáztatásakor gyült vala egybe; erről az utóbbiról pedig olvassuk, a' Túl a Tiszai Reförmátus Püspökök életében, hogy Szatmári Paksi István Püspök a' Pestisben született 1719-benn.“ — Noha már ekkor Gyarmat, ezen 2-dik, vagy Mostani Ülésében fenn-állott, Helmeczi Mihály, és Szent-Andrási György lévén itten Predikátorok; de mivel a' régi, 's

azon időkről szólló *Matricula* el-veszett, sem más egyéb Documentumaink nintsenek, nem tudhatjuk, hogy itt nálunk uralkodott e', a vagy sem? — A' tudva lévő Pestisek ezek :

1) Az 1739-diki *Nagy Pestis*, mely itt iszonyú pusztítást tett, Ács István' Biróságábann, a mint ezt a' Traditionál fogva máig is széltire emlegetik az emberek. Lásd felyebb Ács István alatt a' Birók között Az egész Országban 3 esztendeig tartott ez a' Pestis 1737. 1738. és 1739-benn. — Attól az időtől fogva, egész 1831-ig, nem hallottunk, semmi Pestisről, ki-vévén, hogy a' Hólyagos és Veres-Himlők' mérge, — gyakor ízben irgalmatlanúl öldöste rakásra a' szegény ártatlan kisdedeket, a' mi ő reájok nézve valóságos Pestis volt. Kivált pedig, a' mint a' *Matricula* mutatja, 1786, — 1798 — 1799 — 1802, — 1805, — 1806, — és 1811-dik esztendőben mutogatta ez, a' maga dühössen pusztító erejét; a honnan látni való, mely meg köszönhetetlen hasznú Isteni jó-tétemény, a' Himlő oltás mesterségének találmánya, és annak országunkba való bé'-hozattatása, és szorgalmatos gyakoroltatása, mely lassanként ennek a' szörnyű gonosz-nak csak nem egészen nyakát szegte. Leg-előszször 1798-bann kezdett ez bé'-hozattatni az Országba : itt nálunk pedig még későbben, és sok el-fogúlt elméjü Szülék' makats ellenszegülése miatt, tsak nehezen, és sok akadályok, 's balitéletek' le-győzése után, jöhetett általános divatba, és gyakorlatba, úgy hogy még az én Predikátorságom' elejénn is, darab ideig kellett arra serkentgetni, és mint egy únszolva kényszeríteni a' Szüléket az efféle Textusú Tanításokkal : „Jerém : VIII : 22 v. „Nintsen e' bal'samon olaj Gileádban? nintsen é ott orvos? miért nem gyógyított — meg az én népem' leánya? továbbá : Siralm : IV : 3. v. „Még a' Sárkányok is ki-vetik az ő emlőjökét, szoptatják az ő kölykeiket : az én népem

leánya pedig kegyetlen, mint a' pusztában való Strutz madarak" és ismét: Luk. IX. 1 és 2 k.: „*Ada Jézus a' Tanítványoknak erőt, és hatalmat minden ördögök ellen, és minden betegségnek meg-gyógyítására, 's a' t.* — Most már minden Szülék, meg-győzöttetve lévén, a' Himlő-béoltás' csálthatatlan sikerű jótékony hasznairól, önként, 's minden kényszerítés nélkül sietik bé-oltatni kisdedeiket, és hála Istennek! nintsen is köztünk, se híre, se nyoma a' Hólyagos himlőnek. Nagy dicséretet, és köszönetet érdemel e' részben, Processualis Chirurgus, N. Paczek István, és Helybeli Notárius, N. Szánthó Pál Uraknak, fáradhatlan szorgalmatosságuk.

2.) 1831-benn, a' Cholera nevű Pestises nyavalya, elsőbb ízben, — melyet, hogy még a' késő maradék is annál könnyebben fel-vehessen, és meg-érthessen, e' következő Numerusok alatt terjesztek-elő.

a.) *Neve a' Pestises nyavalyának: Cholera*, melynek tulajdonképpen való, és betűszerinti jelentése nem egyéb, mint: *Epe-folyás* öszve-téetve ezen két Görög szóból: „ (*Cholé*, Deákúl: Fel, — Bilis, — magyarul: *Epe*) és ebből az Igéből; (*Rheó*: Deákúl: Fluo: Magyarúl: Folyok) honnan van osztán: (*Rheuma*) is, mely térszen Magyarúl: *Föböl mellybe le folyó nedvességet, folyó Náthát*, vagy *Hurútot*, és *köhögést*. Más egyéb nevei, melyek, vagy a' nyavalya természetétől, vagy származásának helyétél vétettek ezek: „*Epe-kórság, Epe-mirigy, Görts-mirigy, Napkeleti Cholera*.

b.) *A' Nyavalyának egész Mivolta*, természete, *minéműsége*, és *meg-esmertető jele*. — A' Nyavalya, hirtelen kezdődik szédüléssel, hasmenéssel, égéssel, és nyomással a' gyomorban, émelygéssel, és hányással: mind a' hányás, mind a' has-menés vizess, az utolsó különösen olyan, mint a' savó: sem a' hányásban, sem a' hasmenésben az Epének semmi nyoma sintsen: a nyelv többnyire

fejér motskos: a' hasbann nagy morgások, korgások, és rágások, (sokszor igen kinosok, sokszor csekélyek) vagnak: a' Lábikrákat, ujjakat; későbbben a czombokat, karokat, és kezeket is, kinos görtsök húzzák, és szaggatják: a' vizellet fel-akad; annyira hogy 30, 's több óráig is, a' beteg egy csepp vizelletet sem ereszt: elébb a kezek, és lábak; de csak hamar az egész test is meghidegszik, és olyan lesz mint a jég: a' bőr az ujjakonn kezekenn, és lábakonn, úgy meg rántzosodik, mintha forró vizből vették volna ki. Ugyan ezen részek; sőt gyakran több részek is, meg kékülnek, az ábrázat elváltozik, öszve-esik, és halottat mutat: a pulsus, vagy vér-verés gyenge, és vékony, mint a czérnaszál, 's tsak hamar el-vész, 's érezhetetlenné lessz. A' Lélekzet-vétel gyakori mély sóhajtozásokkal szaggatódik: a' betegnek hangja elváltozik, rekedt, siket, és siránkozó lesz. A' szemek mélyen bé-esnek, és kékes karikával vagnak körül-véve. Mind ezekkel együtt jár, az élet' erőknek hirtelen és végképpen való le-verettetése, rettenetes elgyengülése, melyre néha 5, 6: de többnyire 12, v. 24 óra mulva el-következik a' halál, néha kinos rángatások közt; néha pedig csendesen.

C. Származásának, vagy Eredetének oka. Nem egy formák vóltak erről a vélemények. Némelyek Napkelet-ről hozatott, és ragadás által terjedett új nyavalyának tartották ezt, és ugyan azért lett ennek a' *Napkeleti Cholera* neve is: mások ismét az akkori Rendkívüli Időjárásából, 's a' Levegő-ég' megromlásából származtatták, azt állítván, hogy magában a' Levegő-égben volt volna az a' Miasma, mely azokat a' testeket, melyeknek arra nézve nagyobb fogékonyságok (Receptivitások) volt, hamarabb meg-lepte. Mellyik véleménynek hidjen inkább az ember a' kettő közzül? igen nehéz meg-határozású fel-adat mind e' mái napig; mert az egyiknek, szint-

úgy mint a' másiknak hívésére, egyaránt alapos okaink vagynak. — *Amaz elsöbbre* nézve tudjuk, hogy a' Muszka, vagy Orosz Nemzetnek, éppen az ez előtti esztendőekben volt Háboruja Napkeletenn, egy felöl a' Persa ellen, Paskevitsch Fő Vezér alatt; másfelöl pedig a' Török ellen, túl a' Balkány (Hoemus) Hegyén, Diebitsch alatt. Azonba a' Lengyel Revolútio éppen ezen idő-tájban kiütvén, annak le-tsendesítésére, ugyan ezen Napkeletenn harczolt Muszka seregek jöttek, és ezek között ütött-ki leg-először a' Cholera; maga a' Fő Vezér Diebitsch is ebben holt-meg a' Lengyel földönn. Innen Lengyel Országból terjedt osztán ez először e' mi Országunkra, innen ismét Austriába, Német, Franczia, Anglia, 's a' többi Országokba, míg nem az egész Európát bé-járta. — *De a' másakra nézve* is tudjuk, hogy ha valaha, ekkor igazán rendkívüli volt az idők járása: nappal szüntelen rekkenő hévség, és forróság; éjtszakákonn által ismét hűvös csípös hideg: a' mi több, ebben az egész esztendőben, semmi villámlás és menydörgés; sőt a' mi ennek helyét valamennyire ki-pótolhatta volna, a' Szeleknek is szokott rendes fuvása nem volt; a' miből szükségesképpen következett a' levegő-égnek megbüzhödése, és meg-romlása: a' honnan közönségesen tapasztalt dolog volt, hogy a' zöld penész mindent el-lepett, a' kerti veteményeket, füveket, kenyereket, házak falait megfogta: sokan pedig a' Természet vizsgálók közzül, meszsze-látó csöveken Keresztül fedezték fel, sok olyan apró láthatatlan férgeknek iszonyú sokaságát, melyek az előtt nem tapasztaltattak. Egyébb aránt a' Cholerának, valamint az ő egész természete, mi, és minémúsége: úgy igazi Származási és eredeti oka, ragadós, vagy nem ragadós volta sincs még egészen ki-fejtve, és minden ellen vetésekenn fellyül emelve. Majd tsak a' későbbi idő és a' huzamosabb vizsgálódás fogja ezt közelebből meg-

esmertetni, és a' maga egész valóságában fel-tüntetni. — Itten szükség meg-jegyezni a' Tudósok' véleménye mellett a' Tudatlanabb Köz-nép' egy részének balga Hiedelmét is „*hogy hát ez, valamint minden más Országokban: úgy e' mi Hazánkban is, hol kereste ezen rendkívüli Történetnek okát? A' helyett, hogy sanyarú helyzetében, a' Mindenhatóhoz emelkedett volna gondolattal, 's meg-hunyáskodott volna az Úr ítéleti alatt, melyek igazságra tanítják a' földnek lakóit: Még inkább az Istenről való el-felejtkezésre, — a' Törvénynek, igazságnak, rendnek, függésnek el-tapodására, zavargásra, lázzadásra, és zenebonára vett ebből magának alkalmatosságot, azt hitetvén-el magával, hogy ez a' Föld' népének illy sűrűen való hullása, nem egyéb volna, mint a' Felsőségeknek és Uraságoknak, — az orvosokkal egyetértőleg — oda való czélzása, hogy a' vizeknek, kútaknak, és orvosságul — be-adott italoknak, (mellyeket az ő nyomorúlt sorsokonn szánakozólag nyujtottak vala) meg mérgeztetése által veszessék-el őket, a' mibe még inkább meg-erősödtek, midőn egy felől látták, hogy csak a' szegényebb sorsú ally nép lett inkább a' halál áldozatja; más felől pedig még Katonaság is jelent-meg szerte az Országban, a' Szükséges Kordon (Cordon) tartása végett, a' mint oda alább meg-fogjuk látni. Ez a' zavargás, és Lázzadás, — nagy szerentsére! — csak az Orzágnak felsőbb részén, *Szepes*, és *Zemplén* Vármegyékben történt, hol némely ottani Földes Urakonn, és Vármegyei Tisztviselőkönn, minémü iszonyú kegyetlenségeket, és gyilkolásokat követtek-el, a' fel-bőszült lakosok, — a' leg-allyasabb nép' sorából valók: meg-irta, és iszonyodás nélkül nem olvasható könyvében, világosságra botsátotta Balá'sházy János úr, a' Magyar Tudós Társaság' egyik Tagja, ki akkor, mint Magistratualis Tiszt azon a' részen, e' zavaros dólgekban, hivatalánál fogva, benn forgott.*

d) *Kezdődése a' Cholerának.* — Az Országba be-rott leg-először Junius' 23-dikánn. Vármegyénkben ki-ütött, Julius' 22-dikénn; elsőben is Orosházánn: itt pedig Városunkbann, Augusztus' 14-dikénn. Leg-első, ki a' Cholerának nyilvánságos jeleivel halálozott-meg, Öreg T. Kiss Péterné, Vántus Rebeka, 70 esztendő.

e) *Rendelések, melyek a' Cholera terjedésének lehető meg-gátlására, és meg-fojtására nézve tétettek.*

a) *Felsőégi Rendelések.* Mihelyt a' Cholera közalgésének hirt hallatszott: azonnal a' Felsőbb rendelések szerént, Erdélytől kezdve, a' Berettyó' bal partján, le a' Körösig, és tovább a' Tiszáig, 's a' t. — sőt mindennütt az egész Országbann, *Katonai Cordon* vonatott, és éppen ide Füzes Gyarmatra, Ercz-Hertzeg Károly Regimentjebeli Dsidások vagy Uhlánusok rendeltettek Szám Szerént 40-enn, Gering Jó'sef Fő Kapitány Úr alatt.

b) *Vármegyei Rendelések.* Ezekben rendeltetett *általán* fogva minden számosabb öszve-jöveleteknek a' környül-állásokhoz képest való meg-szünése: továbbá a' *Cholerába bele-estekre nézve*, hogy az a' ház, melyben az ilyen betegek találatnak, tüstént a' legkeményebb őrizettel be-zárattasson, oly formán, hogy abból senki *ki* és abba senki *bé*-ne botsáttasson 20 napokig: Végre a' *Cholerában meg-hóltakra, és azoknak temettetésekre nézve*, hogy azok, minden temetési pompa, és öszve gyülekezést hirdető Harangszó, Koporsó, és Pap nélkül, mezitelenül, és mély, (7—8 lábnyi mélységű) sirokba, minden kísérők nélkül, külön sír-ásók által, 's külön Temetőbe, és ha tsak van, óltatlan mésszel egy tenyérnyire bé-hintve, temettessenek; a' meg-hóltaknak pedig minden némü ruháit, feje nemüit, és ágybelieit is, bizonyos ember jelenlétében meg-kell égetni, és azoknak még hamuját is mélyen el-temetni, a' Házat pedig, melyben feküdtek, meg-tisztítani.

c) *Orvosi Rendelések.* Főképpen a' *Testnek melengetése* és izzadásba való hozása, *különképen*, a' meleg eczetes vízbe, borba, vagy kámforos pálinkába mártott posztóval, flanerrel, vagy pokróttzal való dörgölés, mint szintén a' meleg vagy gőzfürdők által; *belsőképpen* pedig, a melegítő italok, különösen a' fodor ménta, citromfű, és székfű-virágból készült Theák által, mely módot leginkább Tisza Bábolnai Plébános, Tisztelendő Morvay Úr hozott leginkább gyakorlatba, és általa igen sokakat gyógyítván ki, Arany érdem pénzzel jutalmaztatott-meg a' Felségtől. Egyébb aránt sokan egészen ellenkező methodus által gyógyultak meg, és csak idő folytával lesz az, hogy ezen nyavalya ellen is, mint a' Himlő ellen csalhatatlanul bizonyos óvó eszközt fog mutatni az Isteni Gondviselés — *Praeservativumul* ezek rendeltettek: „A' Házaknak és lakó szobáknak gyakori szellőztetése, és vagy klór mésszel, vagy etzettel való füstölése: a' testnek tisztán-tartása, és eczettel való gyakori mosogatása: a meghüléstől való őrizkedés, és meleg-ruháknak viselése: a' könnyű és egészséges eledelekkel való élés: a dobzó-dásnak, és mértékletlenségnek kerülése 's több effélék.

d) *Helybeli Rendelések.* Az Elöljáróság jónak látván a' félelmes körülállásokhoz képest, jó előre gondoskodni a' köz-bátorságról, el-végezte, hogy a' Város népét, minden más Helybeliektől el-zárja; mi végre a' Határ vonalakonn, Szeghalom, Csökmő, és Darvas felé minden Lakosok, minden külömbség nélkül, tartoztak éjjel és nappal szüntelen strázsálni sor szerént, egész a' Cholera szünetéig. Úgyan tsak az Elöljáróság arra az esetre, ha a Cholera Városunkba be-ütne fogadott bizonyos fizetésért 5 bátrabb, és önként ajánlkozott asszony személyeket, kik a' Cholerába esteket, a' már előre meg-tanított mód szerént, ápolgatnák: és ezek sokakat is megszabadítottak.

e) *Szuperintendentzialis Rendelések.* A' Fő Tiszt. Szuperintendentziáról is jöttek több ízben Hivatalos körlevelek, melyekben minden Ekkle'ziáknak Lelki Pásztori fel-szöllítették, hogy az el-félemllett népet, a' jelen időhöz alkalmaztatott Tanításaik által bátorítsák, és az Istenbe való bizodalomra — a' nyavalya el-fordítása végett a' Polgári Felsőség által tétetett közhasznú Intézetek eránt való kész engedelmességre, és az Országos fő Orvos által készített, 's mindenfelé szétt küldözött nyomtatásbeli Utasítás szerént, a' szükséges orvosi szerekkel való élésre, hathatósan serkentsék; mindenek felett pedig a' pusztító Cholerának meg-szünéséért, szakadatlanúl buzgó Esedezéseket tégyenek. Mind ezek későn érkeztek meg sok helyekre; azok között mi hozzánk is, mikor már a' csapáson túl is vóltunk; de azért minden felszöllítés nélkül is örömet, és önként tette azt, minden Lelki Pásztor a' mit tenni kötelessége vólt. Már még mikor a' Cholera be-ütésének leg-első híre hallattatott, illy czélből tettem én ama' Tanítást: 2. Sám: XXIV: 10—16 sz. szerént, melyben a' *Dávid idejebeli Pestist vagy Döghalált*; mint szintén az az előtt vólt és az attól fogva mind ez ideig történt nevezetesebb Pestiseket a' *Históriai Documentumok* szerént, (szóról szóra) sorról sorra fel fejtegetvén, 's e' jelen időre le jövőn, azt mutattam meg, hogy a' Pestis éppen nem valamely új, és szokatlan Jelenés a' Világon; és bár melly nagy gonosz légyen is magába gondoltatván; de *természeti és szükségesképpen való*; sőt az Egésszre, t. i. az Emberi nemzettségre nézve *jóltévő és használatos Gonosz*; de más csapásokkal öszve-vetve is, *kissebb és könnyebb* ez; úgy hogy ha szabad választás engedtetne nekünk is, mint Dávidnak, inkább kellene ezt választanunk, mint vagy a húzamos *Éhséget*, vagy az *Ellenség előtt való futást*, és háborús időket, amaz az ő mondása szerént: „*Hadd*

essünk inkább az Úr kezébe: mert az ő irgalmassági nagyok! 's a' t. mire nézve nem illó, 's nem is kell hát attól félni, és megijedni; hanem Istenben bízni, a' ki valamint bölcs czélből, bocsátja azt az emberekre, úgy az ő bölcsessége és jósága szerént el is fordítja etc. Majd ismét a' Pestisnek közelebb érkezésekor, ezen Leczke szerént: Lukáts XXI: 34—37. v.: *Meg-óltalmaztatok magatokat, hogy valami módon meg-ne nehezdedjenek a' ti sziveitek dobzódásnak, részegségnek, — miatta, és nagy hirtelen reátok jőjjön ama nap, mert mint egy tör, úgy vészen környül mindeneket, kik az egész földnek színén lakoznak. Vigyázzatok azért etc.* — előadtam: „Hogy kell magunkat a' bennünket fenyegető, 's reánk jöhető veszedelmek ellen fel-fegyverkeztetnünk, és jó előre elkészítenünk: akkor pedig, mikor már azok valósággal is meg jelennek, hogy kell magunkat azok között viselnünk?“ — Majd ismét a' Pestis' be-ütése után: Jakab: V: 14, és 15. r. *„Beteg é valaki ti közöttetek? hivassa az Egyházi szolgálókat & &. A' többi Tanítások is, mint szintén a' könyörgések is, ezen egész idő alatt, a' jelen környül-állásokhoz alkalmaztattak vóltak. — Végre az ezen Choleras esztendőt követett 1832-ki Új Esztendő első Reggelén, ama méltán ide illet Textusról predikáltam: Sivalm: III: 19—24. „Megemlékezem az én nyomorúságimról, és az én siralmimról. — Valóban meg-emlékezem a' nyomorúságokról. — Az Úrnak nagy kegyelmessége, hogy tellyességgel meg nem emésztettünk; mert nem fogyatkoztak-el az ő irgalmassági, s' a' t. mellyben előadtam: „Hogy a' lefolyt Esztendő' Gonosszaira való visszanezés, és az azokban' meg-dicsőített Isteni Irgalmasság' mikre kötelezi az okos keresztény embert?“ — Ez, egy közönséges Hála-adó Imádsággal bé-rekesztetett.*

f) *Temetkezés módja a' Cholera alatt.* Sok helyekenn, valamint átaljában minden Isteni tisztelet megszűnt, és

a' Templomok bé-zárattattak, mint p. o. Debreczenben Julius 25-dikétől fogva, Szeptember 23-dikáig: másutt is számtalan helyekenn*): úgy a' Temetkezés is, minden vallásos czerimónia, pompa és tisztesség tétel nélkül ment véghez. Így történt ez, e' mi Békés Vármegyénkben is sok helyekenn, Gyulán, Orosházán, és kivált Csabán, hol a' Vármegye' kemény parancsolatjához képest, a' Cholerába meg-hóltak eleinte, minden tisztesség nélkül nagy gödrökbe, óltatlan mézszel be-hintve, mézítelen hordattak 's ásattak rakásra, mind addig, míg végre a' méz is el-fogyván, a' nép is szerfelett zúgván, ez a' temetés módja abban maradt. Itt nállunk Gyarmatonn, valamint az Isteni tisztelet', úgy a' temetkezés is mindenkor rendesen ment, éppen úgy, mint máskor, a' minek oka a' vólt, hogy a' nép, ezen borzasztó temetkezés módjától iszonyodván, tagadta, és titkolta hozzá tartozóinak Cholerábann lett meg-halálozását; azomba senki sem vólt, a' ki arról bizonyos vizsgálatot tett vólna; a' Vármegye is — a' környül-állások' nehézségéhez képest jobbnak látta, az egész temetkezést tsak a' Papra hagyni. Ez az oka, hogy a' Halottas Protocollumban is, egy meg-hóltnak neve után sem tétetett fel az, hogy Cholerában hólt volna meg; noha sokan valósággal abban haltak-el.

g) *Tartóssága a' Cholerának.* Az egész Országban tartott ez Junius 13-dikától fogva, egész az esztendő végéig: sőt tovább is. Egyes helyekenn pedig többnyire 5 Hetekig; úgy hogy azon túl osztán tsak szemként találtattak olyanok, a' kik abban meg-haltak. Legdühösebb vólt a 3-dik Héttbenn.

h) *Száma a' Cholerában meg-hóltaknak.* Az egész Országban, 90 Jurisdictionbann, 4,177 Helységekben 's városokban, dühösködvén az, 13-dik Juniustól fogva, az esztendő végéig, el-ragadott egy summában: 201,021—

Kétszáz egy ezer, huszonegy embereket, a' mint az akkori Német ujság után (Ofner Pester Zeitung) hitelesen feljegyeztem. (Nro. 103.) Debreczenben szám szerint mintegy 2090-enn hüllottak-el. Lásd Szoboszlai Pál István' Cholera'i Predikázióit. *Csabánn*, e' mi Megyénkbenn, tsak egy nap, Augusztus 8-dikánn, 124 Halott feküdt egyszerre. Itt nállunk mindöszve, tsak mintegy 50-en haltak el Augusztus' 14-dikétől fogva, Octóber' közepe' tájáig; de a' kiknek neveik után sehol sints utánnok téve a' Nyavalya rubricájában, a' Cholera nevezet, a' fellyebb említett okokból. A' Temetkezésben semmi eltávozás sem vólt a' rendes szokástól, ki-vévén, hogy a' koporsóknak Predikáztio alatt nem szabad vólt a' halottas házakból ki-hozattatni, melly szokás még a' Cholera' meg-szünése után is, tovább egy esztendőnél gyakorlatban vólt.

i.) Némely meg-jegyzésre méltó különösségek ezen Cholera körül.

a) Hogy némelly helyekenn, m. p. a' Nagy-Kunságban, Kardszagon, és Kis Új Szálláson, a' Cholera' nyavalyája nevetéssel volt öszve-köttetve.

b) Hogy noha a' nyavalya' orvoslására, egyedül meleg italok rendeltettek gyógyszerül; a' hideg viz ital pedig a' leg-keményebben tiltatott; mint felette, ártalmas, és halált okozó eszköz: még is sokan egyenesen ez által épültek-ki. Sokan pedig a parasztok közzül önnön magok által talált, eczetes fokhagymával való dörzsölés, és kenekedés által, gyógyították-ki magokat szerencsésen.

c) Hogy mihelyt a' Katonai Kordon meg-szűnt azonnal megszűnt az egész Országban a' Cholera is; a' honnan látni való, hogy az, nem hogy bátorítására; de sőt inkább rettentésére vólt a' föld' népének.

d) 1836-bann ismét ki-ütött a' *Cholera* második iz-

benn, de nem mindenütt az egész Országban; hanem tsak némely helyekenn, különösen e' mi vidékünkön; még pedig sokkal nagyobb mértékben, és dühösebben, mint az Elébbeni. A' szomszéd Helységekben, Szeghalmon, és Ványánn, iszonyúképpen dühöngött, Szeghalmon 5, vagy 6 Hetek alatt többen omlottak rakásra 300-nál, kik utoljára tsoportosan szekerekre rakatván, minden pompa nélkül temették. Itt nállunk mind öszve 90-enu vagynak fel-jegyezettve a' Hallottas Protocullumbann, Augusztus 11-dikétől fogva, Szeptember' 24-dikéig; de bizony többen vóltak azok 100-nál is, még ekkor is el-titkoltatódván, — a' hol tsak lehetett — azoknak nyavalyájok, a' tisztesség nélküli temettetéstől való félelemnek miatta.

Ekkori környül-állások.

a.) Nem vólt semmi Cordon, semmi el-zárás és strázsálás mint 1831-benn; sőt a' Vármegye, a' pestises nyavalyának ki-ütését jelentő tudósításon kívül, bele sem szóllott az egész dologba, sem senki más által semmi rendelés nem tétetett; hanem az egész teréhnek súlyosága a' Prédicátorokra hárúlt; ezeknek volt is dolgok. Az orvoslás módja eránt ugyan meg-jelent a' Ts. Nemes Vármegye Fő Orvosának rendelése ez uttal is, a' mint az Archivumban látható.

b.) Az Ekkor' sía, a' múlt Choleráról okoskodva, jó előre Deszkákat szállítatott Nagy Váradról, hogy a' kopersókban fogyatkozás ne lenne, és maga az az Eskütt ember is, a' ki ezeket szállította, — *Csák Ferencz*, — ugyan tsak a' Cholerábann, meg-halálozott.

c.) A' *Temetkezés módja, így vólt*: Eleinte, míg még lassanként haldogáltak az emberek, rendesen a' Hallottas Házaknál tartattak a' Prédicátiók, szintugy mint egyébbkor, ki-vévén, hogy a' holt-testek a' házakban benn maradtak. Majd tovább, mikor már sűrűbben omlottak, egy

nap 4, 5, 6, 7. 8, 9 Halott is vólt, azok mind egy helyre vivődtek öszve, és egy Predikátzió alatt temették. Az öszve vitelnek helye, a' Lakosok' kivánsága, és az Elöljáróság rendelése szerint, vólt a' Templom előtti Tér-ség: a' Prédikátziók pedig benn a' Templomban tartat-tak; hogy pedig ide a Templom elébe rakásra hordód-janak, arra okot, és bátorságot adott a Ts. Nemes Vár-megye' Fő orvosától kör-level által, publicált azon nyi-latkoztatás, hogy a' Cholera *éppen nem ragadó nyavalya*; majd ismét ez veszedelmesnek-ítéltetvén némelyektől; az *öszve-vitel a' Halottas Házak közzül* valamelyiknél történt a' mellyik arra nézve alkalmasabbnak itéltetett: mivel pedig e' felett is sok torsalkodások estek, mert minde-nik meg-hóltnak szerelmesei, a' magok udvarán szeret-ték vólna a' temetési tisztesség' tartását, és a' más Ud-varára hordozni Halottját egyik sem örömet akarta: végre Ekklés'iai Gyűlést hirdetvén e' tárgyban, azt ren-deltük, (mit én már az előtt is, még a' Cholera ki-üté-sekor akartam 's javaslottam) hogy a' Temetési tisztes-ség tételre nézve készítődjön bizonyos sátor, vagy alkal-matos hely, mind a' Predikátornak, mind a' Hallgatók-nak számára, és minden Halottak oda vivődjenek, 's az egy nap meg-hóltak egy Predikátzió alatt temetődjenek, a' temetésnek rendes idejévé tétetvén reggeli 9 óra. Ennek következésében tehát, a' Temető mellett lakó Pengő Mihály' Udvara választatott e' végre, és minden ezután több Halottak együtt való temetési pompája itt ment véghez: vége felé, mikor már csak egyes em-berek haltak a' Cholerában, ismét a' Házaknál tétettek, rendesen, és a' szokott mód szerént a' Tanítások. — Hála légyen pedig az én Istenemnek, a' ki nékem illy terhes környül-állásaim, éjjeli nappali szakadatlan törő-déseim között, mind ezeknek minden mások segítsége nélkül való végbevételére erőt nyújtott, és kegyelmét

nem vonta-meg töllem; nem tsak, hanem ezen veszedelmes helyheztetésemben, meg is őrzött engem a' kegyetlenkedő dögtől, és a' pusztító dög-haláltól, hogy az engemet nem illetett, és én hozzám nem közelített! "

d) Valamint pedig a' Temetkezés: úgy a' közönséges *Isteni tiszteletnek* gyakorlása is, ezen egész idő alatt rendesen folyt, kivált a' Vasárnapokonn való prédikálás, ha valamikor, ekkor lévén igazán szükség az el-félemült népnek egy felől bátorítására; más felől oktatására, és tanátlására. Ily czélból tanítottam én, már mindjárt a' ki-ütött Cholerának leg első híre hallásakor, — mellyhez még ama másik inség, — az igen szük és sovány aratás miatt, való aggodalom is hozzá-járult: „*Az Istenbe vetett Bizodalomnak, a' félelmes környül állások közt bátorító erejéről, és minémüségéről, ama' Textus szerint: Éσαι: XLI. 10. v.: „Ne félj! mert én te veled vagyok; meg ne rettenj! „mert én vagyok a' te Istened, ki téged meg-erősítek, annak „felette meg-segítlek etc. — majd ismét: az Istentől ki-mutatott óvó eszközökkel 's orvosi szerekkel való élésnek szük-séges voltáról, a Xsnek ama' szavai szerént: Mát: IV: 7. v.: „Ne kísérsed a' te Uradat Istenedet. A' Többi tanítások is, mind a' jelen időkhöz 's félelmes környül-állásokhoz voltak alkalmaztatva. — Eljövén végre Szeptember utólja, melly az iszonyúan pusztító Dögvésznek véget vetett: *Közönséges Hála-adó Innepet* rendeltem, és hirdettem, Octóber 2-dik napjára, melyen az összevgyülekezett Hivek előtt, tanítást tettem: *A' mi részszerénnt meg tartatott Életünkért, részszerénnt visszanyert Egésségünkért tartozó Hála-datosságról, és annak mind szükséges és méltó voltáról, mind minémüségéről, amaz Igék szerént: „Sólt: XXX. 2—6. etc: „Felmagasztallak tégedet Uram! mert felemeltél engemet. — Én uram Istenem! te hozzád kiáltottam, és meggyógyítottál engemet. Uram! ki-hoztad a' koporsóból az én lelkemet, meg-elevenítettél engemet, holott**

egyebek a' koporsóba szállottanak. Dicsérvétek az Urat ő hivi! és Dicsérvétek az ő szentségének emlékezetit“ 's. a. t'. Az előre tett hirdetés' következtetésében, oly számosan jelentek-meg a' Hallgatók, a' milyen számúakra régtől fogva nem emlékeznek az itt lévők. Nem tsak az, hogy az egész Templom dugva és tömve vólt, még az oskolák-ból is a' székek ki-hordatván; hanem még a' Templomon kívül is, — zsúfolva volt az öszve-tolakodott népnek sokasága. Ez egy igazán szivből származott Hála-adás volt, és valóban örült az embernek lelke, mikor ennyi Lelket ezen szent czélra egyesülve; és a' közös ájtatosság által egy szivvel lélekkel a' Teremtőhöz fel-emelkedve egygyütt láthatott.

e.) *Megjegyzésre méltó Különösség ezen 2-dik Choleráról,* hogy az a' Városnak, tsak némely bizonyos részénn, a' Napkeleti, és Napnyugoti széleinn, dühösködött; középben pedig, és a' Déli, 's Északi végekenn senki abban meg nem hólt, sőt beteg sem vólt. Nagy Matéria a' Tudósoknak, a' vizsgálódásra!

* * *

§. 16.

Némely nevezetességekről, melyek (az 1-sőn kívül) az én Prédicátorságomnak idejében történtek.

* * *

1. *A Reformátzió' Harmadik Százados Öröm Innepe,* mely az Austriai Császári Királyi Birodalomban lévő Protestans Ekklé'siákban, miképpen tartatott légyen, bőven megírta, és közre-botsátotta Bécsi Professor T. Márton Jó'sef Úr, 1818-bann. E' mi Tiszán túl lévő Főtiszt. Szuperintendentziánkban, Deczember' 7-dik nap-

jára vólt határoztatva ezen Innep, olly móddal, hogy tsak egyedül Debreczenben tartassanak az említett czélhoz alkalmaztatott Tanítások; a' többi számos Ekklé'siákban pedig, ugyan azon naponn tsak ama' *Közönséges Hála-adó Imádságnak* elmondása rendeltetett, melyet akkori Szuperintendens Fő Tiszteletü Benedek Mihály Úr készített, a' mint ezt a' *Currentale Protocollum'* II-ik Darabjában, a 207-dik és követő oldalakonn szóról szóra láthatni: — noha a' közös Öröm, és háládatos Buzgóság, nem engedvén magát ennyire meg-köttetni, az többnyire majd minden Ekklé'siákban, ahoz illő Tanítások által ment véghez. Ugyan ezen Innep, a' külső Protestans Országokban is, mindenütt, nagy dísszel, és pompával tartatott.

2) *A' Három napos Innepek' 3-dik napjának eltöröl-tetése.* „E' történt 1819-benn, a' Fő Tiszt. Szuperintendenzia' Végzéséből, a' mint ezt, annak kihirdetésének Formulájával együtt meg-lehet látni, a' *Currentale Protocollum'* II-dik Darabjának, 217 és 218-dik lapjainn. Leg-először, a' mondott Esztendő' Húsvétján kezdődött ez, a' mikor az ezt meg-előzött Vasárnaponn, egy ahoz illő Tanítást tettem: I. Cor. V. 8. v.-ből: „*Innepet szenteljünk, nem régi kovászbán; sem nem gonoszságnak, és álnokságnak kovászszában; hanem a' tisztaságnak és igazságnak kovász nélkül való kenyereiben.*“ majd ismét a' Pünköstöt meg-előzött Vasárnaponn: Amós V. 20—25. v.-ből: „*A'vagy nem setétségnek napja é az Úrnak napja ti közöttetek, és nem világosságnak? — Gyülöltem, meg-vettem a' ti Innepeiteket, és nem szaglom a' ti Innepeiteken való jó illatitokat. — Vidd-el én előllem a' te sok éneklésidet. — Hanem folyjon mint a' víz az ítélet, és az igazság mint a' sebes patak.*“ — Valamint minden ujítás: úgy ez is nehezen ment először, és külömbféle akadályokra talált, úgy hogy nem kevés számmal vóltak ollyanok, a' kik zúg-

tak, sőt a' kik minden tilalom ellenére is, megakarták húzni a' Harangokat a' 3-dik naponn; de az előre tett rendelés és vigyázás semmivé tette szándékjokat; idővel lassanként hozzá szokott a' nép, és semmi egyéb következése nem lett, hanem hogy valamint másutt: úgy itt, e' mi Ekklé'siánkban is, a' Legatió alább szállott: kevesebbet predikálván a' Legátus: kevesebb fizetés is gyült ezután számára.

3. *Az Új Énekes Könyvnek bé-hozattatása.* E' történt 1820-bann, October 15-dikénn, a' midőn Templomunknak, és Tornjunknak legelőszöri Reparatiója elvégeztett. Ez sem esett könnyedén, és minden nehézségek nélkül; mert sokan, kivált az idősebbek közzül, annyira ragaszkodtak a' már meg-szokott Régi Énekes könyvhöz, mint Rákhel és Mika az ő bálványaikhoz, és erővel tsak, a' mellett akartak meg-maradni, mint a' II-dik Fridrik idejekor, hasonló esetben a' Prussiai köznép. Itt, és ezen tárgyban is azért szükséges lévén Hallgatóimat, minden előítéleteknek tönkre tételével fel-világosítani, és a' Fő Tiszt. Szuperintendentzia által hathatósan ajánltatott Új Énekes Könyvnek bé-vételére, győző okoknál fogva rábírní: tettem e' végre egy ahoz illő Tanítást a' XCVI. Sólt. 1-ső versének, ezen 1-őbb cikkelye szerint: „*Énekeljete az Úrnak új Éneket!*“ melyben meg-mutattam: „Mennyire szükségesek voltak eleitől fogva, szükségesek még ma is, az okos, és cél-irányos jobbító Újítások, valamint átaljában minden dőlgekban; úgy különösen az Isteni tiszteletnek ezen egyik sarkalatos részében, az Énekekben, így kívánván ezt, egyfelől azok a' sok fogyatkozások, és hijánosságok, melyek a' Régiben vagnak, más felől pedig ennek az Újnak ama' felett való betse, és méltósága — a' tisztább nemzeti izlés, az idő szelleme, melylyel együtt magunknak is elébb elébb kell haladnunk mindig a' tökéletesebbülés' utjänn, magoknak

ezen énekeknek is értelmesebb a' jelenidőkhöz illőbb a' szív indítására, és buzdítására alkalmasabb; de az egész Isteni tiszteletnek is sokkal okosabb, és épületesebb volt. — Ezeket az Új Énekes könyveket, a' Lakosok számára, több Exemplárokban, Békési Compactor, Végh Jó'sef Úr által szállíttatta az Ekklé'sia. A' régi Énekes könyv pedig, mely a' Predikátori székből állott, minekutánna ekképpen a' többiekkel együtt, ki-szolgált a' maga idejét, az Ekklé'sia' Archivumába tétetett általam, hogy azt idővel a' maradék is láthassa, és meg-ítélhesse, mely szükséges volt már a' helyett egy másik, jobb és alkalmasabb Énekes könyvet hozni-bé az Ekklé'siákba. Az Új Énekes könyvben lévő Énekeknek Szerzőit is, ide pro memoria fel-tettem, hogy ezeket is a' maradék tudhassa.

Tiszt. Tudós Keresztesi Jó'sef, Szalacsi Predikátor Úr készítette ezeket, szám szerint 37 Énekeket: Sub Numeris 2, 12, 14, 18, 31, 32, 38, 52, 56, 79, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, — 150, 151, 159, — 164, 169, — 178, — 183, 186, — 191, 197, — 201, 219, — 223, 226, 228, — 230.

Tiszt. Tudós Lengyel Jó'sef elébb a' Debreczeni Ref. Collégiumban Philosophia' Professora, majd később Nagy Váradi, Szalontai, és Szalacsi Lelki Pásztor, ezeket szám szerint 40 Énekeket: Invocatio Vasárnap Reggeire Nro 3. Vasárnap Délyesti Nro 1. Köz-nap Reggel, 2, 3, 4. Estve Nro 3. Az énekekből: 1, 13, 19 — 30, 39, 55, 66, 67, 68, 78, 80, 82, 84, — 91, 94, 95, 147, 158, 168, 185, 192, 196, — 220, 221, 222, 227, 231, 233.

Tek: Szent-Györgyi József Úr, Debreczen Városának Első Rendes Phisicusa, készítette: Sub Numeris: 77, 83, 92, 160, 236, 152. *)

A többek iróit nem tudom. Annyit tudok, hogy Hajdu Böszörményben volt Predikátor, 's később Generalis

rális Notárius, *N. Tiszt. Nagy István Úrnak* is vagynak ebben, több szép Énekei. A 170-dik Éneket, egy Zsám-bori nevű Siket-néma írta, a mint a' vers főkből is, nevének első 4 betűi mutatják. *)

A' Régi Énekes könyvből meg-maradtak ezek 5, 8, 16, 17, 25, 26, 29, 35, 36, 37, 42, 48, 63, 64, 65, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 81, — 137, 138, — 146, 153, — 157, 162, 163, 165, 166, 171, 172, 173, 176, 177, 179, 190, 200, 229.

NB. *A' Régi Halottas könyv helyett is, új Halottas könyv nyomtatott Debreczenben, 1819-benn.* Az Írók neveit nem tudom, az 57. szám alatt lévő, *Tiszt. Tudós Dorka Illyés, Kis Új Szállási Predikátor Úr* által készített.

4.) *Te deum laudamus, tartása, Felséges Urunk' Seregeinek a' Nápolyi pártosokonn Báró Frimont alatt nyert fényes győzedelméért, 1821-benn: predikálván ez alkalommal 'Sólt: XLVI: 8—12 V-iből: „A seregeknek Ura vélünk vagyon, a' Jákobnak Istene mi Várunk! Ő szállítja-le a' hadakat, etc.*

5.) *A' Tractusok' el-szagattatása, 's újabbani el-rendezése, és ugyan ez alkalommal, Ekklésiánknak is, 'a Nagy Kunsági Tractustól való el-szakasztása, és a' Békés-Bánátusi Egyházi Vidékhez való csatoltatása, 1822-benn, lévén akkor Esperések, amott a' Nagy Kunsági Tractusbann, Nagy Tiszt: Fazekas István Madarasi; itt pedig a' Békés Bánátusbann: Nagy Tiszt: Juhász István, Öcsödi Predikátor urak; Coadjutor Curátorok pedig, amott, Nagy-Kun Kerületi Kapitány, Tek. Illésy János; itt pedig Csanád Vármegye Fő Pénz Tárnoka, 's több Ts Ns Vármegyék Táblabirája, Tek: Kis Jókai Saátor János Urak.*

*) Nagyt. Háló Kováts József Úr, — elébb Nagy Körösi; azután Halasi Predikátor, — a remek Poéta és Virgilius Aeneissének fordítója, szerzette, a 148, 149, 151, és 161-dik Énekeket. Lásd a' Duna mellyéki Fő Tiszt. Szuperintendentziának Egyházi Almanakját, az 1836-ik Esztendőről, a' 92-dik Laponn.

6.) *A' Tractus' Hely-osztó Gyűlésének* (:Dislocatoria Sedes:) *itt e' mi Füzes Gyarmati Ekklé'siánkban való tartása, 1823-bann, Aprilisbann.* — Már most leginkább Hóld Mező Vásárhelyen tartatnak ezen Gyűlések, ott lévén a' Tractusnak Archivuma; de a' Gyűlés' tartására is egy e' végre készült alkalmasabb helyen: néha a' környül-állásokhoz képest, tartatnak a' Békési Ekklé-siában is.

7.) *1-ő Ferencz Császár, és király 4-ik, vagy utolsó Hitvesének Carolina Augusta Ő felségének koronázási Öröm Innepe, mely Ekklé'siánkban is meg-tartatott, 1825-benn tanitást tévén ez alkalommal, I. Timót: II: 1, 2, 3. V-iből: „Intelek mindeneknek előtte, hogy légyenek könyörgések, kérések, imádkozások, hála-adások minden emberekért, de kivált a kiralyokért.“ stb.*

8.) *Méltóságos Gróf Blankenstein Henrik kegyelmes Földes Urunk', Ő Nagyságának — Név-napi Innepe — önn maga személyes jelenléttében, Vallásos szertartással vitetett véghez, 1824-benn, Július 12-dikénn, a' midőn egy ahoz illő Beszédet tartottam: a' Jobbágyoknak az ő Földes Uraik eránt tartozó köteleességeikről, a Colos: 111: 22—25 v-i szerént: „Ti Szolgák, (:Jobbágyok:) engedelmesek légyetek mindenekben azokban, a'kik néktek Uraitok tett szerént, nem tsak szem előtt szolgálván, mert a' kik embereknek igyekeznek kedveskedni, hanem tiszta Szívvel, félvén az Istent, és valamit tselekesztek szivetek szerént tselekedjetek s. a. t.*

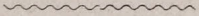
9.) *Katonai Ujontzok állítása, (:Statutio:) 1831-benn a' fellyebbi esztendőbeli Diaetakor meg-határozott mód szerént. E' mi Városunknak 13 ujonczokat kellett kiállítani, és ugyan ekkor én is, a' Tek. Nemes Vármege requisitiójára, és s Fő Tiszt. Szuperintendentziának is rendeléséből hivatalom szerént az Ifjuságot a katonaságra serkentettem, tanitást tévén 1. Sám: XX V: 13.*

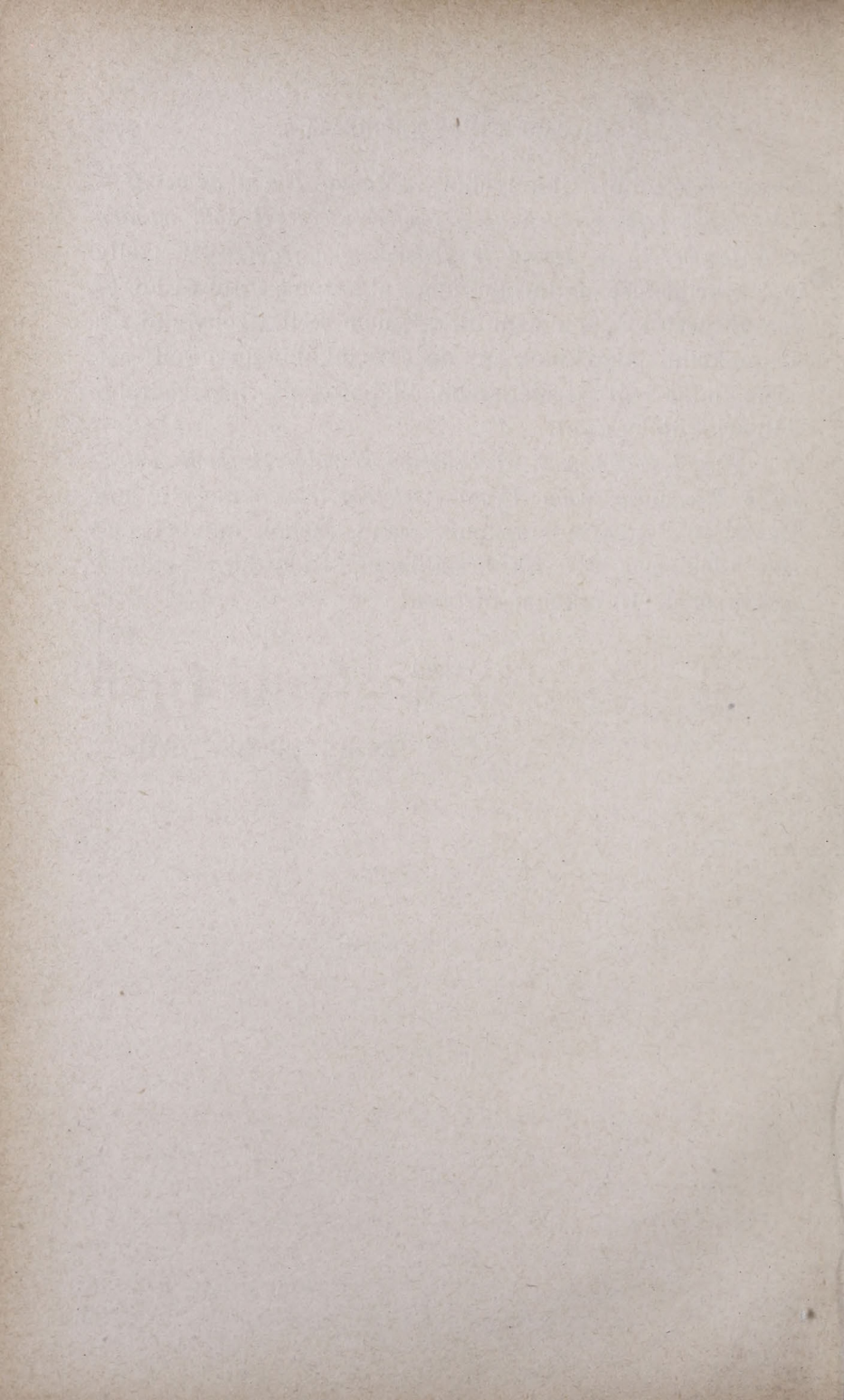
versének elsőbb czikkelyéből: „*Monda Dávid az ő vitézinek: „Kösse-fel minden az ő fegyverét! és fel köté minden az ő fegyverét, és Dávid is felköté az ő fegyverét“* melly igék szerint meg-mutattam, hogy a' katonaságtól és Fegyver viseléstől éppen nem illik, 's nem kell iszonyodni, és idegenkedni akárkinek is; de sőt inkább úgy kell azt nézni, mint legtisztességesebb állapotot, és leg-szentebb Polgári kötelességet.

10.) *1-ső Ferencz, Ő Császári Királyi Apostoli Felségének Exequiája, vagy Végső tisztesség tétele*, mely a' Fő-Tiszteletü Szuperindentziának rendeléséből, minden ennek kebelében lévő Ekklé'siákban, 1835-dik Esztendő Aprilissének 15-dikénn, tartatott.

(Vége.)

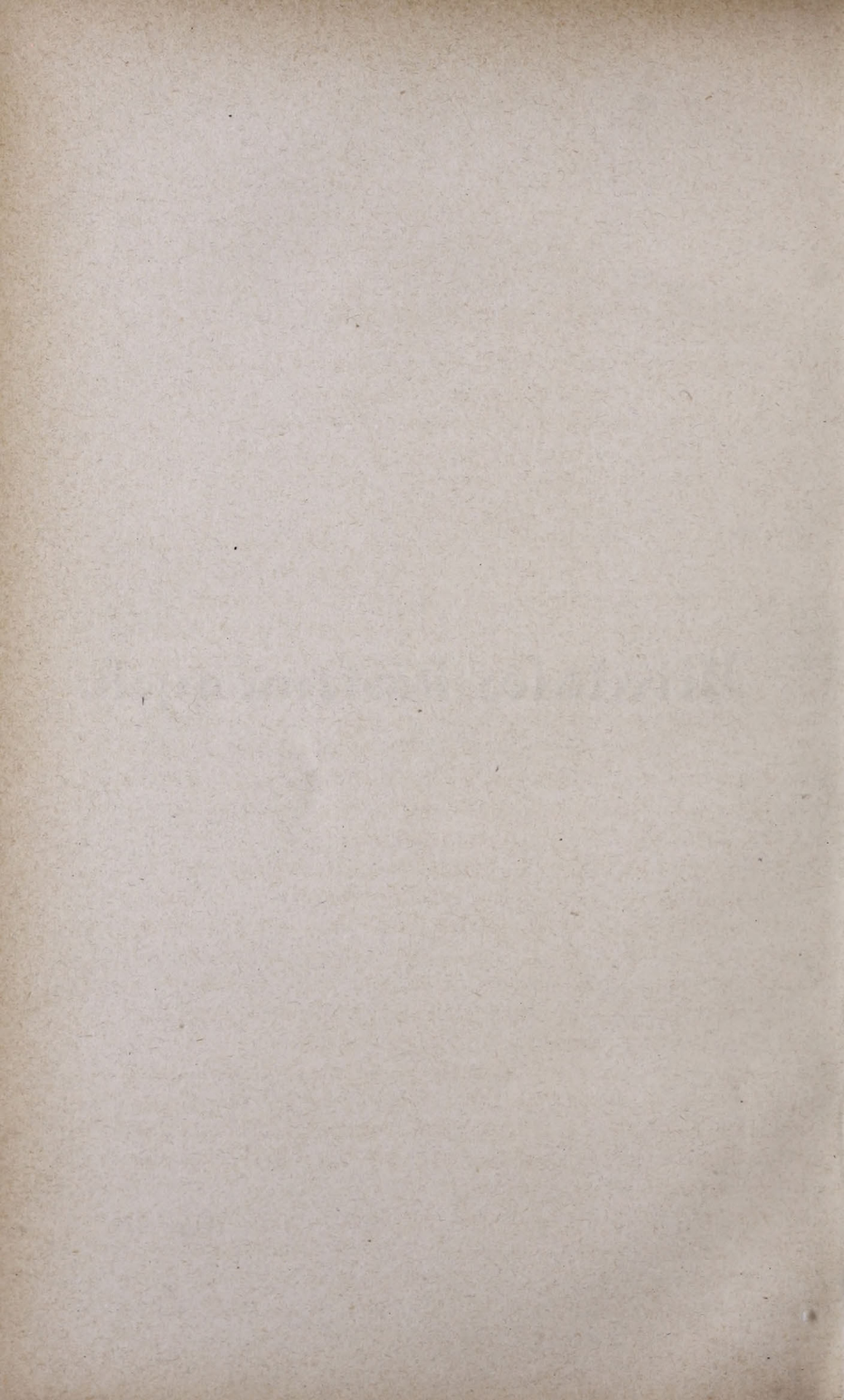
Közli: Zsilinszky Mihály.

II.

Hivatalos közlemények.

Elnöki megnyitó beszéd.

A békésmegyei régész-mívelődéstörténelmi egyletnek B.-Csabán, 1881.

aug. 17-én tartott vándorgyűlésén

felolvasta: **Göndöcs Benedek**, egyleti elnök.

Mélyen tisztelt közönség!

Lelkes honleányok és hazafiak!

Csaba város igen tisztelt előljárósága a képviseleti közgyűlés határozata folytán megkereste, illetve meghívta megyei régész-művelődéstörténelmi egyletünket, hogy — nyilvános felolvasással egybekötött ez évi vándorgyűlésünket Csabán tartsuk meg, — s mi a szívélyes meghívást örömmel fogadva, megjelenünk e nemes város lelkes közönsége körében, — melyet midőn elnöki tisztem kedves kötelességénél fogva, egyletünk nevében üdvözölni sietek, őszinte köszönetet mondva a városi képviselőtestületnek megtisztelő meghívása, továbbá a csabai közbirtokosságnak a redout diszterme önkénytes felajánlása, s az igen tisztelt közönségnek egyletünk iránt nyilvánuló nagyrabecsült érdeklődéseért, van szerencsém vándorgyűlésünket ezennel megnyitottnak nyilvánítani.

Első gyűlését és nyilvános felolvasását tartja ez évben a jelen alkalommal egyletünk, s azért ily későn, mert a megyénk Körösmenti községeit ez év tavaszán majdnem végpusztulással fenyegetett szomorú emlékezetű árvízveszélynek nyomasztó és lehangelő visszahatását érezni kellett egyletünknek is, minthogy megyénknek súlyos csapással meglátogatott közönsége, elő sorban a szenvedett érzékeny veszteségeknek lehető helyreépítésével elfoglalva, s a szomorú idők viszontagságaival szemben a létért való nehéz küzdelmet folytatva, a szorosabban vett tudományos irányu mozgalmakbani tevékeny részvételével egyidőre mintegy szünetelni kényszerült.

Csaba város lelkes közönsége első volt az idén, mely — a közművelődés terjesztésén buzgólkodó egyletünket körébe meghívni sietett, — s ez is egy szép bizonyossága annak, hogy e város közönsége mily nemesen tud érdeklődni és lelkesedni a szel-

lemi előhaladás — s általában minden társadalmi és közművelődési mozgalmak iránt, a mire különben a közel multból kitűnő például hozhatjuk fel, hogy midőn a tavaszi árvizveszély fenyegető válságából a gondviselés segélye és derék népének kitartó védmunkája folytán, Csaba városa szerencsésen megmenekült, nem késett az emberbaráti szeretet és jótékonyság oltárára is meghozni áldozatát, s a körös-völgyi árvizkárosult szerencsétlen testvéreink javára és felsegélyésére a „Részvét-ünnepély“-t rendezé, melynek szép sikere és anyagi eredménye, minden ékes-szólásnál szebben hirdeti és dicsőíti e város lelkes közönségének hazafias érdemeit. — A „Részvét-ünnepély“ nemcsak mint jótékonyczélú társadalmi mozzanat, de másrészt mint közművelődési irányu szereplés is — egyaránt figyelemre méltó, és így közművelődési egyletünköt is megérdemli a róla való eme rövid elismerő megemlékezést.

Másodizben történik most, hogy egyletünk Csaba városa lekötelező vendégszeretetét élvezzi, — ugyanis: hatodfél évvel ez előtt, 1876. március 5-én tartá egyletünk e városban első vándorgyűlését, midőn a többi közt Pulszky Ferencz ur a magyar nemzeti muzeum s a vidéki műgyűjtemények országos főigazgatója szerencsétlété egyletünket becses látogatásával, élszóval ismertette megyei muzeumunk néhány érdekesebb kő- és bronzkori tárgyait, az ő elismert tekintélye, szaktudománya és megszokott szelleműs modorában.

Mai vándorgyűlésünk ismét egy emlékezetes ünnepe leend egyletünknek, mert szerencsések vagyunk ez alkalommal körünkben tisztelni hazai történelmünk egyik nagynevű tudósát: nagyságos *Szabó Károly* urat, akadémiai rendes tag s a kolozsvári tudomány-egyetemen a hazai történelem hirneves tanárát.

Isten hozta körünkbe kedves vendégünket, — legyen örömmel üdvözölve általunk, mint a kit kétszeresen magunkénak mondhatunk, ugyis mint Békésmegyének derék szülöttét, s ugyis mint egyletünknek elejétől kezdve tiszteletbeli tagját. Fogadja hálás elismerésünk forró köszönetét, hogy bennünket becses megjelenésével szerencsétlété, — bebizonyítva ez által, hogy bár távol tőlünk, de szülőföldre iránt — mint megyénk hű fia — folyvást meleg szeretettel és velünk együtt érez, s fényes tudományának sugarából nekünk is juttat, a midőn megyénk történelmének egyik legérdekesebb mozzanatáról: „Gyulavárának elfoglalásáról“ fog értekezni.

Tárgyának közérdekü volta, s nevének és szavának tekintélye fölöslegessé teszi, hogy lelkes közönségünknek már is feszült figyelmét felhívjam, — van szerencsém tehát nagyságos Szabó Károly urat, kedves vendégünket tisztelettel felkérni, hogy fokozódó érdekekkel várt becses művének felolvasását megkezdeni méltóztassék.

Elnöki zárszó.

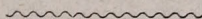
Mélyen tisztelt közönség!

Vándorgyűlésünk tárgysorozatát kimerítve, egyletünk nevében ismételten hálás köszönetet mondok, mindenek előtt igen tisztelt kedves vendégünknek: Szabó Károly úrnak, hogy nagyérdekü becses művének felolvasásával bennünket szerencséltetni méltóztatott, ez által oly kiváló szellemi élvezetet szerezve nekünk, mely e napot reánk nézve feledhetlen kedves emléküvé teszi; s meg vagyok győződve, hogy teljesen együtt érzek a tisztelt közönséggel, midőn lelkemből kívánom, hogy a haza javára, nemzeti irodalmunk és történelmünk dízére és tovább fejlesztésére, s szerény egyletünknek is örömére, az isteni gondviselés Szabó Károly urat, lelki, testi erejének és tehetségének teljességében, még igen sokáig éltesse!

Ujlag köszönetet mondok továbbá Csaba városának szives meghívása és vendégszeretetéért, s a lelkes közbirtokosságnak e diszterem önkénytes felajánlásáért, végül pedig a mélyen tisztelt közönségnek becses érdeklődése és figyelméért.

Tartsa meg e nemes város lelkes közönsége rokonszenvét, pártolását és jóakarátát egyletünk iránt továbbra is, mert csak is így és ez által munkálhatjuk a megye jobbjaival együttesen Békésmegye közművelődését és óhajtott szellemi felvirágzását.

Éljen a haza!

Jegyzőkönyv,

felvétellett B.-Csabán, 1881. aug. 17-én a békésmegyei régészeti- és művelődéstörténelmi társulat gyűlésén.

Göndöcs Benedek elnökle mellett jelen voltak : Haan Lajos alelnök, Mogyoróssy János muzeumi igazgató, Zsilinszky Mihály főtitkár, Szabó Károly t. tag, Bonyhai Benjámín, Garzó Gyula, Bánhegyi István, Szemián Sámuel, Félix Ákos, Dr. Báttaszéki Lajos, Horváth János, Fábry Károly, Uhrinyi István, Bogár Dániel, Kubek Sándor, Petrovics Soma, Zsilinszky Endre, Áchim Pál, Fehér Béla, Donner Lajos, Hajnik Béla, Haan Albert, Veress József, Sztraka Ernő, Urszínyi János, Badics Elek, Bartóky László, Dr. Styaszni József, Csorba Mihály, Vilim János, Kvasz Sándor, Vidovszky Ferencz, egyleti tagok, és nagyszámu női közönség.

1. Elnök a csabai dalkarnak megható szabatos éneke után lelkes szavakban üdvözölte a szép számban egybegyült válogatott közönséget, s felkérte egyletünk tiszteletbeli tagját Szabó Károlyt, a m. tud. akadémia rendes tagját és a kolozsvári tudományegyetem hírneves tanárát, hogy a mai napra kitüzött értekezését felolvasni szíveskedjék:

Mire Szabó K. „Gyula várának 1566-ban való elfoglalásáról“ szóló értekezését, mely a bécsi császári levéltárban őrzött, s erre vonatkozó eredeti okmányok alapján iratott, s mely megyénk ezen korszakának és szereplő egyéneinek történelmét érdekes színben tünteti elő, felolvassván, a nagy közönségnek élénk tetszésével találkozott; a gyűlés pedig, hogy e becses tudományos dolgozat a nagy közönség közkincsévé tétessék, annak az Évkönyvbe való felvételét határozta el.

2. A lelkesen megéljenzett vendégfelolvasó után Haan Lajos, egyleti alelnök olvasta fel a megyei muzeumban őrzött némely „régí pénzokról“ szóló tanulságos értekezését, mely annyival

inkább kötötte le a jelenlevők figyelmét, mivel az előadó becses rajzok bemutatásával emelte vonzó előadásának érdekét.

A szívesen vett értekezés hasonlóképen az egyesület Évkönyvében fog megjelenni.

3. Elnök a közönség figyelmét és a felolvasók fáradozását megköszönvén,

a közönség lelkes hangulatban szétoszlott, mire zártülés következett.

4. Folyó ügyek során mindenekelőtt a jul. 20-án Mező-Berényben rendezett ásatás eredményéről szóló jelentés került szőnyegre, mely nemcsak az által lett nevezetessé, hogy a víz-áradás következtében ásni kezdett halomban és a szélmalom közelében levő téglás gödrökben értékes bronz és kőkori tárgyak, jelesül: kőbalták, szilánkok, cserepek és bronzok, — találtattak, hanem kiválóan az által lett gyümölcsözővé, hogy a nép figyelme a földben talált régiségek iránt felköltetvén, egyszerű parasztasszonyok számtalan oly apró kőcsöögöket, bögréket hoztak elő, melyek mind alakjuk, mind anyaguk által lekötötték e jelenvoltak figyelmét. Még nagyobb jelentőséget tulajdoníthatni pedig azon körülménynek, hogy a megyei tanító-egyesület tagjai tömegesen vevén részt az ásatásban, mind megannyi apostolaivá lettek a megyei régi emlékek gyűjtésének.

A gyűlés örömmel veszi tudomásul a berényi ásatásról szóló jelentést, s miután ezen, inkább kísérletnek nevezhető ásatás is újabb tanubizonyyságot tesz arról, hogy megyénk éppen nem oly szegény régi lelhelyekben, mint azt eddig általánosan hitték, határozatba ment, hogy az Egyesület még ez év folytán új ásatást fog rendezni, vagy Berényben, vagy Dobozon, hol eddig három érdekes lelhelyről van az egyesületnek tudomása.

5. Főtitkár jelenti, hogy Karácsonyi János növendék pap két értekezést nyújtott be az Évkönyvbe leendő felvétel végett, s kéri a gyűlést, hogy azoknak előleges megbírálásáról az alapszabályok értelmében gondoskodják.

A gyűlés tudomásul vevén a jelentést, a bírálatot Haan L. és Zsilinszky Mihályra bizza azon kijelentéssel, hogy az illető értekezések felvételére nézve, ha a bírálatot megállják, az elnökkel egyértelműleg intézkedjék, s azon esetben, ha bennök komoly törekvéssel egyesült tudomá-

nyos érték található, a szarvasi határozat értelmében nyomtatott ívszám szerint lesz jutalmazandó az előre törekvő ifjú.

6. Ezzel kapcsolatban a főtitkár szőnyegre hozza Mihálf József tagtársunknak és szarvasi főiskolai tanárnak abbéli ajánlatát, hogy az ő általa kiadott „Békés megye térképe“ az egyesület Évkönyvéhez mellékletképen csatoltassék, mely esetben a szerző hajlandó lenne az egy forintra szabott árból 50%-ot engedni, és hozzá egy magyarázó cikket is írni.

Az egyesület választmánya azon elvből indulva ki, hogy a megyében felmerült minden oly vállalatot, mely megyénk közmívelődését czélozza, pártolni kötelessége, örömmel ragadja meg az alkalmat ezuttal is arra, hogy Mihálf tagtársunk említett munkája iránti elismerését kifejezze, s annak az Évkönyvhöz való csatolását — az esetben, ha az Egyesület pénztára megengedi — elhatározza. Annak megítélésére, illetőleg meghatározására, hogy a pénztár ereje mennyiben engedi meg ezuttal e határozat valószínűsítését, az elnök, főtitkár és pénztárnok küldetnek ki.

7. Szőnyegre hozatott a dobozi határban található lelhelyek szakszerű felásatásának szüksége,

mire nézve az elnökség megbízott, hogy amennyiben e lelhelyek gr. Wenckheim Rudolf ur birtokán vannak, gondoskodjék az illető birtokos urnál az ásatási engedély kieszközléséről.

8. A müncheni okmányok, melyeknek lemásoltatása oly sok fáradságba és költségbe került, végre megérkeztek, s az egyesület alelnöke által átadattak a muzeum igazgatójának, id. Mogyoróssy János urnak.

A gyűlés örömmel értesül e tényről s megbizza a muzeum t. igazgatóját, hogy az okmányokat kellő helyre tévén, tudományos használatra csakis a muzeum helyiségén engedje át; onnét való elvitelre az Elnök külön engedélye kikérendő lévén.

9. Egyik főfeladata lévén egyesületünknek, hogy a megyében előfordult nevezetesebb események feljegyzései megőriztesenek és lehetőleg a muzeumban összegyűjtessenek,

az elnökség megbizatik, hogy a M.-Berény városában levő, s Bonyhai Benjámín egykori jegyző ur által összeállított s mindennemű hivatalos okmányokkal ellátott ugy-

nevezett „Kolera-könyv“-et M.-Berény képviselőtestületétől elkéresse és a jövő névzedék számára való magórzés végett a muzeumi könyvtárba tétesse.

10. A legközelebb tartandó egyleti közgyűlés ideje f. év szeptember hóra tüzetett ki, és pedig a megyei közgyűlés napján d. u. 4 órára.

11. Jelen jegyzőkönyv hitelesítésére Sztraka Ernő és Zsilinszky Endre urak küldetnek ki.

Kelt mint fent.

Hitelesítették :

Sztraka Ernő,
Zsilinszky Endre.

Jegyzette :

Zsilinszky Mihály.
főtitkár.

Elnöki megnyitó beszéd,

a békésmegyei régész-művelődéstudományi egyesületnek B.-Gyulán, 1881. szeptember 12-dikén tartott közgyűlésén felolvasta :

Göndöcs Benedek,
apát és lelkes, egyleti elnök.

Mélyen tisztelt közgyűlés!

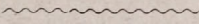
Lelkes honleányok és hazafiak!

Midőn szívből és örömmel üdvözölni sietek, a megyei köz-művelődési egyesületünk iránt nemesen érdeklődő, megjelent tisztelt közönséget, van szerencsém a közgyűlést ezennel megnyitottnak nyilvánítani.

Egyleti alapszabályaink értelmében: az évi közgyűlés hivatva van az elmúlt egyleti évi működésről, tevékenységünk főbb mozzanatairól, s az egyesület szellemi és anyagi ügyeinek miként állásáról beszámolni.

Elnöki beszédemben ez alkalommal mellőzni fogom az elmúlt évre vonatkozó egyleti állapotok részletezését, — s egész általánosságban és röviden csupán annyit említve, hogy egyesületünk ügyei minden tekintetben eléggé kedvezők, s több érdekes és maradandó emléket vagyunk képesek felmutatni egyesületünk múlt évi tevékenységének, — így — hogy csak futólag érintsem — egyesületünk, folyó évi július hó 20-án, Mező-Berényben, a megyei tanítói egyesület közgyűlésével egyidejűleg ásatást rendezett, és pedig nem sikertelenül, mert ennek folytán muzeumunk több érdekes — többnyire avarkori — bronz és kőtárgyakkal gyarapodott, melyekről nagytiszteletű Haas Lajos egyleti alelnök úr, a tanító-testület előtt és nagy érdeklődése mellett, régészeti ismertető előadást tartott; — továbbá — ez év augusztus 17-én, B.-Csabán, vándorgyűlést és felolvasást rendezett egyesületünk, mely alkalommal megyénk jeles szülötte — *Szabó Károly*, a hírneves történész s egyesületünk tiszteletbeli tagja, nagybecsű és érdekes felolvasást tartott „*Gyula vára bukásáról, 1566-ban,*“ mely ki-

tünő mű évkönyvünk méltó diszével fog szolgálni, ugyanekkor Haan Lajos úr, a legrégebb pénzeket úgy eredetiben, mint nagyított rajzban ismerteté. — Az egyeslet ügyei és működéséről szóló részletes jelentést az egyes tisztviselők, s különösen a tisztelt főtitkár úrnak jelentésére bizva, részemről szabad legyen a mélyen tisztelt közönség becses figyelmét kikérem, egy felolvasás szűk keretébe szorított történelmi értekezésemre, melynek tárgya és címe: „*Ujabb adatok, Békésmegye s különösen Gyulavárosának XV. és XVI. századbeli történetéhez.*”

Titkári jelentés.

(Felolvastatott a B.-Gyulán szept. 12-én tartott gyűlésen.)

Tisztelt közgyűlés! Egyesületünk mult évi működését akarván vázolni, csak úgy fogok helyes és hű képet nyújthatni, ha figyelemmel leszek mindazon tényezőkre, melyeknek közreműködésétől és összehatásától függ minden egyleti élet működésének sikere és közjóra irányzott törekvésének eredménye.

A mi egyesületünk élete hasonlít a terebélyes fa életéhez; hogy virágozzék, szüksége van jó talajra és kedvező időjárásra. Ha életgyökerei mélyen benyulnak a társadalom egészség rétegébe; ha a közszellem légköre elég táplálékot nyújt az egyes tagok tevékenységéhez, szükséges ösztönnek és lelkesedésnek: akkor a virágzás természetes, a fejlődés elmaradhatatlan. Ellenben, ha a talaj, melyből a közmívelődés áldásosan gyümölcsöző fájának nőnie kell, kihül, kiszárad vagy elposványosodik; ha az a légkör, melyben a szellemi munka napszamosainak mozogniok kell, egészségtelen: akkor hiába való minden erőlködés, — az egyleti élet lassankint elgyengül, az életpezsgés megszűnik.

Ennek lehet tulajdonítani, hogy az ország különböző részén feltűnedezett régészeti és történelmi társulatok némelyike rövid idei fennmaradás után, megszűnt működni, a működő tagok egyszerre azon vették magukat észre, hogy hiányzik a hasznos működésnek nélkülözhetlen előfeltétele — a társadalmi közszellem és közmívelődés nagyfontosságú ügyei iránti közérdeklődés.

A békésvármegyei régészeti- és mívelődéstörténelmi-társulat mindez ideig azon szerencsés egyesületek közé tartozott, melyek akadálytalanul haladnak kitűzött céljuk felé. Nem ragadtatta el magát általános hazai kérdések által; szerényen megmaradt azon korlátok között, melyeket alapszabályai vontak; elég nagy és nemes feladatnak tartja még ma is csak e megye multjának felderítését — és egybegyűjtését mindannak, „ami a tudomány, irodalom és művészet, az ipar és kereskedelem, a gazdászat és földművelés a politika és közélet terén — a multban — mint megyei nevezetesség tűnt fel.

Az a kérdés, mennyiben felelt meg egyesületünk a lefolyt

évben ama szép feladatnak? Kedvezők voltak-e a körülmények arra, hogy tagjai kellő szorgalmat és tevékenységet fejthesse- nek ki megyénk történelmének megismertetése körül?

A tények egyszerű elősorolásából látni fogja a t. közgyűlés, mit tettünk, mit mulasztottunk.

Tavaszzal, midőn a természet ébredtével mi is mozogni kezdtünk, s a vidéki városok közül éppen K.-Tarsát szemeltük volt ki egy felolvasással egybekötött gyűlés színhelyéül — a vizeknek szokatlan áradása nemcsak K.-Tarsát tette romhalmazzá, hanem a többi körösmenti községek lakóit, sőt az egész megye közönségét is hónapokon át oly izgatottságban tartotta, hogy az anyagi pusztulás ez ideje alatt szellemi érdekekre, közművelő- dési czélu gyűlésekre gondolni sem lehetett. Az egyleti tagok- nak legnagyobb része árvizkárosulttá lett; a közfigyelem községi és megyei gyűléseken a baj elhárítására irányult eszközök körül összpontosult. Egyedüli tárgy, mely némi érdeket kelthetett, s mely talán némelyeknek vigaszt is nyújthatott volna, a régibb árvizek kérdése lehetett volna — melyre fájdalom eddig époly kevés gond fordított, mint általában mindarra, amit apáink e megye anyagi érdekeire nézve tettek. Pedig a multnak ismerete e részben is legjobb tanítónk lenne a jövőben teendő intézkedések körül.

Különös véletlenség, hogy egyesületünknek éppen az árviz adott alkalmat arra, hogy M.-Berényben régészeti ásatást ren- dezzen. A város megvédésére hivatott körgát építése alkalmával, a laposkerti halomról ásott földben több kő- és bronzkori tárgy került napfényre. M.-Berény előjárói nem késtek e véletlenül felfedezett leletről jelentést tenni, s egyesületünket jul. 20-ára meghívni szakszerű ásatás végett. Az egylet tisztviselői a berényi tagtársakkal és az éppen akkor ott gyűlésező megyei tanító- gyűlés lelkes tagjaival együtt, megjelentek a helyszínén és nem- csak a halmon, hanem a szélmalom melletti vályogvető gödrök- nél, és az ugynevezett Rókáshalomnál is próbaásatást tett. Az ásatás teljesen kielégítő volt. Több kő- és bronztárgy, valamint régi bögrék is kerültek napfényre, melyekről muzeumunk öre bizonyára részletes jelentést fog tenni. Jelentékeny és e helyen is elismerésre méltó érdemeket szerzett magának az ásatás kö- rül, Pilz Ádám fiatal kereskedő, ki a legnagyobb készséggel vezérelte az ásató társulatot a legérdekesebb leletek nyomára, melyeknek tüzetesebb megvizsgálása még a jövőnek maradt fel.

Ami e kirándulást különösen érdekessé és becsessé teszi,

az, hogy Haan Lajos alelnök tanulságos és népszerű előadást tartott a néptanítók előtt, s ehhez képest a tapasztalt érdeklődés következtében a föld népe számtalan régi apró bögrét hozott elő, melyek a mondott helyen találtatván, most a régiség kedvelők által megvásároltattak. Bizton reméljük, hogy a nép ezentul nagyobb figyelemmel lesz a talált régiségek iránt, és hogy azokat a tanítók és lelkészek útján a megyei muzeumba fogja juttatni.

Tudományos és irodalmi érdekű gyűlésünk ezenkívül egy volt B.-Csabán aug. 17-én. Ekkor Szabó Károly kolozsvári egyetemi tanár, akadémiai tag és egyletünk tiszteletbeli tagja egy nagyérdékű és nagyobbára a bécsi titkos levéltárból merített, új adatok alapján készült értekezést olvasott fel „Gyula várának 1566-ban való elfoglalásáról.“ Azt hiszem, hogy nemcsak a jelenvolt nagyszámu közönség nyert szellemi élvezetet ezen tartalmilag és alakilag kitűnő értekezés által, hanem a tudományos világ szaktekintélyei is örvendetes irodalmi nyeresemény gyanánt fogják azt tekinteni. Ha semmi egyebet nem volnának képesek felmutatni ez évről, ezen értekezés maga elég nyeresemény volna. Azonban van még más eredmény is.

Egyletünk alelnöke szintén igen érdekes felolvasást tartott a csabai gyűlésen a megyei muzeumban találtató „némely régi pénzekről“, mely felolvasás különösen az által lett érdekessé, hogy az illető pénzek részint természetben, részint pedig nagyobbított alakú rajzokban lettek felmutatva a közönségnek.

A mai értekezést, melyet egyletünk nagyérdemű elnöke az imént olvasot fel, méltán sorakozik az előbbiekhöz. Aki az abban felhozott merőben új és érdekes adatok becsét fontolóra veszi: aki meggondolja, hogy hazánk és megyénk XV-ik századbéli történelme sok tekintetben még ma is mily homályos, az bizonyára nem fogja sokallani azt az összeget, melyet egyletünk a müncheni állami levéltárban őrzött békésmegyei okmányok lemásoltatására fordított. Eltekintve attól, hogy e lemásoltatás roppant nehézségekkel járt; de mivel egyleti pénztárunk, mely ma is 262 frt többletet mutat, jó rendben volt, erkölcsi kötelessége volt egyletünknek ezen történelmi okmányok megszerzése. Semmi sem biztosítja működésünk sikerét és hasznát a jövőre nézve annyira, mint az ily irodalmi, illetőleg történelmi emlékek megszerzése, s a meglévőknek megőrzése.

Muzeumunk valóban szerencsés, hogy ilyenekkel gyarapszik; s midőn ezt örömmel jelentem, ugyanakkor nem hallgat-

hatom el, hogy a mult évben muzeumunkból eltűnt aranyérmek és pénzek szerencsésen visszakerültek, s a kár teljesen visszatérítve van. E részben teljes elismerés illeti a muzeum t. örét és egyleti elnökünket, mint a kik fáradhatlan buzgalmat fejtettek ki a ritkán előforduló darabok visszaszerzésében. Teljes reményünk lehet, hogy ezen baleset után hasonló baj nem fog többé előfordulni.

Tagjaink száma a lefolyt év alatt csak néhány taggal szaporodott, alig pótolva ki azoknak számát, kiket a halál kiragadott közülünk. Ez utóbbiak közül ki kell emelnem Szabó Imre tiszteletbeli tagtársunkat, a nagymiveltségű és emelkedett szellemű főpapot, aki a közmivelődének buzgó apostola volt, s Vas megyébe a mienkkel hason irányu egyesületnek megteremtője volt. Vele együtt elvesztettük a korán elhervadt Karassiy Kornélt, a tevékeny Kovács M. Istvánt és Oláh Sándort, kik nem tartottak ugyan igényt a tudósok czimére, mindamellett tehetségükhöz képest a társadalom terén buzgó terjesztői és ápolói voltak ügyünknek, s éppen azért megérdemlik, hogy róluk kegyelettel emlékezzünk e helyen azon őshajunk kíséretében: vajha helyükbe özv. gr. Dessewfy Emilnét, szül. Wenckheim Paulinát követve, ki legujabban alapítóink közé lépett, minél több ügybuzgó tag csatlakoznék seregünkhöz e megye minden vidékéről.

Az egymást követő kedvezőtlen évek ugyan sokakat viszatartanak az anyagi áldozatok hozatalától; de bizton reménylem, hogy e helyzet javultával az alsóbb és felsőbb körök egyiránt sietni fognak azon egyesület tagjai közé, mely távol az önzés és haszonvágy közönséges szenvedélyétől, csak azon nemes célt tűzi ki magának, hogy e megyének multját felderítvén, élénkebb ösztönt ébresszen a jelenkor fiaiban azon erények iránt, melyek mind-e napig fentartották számunkra e hazát, melyeknek ápolása és hirdetése annál fontosabb, mennél több akadály merül fel a hazafias és családi erények gyakorlásában. Nekünk a mult története kétszeresen drága, mert hamisítatlanul tünteti fel elődeink cselekedeteit, erényeit és bűneit, szenvedélyeit és törekvéseit. Rajtunk áll, hogy megtanuljuk belőle a legfőbb életbölcseiséget: okosan felhasználni a jelent, és biztosítani utódainknak a jövőt.

Zsilinszky Mihály,
főtitkár.

Jegyzőkönyv,

a békésvármegyei régészeti- és művelődéstörténelmi társulatnak B.-Gyulán,
1881. évi szeptember hó 12-én tartott közgyűléséről.

A nagyszámmal összegyűlt hallgató közönségen kívül jelen-
váltak : Göndöcs Benedek elnöklete mellett Haan Lajos alelnök,
Zsilinszky Mihály főtitkár, idősb Mogyoróssy János muzeumi
igazgató, Kőrös Kálmán pénztárnok, Asbóth Kálmán segédőr,
Beliczey István, Jancsovics Pál, Dr. Szeberényi Gusztáv, Nagy
Károly, Bonyhay Benjámín, Party Ferencz, Dr. Kovács István,
Ladics György, Beliczey Rudolf, Birsy József, Kövér László,
Debreczeni Endre, Eördögh Lajos, Oláh György, Kovács Mihály,
Tatay János, Terényi Lajos, Ormós János, Fábíán Gábor,
Szerető Imre és Bánhegyi István társulati tagok.

1. Göndöcs Benedek elnöki megnyitó beszédében üdvözöl-
vén a szép számban összesereglett tagokat és közönséget, az
egyesület ez évi munkásságának általános jellemzése után fel-
olvassa a mai ülésre bejelentett értekezését ily czímen : „Ujabb
adatok Békésmegye s különösen Gyulaváros XV. és XVI. szá-
zadbéli történetéhez.“

A közönség feszült figyelme mellett felolvasott és a
müncheni okiratokból merített igen sok érdekes és egészen
uj adatokat tartalmazó jelen értekezés a közelebb közre-
bocsátandó évkönyv egyik anyagát képezendi.

2. Felolvastatott a társulati főtitkárnak rendszerinti jelen-
tése, az év folyamában történt nevezetesebb eseményekről.

Tudomásul vétetik.

3. Idősb Mogyoróssy János muzeumi igazgató bemutatja a
mezőberényi többféle avarkori és a b.-csabai nevezetesebb cse-
répleleteket, továbbá a vármegye tulajdonát képező mindazon
kiválóbb s értékesebb érmek beszerzett másodlatait, melyek az
egyesület tárlatából a mult év folyamán nyomtalanul eltűntek.

A megyei muzeum gyarapodásáról s megcsonkított

épségének helyreállításáról tanuskodó ezen előterjesztés örvendetes tudomásul szolgál.

4. Az egyesület pénztárnokának jelentéséből arról győződ-
vén meg a közgyűlés, hogy az egyesületi tagdíjak nagy mérv-
ben hátralékban vannak;

az egyesület vidéki bizományosai a pénztárnok utján felszólítandók, hogy a hátralékok lefizetését erélyesen szorgalmazzák; azon esetben, ha az ily módóni eljárásnak f. évi október hó 15-éig kellő eredménye nem lenne, az egyes községek lesznek felkérendők a behajtás foganatosítására, mely esetben az egyesület az eljáró közegnek, a behajtott hátralékokból 5% jutalmat biztosít.

A nem megyebeli tagok díjhátralékának szorgalmazása szintén az egyesület pénztárnokának feladata leend.

5. A muzeum állásáról szóló s örvendetes gyarapodást jelző terjedelmes igazgatói jelentés

felolvasottnak tekintetik, s egyuttal az igazgató által a muzeum érdekében tett tizenhárom, 13 frt kiadás, a társulat pénztára terhére utalványoztatik.

6. Elnöki előterjesztés folytán újra

felkérendő Mező-Berény község képviselőtestülete, hogy a Bonyhai Benjamin az időszerinti községi jegyző, egyesületünk veteránja által szerkesztett „1831. évi cholera-könyv“ eredetijét, muzeumunk számára tulajdonul átengedni sziveskedjék.

Kelt m. f.

Jegyzette :

Márki Lajos,
másod-titkár.

Pénztárnoki jelentés.

Igen tisztelt közgyűlés!

A lefolyt 1880/1. egyleti évről a pénztárnoki jelentést van szerencsém következőkben előterjeszteni:

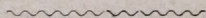
Bevételek összege tett	993 frt 32 kr.
Kiadásoké	730 frt 47 kr.
Pénztári maradvány:	262 frt 85 kr.

Vagyoni állapot:

Pénztári maradvány	262 frt 85 kr.
Alapítványi tőkék	1100 frt — kr.
Ezek utáni kamathátralékok	90 frt — kr.
Tagságidij hátralékok	703 frt — kr.
Okmányidij hátralékok	40 frt — kr.
Összesen:	2195 frt 85 kr.

Kelt B.-Gyulán, 1881. szeptember 12-én.

Kőrös Kálmán
egyl. pénztárnok.

Jelentése

a békésmegyei gyulai nyilvános muzeum igazgatójának a tárlat 1881-dik évi állásáról.

Egyletünk tárlatát ezen VII-ik év folyama alatt számos jeles külföldi, ugyszintén hazai, vidéki és helybeli vendégek számszerént 610-en — a lefolyt hét év alatt pedig mintegy 5000-en — látogatták meg, s mindannyian dicsérő elismerésüket nyilvánították az érdekes gyűjtemény felett.

A muzeumunk iránt nyilvánuló eme közérdeklődés fényes bizonysgot tesz arról, miszerént egyletünknek mindinkább sikerül megoldani, s betölteni ama nemes feladatát, melyet a közmívelődés előmozdítása érdekében maga elé kitűzött.

A muzeum f. 188°/₁-ik évi gyarapodása következő és pedig :

A) Régi tárgyakban.

1. *T. Karassiy Istvánné sz. Beliczey Julianna* urhölgy: egy kokus dióból a XIII-ik században készült üveg alatti kitünő re-mek dobozba arany szálak közé diszesen elhelyezett „Erasmus“ „Venantius“ „Sebastianus“ „Amanda“ „Romulus“ „Lucius“ „Effesius“ és „Crisostomus“ vértanuk s „Agnus Dei“ feliratu ereklyéket, melyeket anyai ősanýjáról öröklött. — 2. *Reinhart József* helybeli czukrász ur — két darab két csövű kovára készített diszes pisztolyt; réz csövei lövésre használatkor rugany által alkalmazhatók. 3. *Titius Pius* minorita rendű áldozár — egy huszársarkantyut. 4. *Ifj. Kis Mihály* n.-zeréndi lakos — egy régi négyszegletű, ezüst fejes gyűrűt. 5. *Nagy Julianna* helybeli hajadon — egy sárga rézgyűrűt a mult századból, melynek nyolcz szegletű fején ugyanannyi levélvonások által körítve négy egyenágu (János rendű) kereszt alatt „IHS“ — (Jézus emberek megváltója) bemetszett felirat, azalatt pedig hegygyel összeállított háromszeg látható. 6. *Andrássy Miklós* helybeli m. kir. adó-tisztviselő ur — egy gyulai udvartelkén ásatás közben igen nagy

mélységből felszínre került ősi ló — equus caballus — czombcsontját. 7. *Főt. Lehoczky József* orosházi plebánus ur — a pusztaszeri apátság épületromjaiból egy darab követ. 8. *Ngos Göndöcs Benedek* apát ur — egy db. meteor követ a Kriván csucsáról. 9. I. *Mező-berényi leletek: Járovsky Ferencz* m.-berényi rézművestől, egyletünk által megvásárolt, s a mező-berényi ugynevezett „*Kunhalmot*“ kobozó emberek által felfedezett és hozzá eladásra vitt következő vörös réz és bronz avarkori tárgyak, u. m. a) egy db paizst tartó kitünő szép nagy és ép kapocs-fibula, bronz mű, b) egy lapos lemezből külrésze közepén dombor vonalú karvéd, szintén bronz mű, c) egy gombafejű tü, illetőleg szeg darab, hegybe nyuló része hiányzik, d) egy bronz láncza hegye, közepé és köpüje, e) három db bronz sodrony, f) két avarkori disz bronz csüngő kisebb-nagyobb darabban, g) nyolcz db hasonló bronz disz csüngők részletei kisebb-nagyobb mintákban, h) egy bronz sarló fogantyú nélkül, i) egy lócsótári csüngő, lapos disz bronz mű, j) két hasonló lapos csüngő disz részletei, k) husz db kerek alaku lószerszámi diszlet; előrészén s közepén a gömböt két dudor körvonal köríti be; hátrésze lapos, felfüggesztésre szolgáló füle magából nyúlik. II. *Mező-berényi leletek* — melyek a régészeti egylet által 1881-ik évi július hó 20-án tétetett ásatás alkalmával jutottak muzeumunk birtokába: A) *Agyag tárgyakban*: a) egy kis kerek lapos közepén átlyukasztott égetett agyag háló süllyesztő, b) három db különböző háló süllyesztő agyag részletei, c) egy darab egyfülű nem korongon készült barna bögre, d) két db mázatlan füles kerek talpu bögre, hasonló agyag mű, e) egy füles esupor; hasoldal részein két horpadt vonal alatt mélyedett aljáig bekarozolt diszvonallal, f) négy db barnás sárga egyfülű kis bögre, g) egy sárga mázas füles bögre, h) egy fekete igen kicsiny bögre, fele magasságát képező nyaka alatt kezdődő hasdomborral, i) egy sötét színű durva fehér pettyes füles bögre, j) egy sárga fületlen bögre. B) *Kőtárgyakban*: k) egy hamuszínű kőbalta, l) egy lapos kő, alja két szegletbe végződik, felső része s két szeglete között két lyuk van. C) *Bronz tárgyakban*: m) egy kerek fejű hosszú baltájú bronz csákány, melynek minden részein kitünő arabesk alaku, czikornyás virág folyondárok karczai avatott kézmunkájáról tanuskodnak; a nyulánk balta éle jobb oldala felől hosszban két vonás van, középső három ága lefelé nyulva a szélsőknél hosszabbak; valószínűleg keleti betüket jeleznek, n)

egy féldombor sodronyból készült egészen ép bronz karvéd. Kitűnő példány. III) *Csabai leletek*; Nagytiszt. Haan Lajos ur közvetítése után vétettek: a) négy db avarkori bögre, közülök három szabad kézből készült, b) egy db kétfülű tündőszínű mázatlan fazék, c) egy alacsony hosszukás avarkori csésze, meg van drótozva, d) egy kétfelé tört kigyó fejekbe végződő bronz karperecz, e) egy szintén ketté tört bronz kapocs, f) egy réz lószerszám ék, g) egy gyűrű kiálló ékitményekkel illetve fogakkal, h) két darab nagyobb üveg gyöngy, i) egy fehérkékes színű nagy csibuk alakú üveg gyöngy, j) egy füzérke színes gyöngy, k) egy ezüst gyűrű, l) két db sárga réz gyűrű. — Mindezen tárgyak a városban egy homokbányában találtattak, mellettök férfi, női, lócsontváz és egy elrozsdásodott széles kengyelvas volt; hihetőleg avarkori tárgyak, m) egy megkövesült ember koponya két szélső foggal, állkapczájában pedig három foggal, n) egy szarvasagancs ágából készített három águ közepén átfúrt ismeretlen tárgy M.-Berényből. 10. *Duzs Gerő* m.-berényi néptanító ur — egy nagy kőfejszét. 11. *Tek. Biszterszky Gyula* mérnök ur — mamut állat első lapoczka csontjait. Lelhelye a talpasi határbeli Körös medre 1881-ben.

B) Pénzek és érmekben.

1. *Főtiszt. Széchényi Lajos* uj-kigyósi r. kath. lelkész és esperes ur — egy török réz pénzt. 2. *Dr. Jeszenszky Pál* ur Tápió-Szeléről — I. Zsigmond lengyel király 1527-ki; I. Nándor m. kir. 1530-ki; Albert porosz marchio 1527-ki és Rezső m. kir. 1580—1593-diki összesen öt db ezüst pénzt. 3. *Herberth Alajos* ur megyei litographia vezető — egy 1802-iki osztr. ezüst VII-es pénzt. 4. *Grósz Gábor* helybeli m. kir. távirtdai tiszt ur — egy 1851-ki helvécziai és egy 1879-ki romániai kis réz pénzt. 5. *Dr. Kovács Károly* ur — egy Const. r. cs. és egy Victor Emanuel 1861-ki egy centim. rézpénzt. 6. *Kutschera Jakab* helybeli kereskedő ur: egy Divus Antonius, egy I. József m. kir. 1709-ki ezüst polturát és egy nassau 1862-ki rézpénzt. 7. *Huszka Janos* vendéglős ur: Károly olmücsi püspök egy kros pénzét. 8. *Titl Emilia* kisasszony — az 1867-ki honvédegyelet alakításának rézemlékermét a következő körirattal: „Éljen a haza és az alkotmány“; egy Lombard-velencei köztársasági 1849-ik évi egy centimes, egy 1858-iki osztr. birodalmi $\frac{5}{10}$ réz, egy bavariai egy krajczáros és egy 1837-ki ezüst orosz tiz kros pénzt. 9. T.

Pap Gábor városi rendőrbiztos ur — egy kis török pénzt. 10. *Jondsz Ferencz* helybeli eczetgyáros ur — egy kertjében talált tatár rézpénzt. 11. *Szikszaj Imre* — egy 1628-iki osztr. ezüst 3 krost. 12. *Blaskovics János özvegye Szabó Sára* — két db vegyes házi m. kir. ezüst denárját. 13. *P. Kiss Mihály* egy 1862-iki belga 10 centimes ezüst és egy török nagy réz pénzt. 14. *Titius Pius* minorita r. áldozár — természetrajzi kiállításaiért 1863-ik évben nyert „Espositione Economico Agraria Trieszte“ köriratu kitüntető érmet. 15. *Foltyn Imre* helybeli r. cath. s. lelkész ur — VI. Károly r. cs. 1725-ik birodalmi ezüst 3 krosát. 16. *Rencsisovszky Dániel I. József* r. cs. 1709-iki styriai 3 kros ezüst pénztét. 17. *Gróf Wenckheim Károly* ur — egy, gerlai birtokán földmunkálat alkalmával emberi csontvázak mellett talált Antonius r. cs. ezüst kopott pénztét. 18. *Reinhardt József* czukrász ur — Romania 1867-ki tizes rézpénztét. 19. *Göndöcs Benedek* apát ur — egy M. Aurelius r. cs. ezüst pénztét; I. Lipót r. cs. 1664-ki birod. XV-ös; III. János lengyel király 1683-ki ezüst garasosát és Viktor Emanuel olasz király 1861-ki egy centimes kis pénztét.

C) Sajtóművekben.

1. Nagyméltóságu *Trefort Ágoston* vallás- és közoktatási minister ur: *Dürer Albrechtnek* — ki a békesmegyei gyulai vár nyugoti verőczéje alatti Ajtós nevű falubeli ajtósi Ajtós nevezetű birtokos családból származott és a XIV-ik században Némethonba kivándorolt első Albert aranyműves fia volt s amott nevét „Dürer“-re átváltoztatta, mint Németország kitűnő művészenek Esztergomban 1875-ben Beszédes Sándor által készített fényvéseti utánnomatait: „Dürer Albrecht kisebb Passióját“ negyedretű díszkiadásban muzeumunk könyvtára részére ajándékol megküldeni sziveskedett. 2. *A magyar tud. akademia*: az 1880-ik évi Archaeologiai értesítő IV. V. VI. VII. VIII. és X-ik füzetait. 3. *Vasvármegyei régészeti társulat* 1881-ki évkönyvét. 4. *Délmagyarországi régész történelmi társulat* 1881-ik évi közlönye I. II. III. füzetait. 5. *Magyarországi Kárpát egyesület*: 1881-ki évkönyvét. 6. *A békésmegyei gazdasági egylet* 1880-ki értesítőjét. 7. *Nsgos Göndöcs Benedek* apát ur: a természet-tudományi társaság 1880-ik évi közlönye 133—142. sz. füzetait. 8. *A gyulai, csabai és orosházi hírlapok szerkesztői*: folyó évi lapjaikat. 9. *Magyaróssy István* zilahi ref. lelkész ur: Zilah város ref. szentegyháza története leírását. 10. *Beleznay Péter* hely-

beli földész : a gyulai r. kath. plebániái szentegyház építésének százados évfordulója emlékére készített verseit üveg alá foglalva. 11. *Böhm Leonhard* „Weiskirchen in seiner Vergangenheit und Gegenwart“ című 1881-ben megjelent német szövegű könyvét, tek. Zsilinszky Mihály főtitkár ur közbenjárása útján.

D) Régi okmányok és rajzokban.

1. A müncheni állami levéltárban *t. Zsilinszky Mihály* egyleti főtitkár úr által felfedezett és régészeti egyletünk által lemásoltatott — főleg Gyula várát, birtokosait és Békésvármegyét érdeklő 59 darab régi okmányok. 2. *Nsgos Szabó Károly* megyénk szülötte, kolozsvári egyetemi tanár úr és hazaszerte ismert történetíró: Gyula várának 1561-ik évi megerősítésére vonatkozó haditervek rajzait a bécsi cs. kir. hadügyministeri levéltárban lévő eredetiek után. 3. *t. Ujfalussy Gyula* ur Gyulavárosa mérnöke: a gyulai várnak és a város vidékének számos különböző alakban — közte az 1566-ik évi ostromlása képét — a kolozsvári nemzeti muzeum könyvtárában lévő s Heinrichpetri Ádám jogtudósnak Baselben 1578-ik évben nyomtatott német szövegű könyvében feltalálható fametszvény után); hasonlóul a gyulai nemzetfejedelmi temetkezési helynek — a mai Gyula városhoz viszonyítva helyrajzait megörökítés végett — szíveskedett könyomat alá készíteni. Végre 4. Nagytiszteletű *Gonda Lajos* országos helvét hitvallású reform. táborigyelmeztető úr, ősehez, *Gonda Márton* huszti-várt kormányzott palotás főkapitányhoz 1710-ik évi március 25-én benyújtott eredeti kötelezvényét — az inségyben szenvedett *Iza község* lakossainak.

E) Szépművészeti tárgyakban.

1. *Ulmann József* budapesti könyomdatulajdonos ur: a) 75 db. — jeles tudós hazánkfiainak és érdemekkel tündöklő honleányainknak arc- és mellképeit; b) 2 db. emlék; c) 12 db. archaeologiai; d) 2 db. koponya ismertető (freneologiai) e) 30 db. jeles hazai épületek; végre f) 10 db. régi és újabbkori táj- és tér, összesen 131 db. érdekes s értékes kisebb-nagyobb könyomatú képet. 2. *Domokos János* helybeli elemi iskolai tanító ur neje *szül. Pollák Anna* asszony: Békés vármegyének 1793-tól 1876-ik évig fenállott gyulai székháza fényképét aranyozott keretbe foglalva. 3. *Feleki Miklós* és neje *Munkácsy Flóra*

budapesti színészeink saját fényképezett mellképeiket. 4. *Ebenhöch Ferencz* győri kanonok úr *Ő* Nagysága — néhai Mogyoróssy Pál pápóczi prépost és győri kanonok († Győrött 1868. évben 72 éves korában) fényképezett mellképét. 5. *Nt. Haan Lajos* egyesület alelnök úr közbenjárása folytán Skolka András volt m.-berényi gymn. tanár s igazgató (1803—1808.) fényképét. Főt. apátkanonok *Dr. König Móricz* ur Fehérmegye területén Nagy-Look község határában f. évi szept. havában Gr. Zichy Nep. János költségén tétetett ásatás alkalmával felszínre jutott őskori régi agyagedények két csoport lefényképezett ábráit.

F) Családi czimerekben.

1. *Báró Wenckheim Béla* m. ki r. felség személyekörűli minister s egykor Békésvármegye alkotmányos főispánja 1879-ik évi halálának emlékét. 2. *Kis János* békésmegyei nyug. főispáni helytartónak 1880-ik évi halálának emlékét. 3. *Vásonkeői gróf Zichy Mária* néhai Wenckheim Antal gróf nejének 1881-ik évi halálának emlékét. 4. *Vasvármegyéből Békésvármegyébe Gyulára elszármazott Mogyoróssy János* (e néven itt első) a békésmegyei család ősének 1794-ik évben 98 éves korában Gyulán történt elhalálózása emlékét a következő felirattal: „A veteris discipline prisce humanitatis Avitorum morum orthodoxe Fidei ac Cultus Hungarici erudita tenacitate vere spectabilis.“

G) Természetrajzi tárgyakban.

1. *Titius Pius* min. r. áldozár egy *Serpula filograna* kőnővényt az adriai tengerből; egy habarcz nemű likacsos és egy *Stiliter sanguineus* rózsaszínű ágas-bogas tengeri növényt. 2. *Nsgos Göndöcs Benedek* apát ur: egy fiók kócsag madarat; egy szintén fiók tűzokot, és egy tekenős békát. 3. *Id. Mogyoróssy János* f. 1881. évi két darab tekenős béka tojást. 4. *Fábián Gábor* k.-tarcsai néptanító ur: egy 1880-ik évben a Sebes-Körösben halászok által talált megkövesült szarvas-bika agancsot; koponyájából kinőtt agancsainak felső köze 90 cm. távolságra terjed. 5. *Pazsitzky István* m. kir. adópénztárnok ur: két db. mehádiai bökölt-scorpiót sziveskedtek muzeumunknak ajándékolni adni.

Ezek után van szerencsém jelenteni, hogy a muzeumunkból eltűnt s mult évi egyleti évkönyvünkben szeptember 13-án

tartott közgyűlésről felvett jegyzőkönyv 8-ik pontja alatt megemlített öt darab igen értékes arany érmet saját költségemen beszereztem s azokat ezen közgyűlés előtt ezennel be is mutatom.

Végre — el nem mulaszthatom megemlíteni, hogy a muzeumi tárgyak leltározása folyvást munka alatt áll, azonban a folytonosan érkező tárgyak már annyira felhalmozódtak, miszerént nemesak a szekrényeket, hanem a termek minden részeit betöltik, úgy, hogy az ezután érkezendő tárgyak ott többé el nem helyezhetők, sőt a termekben a közlekedést már akadályozzák is; minélfogva elkerülhetetlen a muzeum helyiségének kibővítéséről hovahamarább intézkedést tenni.

Kelt Gyulán, 1881. szeptember havában.

Id. Mogyoróssy János.
muzeumi igazgató.

A békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egyesület alapszabályai.

I. SZAKASZ.

Az egyesület címe, célja, s eszközei a cél elérésére.

1. §. Az egyesület címe: „Békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egyesület“; — székhelye: B.-Gyula — hivatalos nyelve magyar.

2. §. Az egyesület célja: Felkutatni és egybegyűjteni mindazt ami a tudomány, irodalom és művészet-, az ipar- és kereskedelem, a gazdaság és földművelés, a politika és közélet terén mint megyei nevezetesség tűnt fel, megszerezni e megyebeli kitűnő férfiak arcképeit, életrajzait és műveit; — természetben, vagy legalább fényképezve megőrizni, a koronként változó megyei népviseletet; egybegyűjteni, az állat- és növényország különböző fajainak e megyében található ritkább példányait; — a végpusztulástól megóvni a megyében található történelmi emlékü romokat; felkutatni a megyében elszórtan létező-, vagy a megyére vonatkozó mindennemű régiségeket, történelmi emlékeket, okmányokat, nyomtatványokat, nemesi címereket, községek pecsétjeit, s mindezeket adományozás — esetleg vétel útján összegyűjtve az elpusztulástól megóvni, meg nem szerezhető tárgyakról lehetőleg másolatot venni, s mindezen működés eredményét, a B.-Gyulán létesítendő, s az egyesület létrejövételének napjától kezdve, mindenidőre Békésmegye tulajdonát képező, állandó, megyei régiség- és művelődéstörténelmi tárlatban összpontosítani, s a nagy közönség használatára, a régészet- és közművelődéstörténelmének megkedveltetése,

s az ez iránt minél szélesebb körű érdekelttség felébresztésére, a megye által e célra felajánlott nyilvános helyiségben kiállítani.

3. §. E cél elérésére az egylet nemcsak a szakképzettek és szakkedvelők egyesítése, történelmi és közmívelődési, régiség-tudományi és statisztikai dolgozatok írása, kiadása vagy nyilvános felolvasása, hanem nyilvános gyűlések tartása, alkalmas helyeken régészeti ásatások és történelmi nyomozások eszközzése, könyv- és levéltár berendezése, nemkülönben a műemlékek, régiségek tanulmányozása és ismertetése által törekszik.

II. SZAKASZ.

A z e g y l e t t a g j a i.

4. §. Az egylet tagjai négyfélék, u. m. tiszteletbeliek, alapítók, rendesek és pártolók.

5. §. Tiszteletbeli tagokul oly férfiak választatnak, kik a régészeti és szaktudományok fejlesztése- és művelésében maguknak kitűnő érdemeket szereztek.

6. §. Alapító tagok azok, kik az egylet céljainak előmozdításához, készpénzben vagy ezen összegnek megfelelő értékpapírban, 100 o. é. frnyi alapítvánnyal járulnak; mely összegnek 6% kamatját kötelesek évenként mindaddig az egylet pénztárába fizetni, míg az alapítványi tőkét le nem fizetik.

7. §. Rendes tagok azok, kik három éven át, évenkénti 3 o. é. frt fizetésre kötelezik magukat; a mely fizetési kötelezettség azonban az illető tag halálával, a három év elforgása előtt is megszűnik. — Ha valamelyik rendes tag a három év eltelte után az egyletből ki akar lépni, köteles ebbeli szándékát az igazgatóválasztmánynak írásban bejelenteni, különben úgy tekintetik, mint ki e szakaszban kijelölt kötelezettségeit hallgatag vállalja el újabb 3 évre.

8. §. Pártoló tagok azok, kik minden további kötelezettség nélkül, az egylet pénztárába, három éven át, évenként 1 o. é. frtot fizetnek.

9. §. Minden alapító- és rendes tag az egyletbe lépése alkalmával oklevelet nyer, melyért egyszersmindenkorra 2 o. é. frtot köteles fizetni, mely összeg a tárlat felszerelésére fog fordíttatni.

III. SZAKASZ.

Az egyesület kormányzata.

10. §. Az egyesület ügyeit az igazgató-választmány vezeti, mely 24 választmányi tagból, s az alább elsorolandó tisztviselőkből áll, kiket a közgyűlés az alapító és rendes tagokból 3 évi időtartamra választ.

11. §. Az egyesület tisztviselői a következők: a) az elnök, b) az alelnök, c) a titkár, d) a társulati igazgató (őr), e) a pénztárnok, f) az ügyész.

IV. SZAKASZ.

Az egyesület tisztviselőinek hatásköre.

12. §. Az elnök az egyesület képviselője hatóságok és harmadik személyek irányában; ő hívja össze a közgyűlést, és a választmányi üléseket, mindezekben elnököl, s csak a szavazatok egyenlősége esetében szavaz. Sürgősebb fizetéseket 50 frt erejéig utalványoz, de ezt a legközelebbi választmányi ülésen, utólagos jóváhagyás végett bejelenti. Tiszti állásánál fogva kizárólag hivatva van jelen alapszabályok s az ügyrend szigorú megtartása fölött őrködni. Joga van az egyesületi pénztárt bármikor megvizsgálni.

13. §. Az alelnök — a működésében esetleg akadályozott elnököt pótolja.

14. §. A titkár — ki az egyesület pénzerejéhez képest, évenként tiszteletdíjban is részesül — a köz- és választmányi gyűléseken a jegyzőkönyvet vezeti; — ő viszi az egyesületnek összes levelezéseit, az igazgató utasítása nyomán. Jelentést tesz a köz- és választmányi-gyűléseken az egyesület tudományos működésének minden mozzanatáról; az egyesületi tagok névkönyvét szerkeszti, kezeli, azt évről-évre kiegészíti, s abban az elhunyt tagokról is jelentést tesz; az egyesület által kiadandó évkönyveket szerkeszti, s miután az egyesületi tárlat a megye tulajdonát képezi, annál fogva az évenkénti közgyűlés után az egyesület év- vagy jegyzőkönyvét, az elnök aláírásával, a megyebizottsági közgyűlésnek tudomásvétel végett megküldi.

15. §. A tárlat igazgatója (őre) az egyleti tárlat felett őrködik; végezi a tárgyak szakértő meghatározását, pontosan osztályozott és számozott leltárt vezet, melybe az adományozó nevét beírja, sőt értékesebb tárgyaknál az adakozó nevét külsőleg is ráírja, hogy így mennél többen birassanak adakozásra; a választmány utasítása szerint eszközendő régészeti kutatásokat és történelmi nyomozásokat intézi, azokról jelentést terjeszt a választmány elé, s a közgyűlést megelőzőleg a tárlat állapotáról évi kimutatást, felhasználás végett a titkárral közli.

16. §. A pénztárnok az egylet pénzbeli vagyonát, bevételeit és kiadásait vezeti, s ezekről rendes naplót vezetni köteles; kifizeti az elnök által aláírt utalványokat; az évnegyedes választmányi gyűléseken általános, évenként egyszer pedig részletes számadást ad a pénztár állapotáról s azt az elnöknek még a rendes közgyűlés előtt beadja, ki annak szabályszerű megvizsgálásáról gondoskodik s jelentése kíséretében a közgyűlés elé terjeszti; végül az egylet pénztárába begyűlő pénzüsszeget, a választmány utasítása szerint, a békésmegyei takarékpénztárba helyezi el.

17. §. Az ügyész, az elnöktől nyert meghatalmazás folytán, törvényes ügyekben képviseli az egyletet.

V. SZAKASZ.

Az igazgató-választmány.

18. §. Az igazgató-választmány az elnök összehívására, rendszeren évnegyedenként, — de a szükséghez képest gyakrabban is, — B.-Gyulán, vagy a körülmények szerint a vidéken máshol is tarthatja gyűléseit.

19. §. Az igazgató-választmány hatásköréhez tartoznak: az egylet belkormányzati ügyei, tiszteletbeli tagok indítványozása, és azon tárgyak, melyek jelen alapszabályok és a közgyűlés által elintézés végett hozzá utasítottak. A választmány köt az egylet nevében a közgyűlés által megállapított határokon belül, minden szerződést, melyek a választmány meghagyása — az elnök és a titkár által iratnak alá, az ekkép kötött szerződések az egyletre kötelező erővel bírnak. A választmány kötelessége az egyleti pénztári számadásokat és a pénztár állapotát évenként megvizsgálni. A választmány határozza el, hogy az ajándékozott tárgyak a tárlatban helyeztessenek-e el, vagy értékesíttessenek. A vá-

lasztmány nevezi ki szükség esetén a helyettes vagy segédtisztviselőket, s fogadja fel az egyesület szolgazsemélyzetét.

20. §. A választmány határozathozatali képességéhez az elnökkel együtt 11 tag jelenléte szükséges.

21. §. Választmányi taggá az egyesület bármelyik tagja megválasztható, különös tekintettel mégis a szakférfiakra.

22. §. A választmányi tagoknak jogukban áll az évnegyedes gyűléseken, az egyesület szakába vágó felolvasásokat tartani, okmányokról, műtárgyakról, akár írásban, akár élőszóval értekezni; ily tárgyakat bemutatni: a felolvasást tartani akaró azonban az elnöknek az értekezést bejelenteni köteles, ki azt a választmánynyal megbíráltatja; mások által irt, s már megbírált értekezéseket felolvasni, a társulat ügyeit illető indítványokat tenni, s azokra határozó szavazattal be is folyni; s miután az egyesület előhaladását óhajtják, erkölcsi kötelességök az évnegyedes ülésekre rendesen eljárni, s az ügyek vitelében — megbízatás szerint — az üléseken kívül is munkás részt venni.

VI. SZAKASZ.

Közgyűlések.

23. §. A közgyűlések nyilvánosak, s évenként a tavaszi időszak alatt B.-Gyulán tartatnak. Szavazati joggal a tiszteletbeli, alapító és rendes tagok birnak.

24. §. Rendkívüli közgyűlést az elnök a választmány, vagy 10 egyesületi tag írásbeli indokolt kívánatára tartozik összehívni.

25. §. A közgyűléseken a jelenlevők szavazattöbbsége határoz.

26. §. A szavazás nyilvános, de 10 tag írásbeli kívánatára titkos szavazás rendelendő el.

27. §. A közgyűlés tárgyai:

- a) titkári jelentés, az egyesület évi működéséről;
- b) az évi számadások megvizsgálása;
- c) minden három évben a tisztviselők és az igazgató választmány választása, és az időközben megürült választmányi tagsági helyek betöltése;
- d) új tiszteletbeli tagok választása;
- e) valamely tag kirekesztésének kérdése, mely mindenkor titkos szavazással lesz eldöntendő;
- f) a netaláni indítványok tárgyalása;

g) az alapszabályok módosítása, az azonban csak 10 tagnak a megelőző választmányi gyűléshez írásban beadott indítványára s ennek véleménye kíséretében beterjesztése mellett tárgyalható, — mi a meghívókban mindenkor mint tanácskozási tárgy — különösen megjelölendő, s mihez az összes tagok legalább $\frac{1}{4}$ -ének jelenléte kívántatik meg; — határozatot a jelenlevők $\frac{2}{3}$ -da hoz; ha pedig a tagok kívánt $\frac{1}{4}$ -de nem jönne össze, akkor új közgyűlés hirdetendő, mikor is tekintet nélkül a számra, a jelenlevők kétharmada dönt.

VII. SZAKASZ.

Az egylet jövedelmi forrásai, vagyona.

28. §. Az egylet bevételeit képezik:

- a) az alapítványi összegek;
- b) a rendes- és pártoló tagok évdijai;
- c) felülfizetések, s lelkes ügybarátok adományai- és hagyományai.

29. §. A tagdíjak és alapítványok kamatai az egyleti kiadások fedezésére fordíttatnak. Az alapítványi tőkék el nem idegeníthetők.

30. §. A felülfizetések, adományokból bejövendő összegek, amennyiben ezek alapítványi természettel nem bírnak, a tárlat gyarapítására fordíthatók.

31. §. Az egylet által gyűjtött mindennemű ritkaságok, műkincsek, régiségek, okmányok, könyvek, szóval mindennemű tárgyak, az alapítványi pénzekkel együtt Békésvármegyének elidegeníthetlen tulajdonát képezik.

VIII. SZAKASZ.

Az egylet pecsétje.

32. §. Az egylet pecsétje: a megye cimere, ezen körirattal: „Békésmegyei régész- és művelődéstörténeti egylet 1874.“

IX. SZAKASZ.

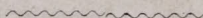
Az egyesület feloszlása.

33. §. Ha a netalán valaha bekövetkezhető pártolás és részvét hiány miatt, az egyesületnek további működése és fennállása lehetetlenné válnék, az esetben annak minden vagyona a megyebizottsági közgyűlés rendelkezése alá lesz bocsátandó, a meglevő pénzösszeg pedig a megyepénztárában, külön tétel alatt lesz elhelyezendő, hogy az alapítók szándékához képest, a kamatok és egyéb jövedelmek, minden időben a tárlat fenntartása és gyarapítására fordíttassanak.

Kelt a békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egyesületnek B.-Gyulán, 1874. június 18. tartott alakuló ülésében.

Zsilinszky Mihály,
egyleti titkár.

Göndöcs Benedek,
apát és gyulai lelkész, mint elnök.

A békésmegyei régész- és művelődéstörténeti társulat tagjainak névsora 188°/₁-ben.

Tiszteletbeli tagok:

Böhm Lénárd, Fehér- templom.	✕ Pesty Frigyes, Budapesten.
Fraknói Vilmos, Buda- pesten.	✕ Rómer Flóris, N.-Váradon.
✕ Geduly Ferencz, Buda- pesten.	✕ 15. Szabó Károly, Kolozs- várott.
Hampel József, Budapesten.	Thaly Kálmán, Pozsony- ban.
✕ 5. Henszlmann Imre, Buda- pesten.	✕ Trefort Agoston, Buda- pesten.
József főherczeg ő fensége.	Szentkláray Jenő, Török- Becsén.
✕ Ipolyi Arnold, Besztercze- bányán,	✕ Lipp Vilmos, Szombathe- lyen.
Nagy Iván, Budapesten.	✕ 20. Báró Nyáry Albert, Buda- pesten.
✕ Ormós Zsigmond, Temes- várott.	Báró Nyáry Jenő, Buda- pesten.
10. Ortway Tivadar, Pozsony- ban.	Bubics Zsigmond kanonok, Nagyváradon.
Pulszky Ferencz, Buda- pesten.	

Alapító tagok:

- Gróf Apponyi Albert, l. Budapesten.
Gróf Apponyi Antal, l. Bécsben.
A békésmegyei, takarékpénztár Gyulán.
Beliczey István, főispán, l. B.-Csabán.

5. Breznyik János, főiskolaigazgató, I. Selmecen.
 Göndöcs Benedek, apát és lelkész, Gyulán.
 Haan Lajos, m. t. t. tag és ev. lelkész. B.-Csabán.
 Horváth Sámuel, kiérdemült ev. lelkész, T. Komlóson.
 Gróf Károlyi Tibor, országgyűlési képviselő. I. Mácsán.
10. Id. Mogyoróssy János, muzeumigazgató, Gyulán.
 Mojsisovics Vilmos, kir. főmérnök I. Szolnokon.
 Gróf Pongrácz János, lelkész és pápai kamarás Szt.-Andráson.
 Gróf Wenckheim Krisztina, Kigyóson
 Urszinyi Andor, földbirtokos, Gerendáson.
15. Zsilinszky Mihály, országgyűlési képviselő, I. B.-Csabán.
 Justh István, nagybirtokos, Budapesten.
 Gróf Károlyi Gyula, I. Budapesten.
 Gróf Wenckheim Rudolf, I. Dobozon.
 Gróf Wenckheim Frigyes, I. Kigyóson.
20. B.-Csabai casino, B.-Csabán.

-
- Áchim Ádám, ev. lelkész rendes tag Szarvason.
 Gróf Almássy Dénes, pártoló tag Kétegyházán.
 Gróf Almássy Erzsí, rendes tag   "
 Gróf Almássy György, p. t.   "
 5. Gróf Almássy Minka, r. t.   "
 Ambrózy Béla, mérnök Ványa r. t.
 Andrassy Kálmán, nevelő Kétegyházán r. t.
 Andrassy Miklós, adóhiv. tiszt. Gyulán p. t.
 Asboth Kálmán, ügyvéd Gyulán r. t.
10. Asztalos István, szolgabíró Békésen r. t.
 Badics Elek, gyógyszerész B.-Csabán r. t.
 Bak Lajos, kereskedő Gyulán p. t.
 Bakacs Lajos, Vésztő p. t.
 Ifj. Bakay Péter, ev. lelk. Ocsován r. t.
15. Bakay Sándor, csendbiztos Szarvason r. t.
 Bakos József, Csorvás p. t.
 Bánhegyi István, kir. tanfelügyelő B.-Gyulán r. t.
 Balázsy Ferencz, ak. t. r. cath. lelkész T.-Sz.-Miklós r. t.
 Balla Máttyás, néptanító Endrődön p. t.
20. Bálint Mihály, Csorváson p. t.
 Banner József. Békésen p. t.

- Banner Béla, Ó-Kigyós p. t.
 Bán Károly, Gyulavári jegyző p. t.
 Bartóky László, kereskedő B.-Csabán r. t.
25. Baráth János, Uj-Kigyós p. t.
 Barna János, kereskedő M.-Berényben p. t.
 Bartha Döme, gazdálkodó B.-Csabán p. t.
 Dr. Báttaszéki Lajos, ügyvéd B.-Csabán r. t.
 Batik Elek, tak. pénztárnok Gyulán p. t.
30. Békési központi casino r. t.
 Beliczey Rezső, birtokos Gerendás r. t.
 Bene István, városi tanácsnok Gyulán p. t.
 * Benedikty József, gyógyszerész Békésen p. t.
 Benjamin Dávid, Vésztőn p. t.
35. Benka Gyula, főisk. tanár Szarvas p. t.
 Berkes János, városi orvos Gyulán r. t.
 Béres András, Csorváson p. t.
 Bézsán József, gör. kel. lelkész Gyulán p. t.
 Birsy József, nyug. alezredes Gyulán r. t.
40. Blahó József, községi jegyző M.-Berényben p. t.
 Bogár Dániel, közs. gyám B.-Csabán p. t.
 Bogár Lázár, földbirtokos Gyulán p. t.
 Bohus Károly, B.-Csabán p. t.
 * Bonyhay Benjamin, birtokos M.-Berényben r. t.
45. Bozsó István, Uj-Kigyóson p. t.
 Braun Mihály, néptanító M.-Berény p. t.
 Braun M. József, M.-Berényben p. t.
 Breier Zsigmond, kereskedő Endrődön p. t.
 Buday József, M.-Berényben p. t.
50. Bulla Sándor, mérnök Békésen r. t.
 Bús Albert, Csorváson p. t.
 Id. Csáki János, ref. lelkész Vésztőn p. t.
 Dr. Csákly János, orvos Vésztőn p. t.
 Csapó Mihály, gazdálkodó Gyomán p. t.
55. Csatlós Imre, Uj-Kigyóson p. t.
 Csatlós Pál, Uj-Kigyóson p. t.
 Csete György, Gyulavári p. t.
 Csermák Kálmán, ev. lelkész T.-Komlóson r. t.
 Csernus András, Uj-Kigyóson p. t.
60. Csernus Ádám, „ p. t.

A *-gal jelezett tagok az egyesület vidéki ügyvivői.

- Czédly János, földbirtokos Uj-Kigyóson p. t.
 Czédly Mátyás, földbirtokos " p. t.
 Czédly József, földbirtokos " p. t.
 Danes Béla, városi jegyző Szarvason r. t.
65. Darida András, Uj-Kigyós p. t.
 Debreczeni Endre, szolgabíró Gyomán p. t.
 Décsey József, kereskedő B.-Csabán r. t.
 Dékány István, Csorváson p. t.
 Denhof Antal, m. árvsz. nyilvántartó Gyulán p. t.
70. Gróf Dessewfy Marczel, Fóthon r. t.
 Dérczy Ferencz, földbirtokos Kondoros r. t.
 Deutsch A. kereskedő Csorváson p. t.
 Deutsch Fülöp, kereskedő M.-Berény p. t.
 Dobay János, polgármester Gyulán r. t.
75. Dobosfy Gyula, járásb. hiv. Beszterczebánya r. t.
 Gróf D'Orsay Miksa, Pozsony r. t.
 Gróf D'Orsay Emil, Pozsony r. t.
 Dinya János, r. kath. s. lelkész Gyulán r. t.
 Dömény Lajos, tak. pénztárnok Gyulán r. t.
80. Dömény József, magányzó Békésen p. t.
 Donner Lajos, polg. isk. tanár B.-Csabán p. t.
 Dr. Dubányi János, megyei orvos Gyulán r. t.
 Dinya Elek, iparos Endrőd p. t.
 Dérczy Antal, birtokos Szarvason.
85. Dessewfy Aurél, gróf Budapesten.
 Ecsedi János, Gyulavári lelkész p. t.
 Elek Lajos, gymn. tanár Debreczenben r. t.
 Emperl Ernő, Békésen r. t.
 Endrefi Károly, szolgabíró Gyulán r. t.
90. Engel Antal, kereskedő Endrődön r. t.
 * Eördögh Lajos, szolgabíró Orosházán r. t.
 Erdődy Mihály, Uj-Kigyós p. t.
 Erkel Rezső, tak. pénzt. igazgató Gyulán r. t.
 Erős János, M.-Berény p. t.
95. Fábry Károly, ügyvéd Csabán p. t.
 Farkas Béla, urad. igazgató Dobozen r. t.
 Farkas Jenő, Csabán r. t.
 Farkas Zsigmond, urad. számtartó Gyulán p. t.
 Félix Ákos, kir. közjegyző Csabán r. t.
100. Fennes Pál, kincstári tisztartó Csabán r. t.

- Forsner Ferencz, kereskedő Vésztő p. t.
 * Dr. Fuchs Ede, városi orvos Szarvas r. t.
 Fuchs Lipót, orvos M.-Berény r. t.
 Fürst Antal, Uj-Kigyós p. t.
105. Fehér Imre, urad. tisztartó M.-Berény r. t.
 Gácsy János, Endrődön p. t.
 Gajdács Pál, tanár Szarvason r. t.
 * Garzó Gyula, ref. lelkész Gyoma r. t.
 Gärtner Adolf, kereskedő Csabán r. t.
110. Géczy Imre, Csorvás p. t.
 Gellay István, Endrőd p. t.
 Geschmey Sándor, kereskedő Endrőd p. t.
 Gremesperger József, földbirtokos Bánhegyes r. t.
 Grim Sámuel, kereskedő Gyoma p. t.
115. * Grócz Béla, róm. kath. plebános Csorvás r. t.
 Golián Mihály, Orosháza p. t.
 Góg György, Csorváson p. t.
 Gubicza István, r. kath. s. lelkész Szarvason p. t.
 Gyukics Viktor, kir. aljárásbíró Békésen r. t.
120. Gyoma községe p. t.
 Györy Vilmos, ev. lelkész Budapest r. t.
 Grim A. József, regalebérő Endrőd p. t.
 Harsányi Dániel, jegyző Endrődön p. t.
 Haan Albert, városi iktató Csabán r. t.
125. Hajnal Ábel, ref. lelkész Békésen p. t.
 Hajós Pál, r. k. kántor Szarvason p. t.
 * Dr. Hajnal István, orvos Békésen r. t.
 Hajóssy Ottó, Rudolstadt Thuringia r. t.
 Haty Károly, főjegyző M.-Berényben r. t.
130. Haviár Dániel, ügyvéd Szarvason r. t.
 Hegedüs Lajos, Gyulán p. t.
 Hegedüs Mihály, M.-Berényben p. t.
 Hajas Lajos, Sz.-Andráson p. t.
 Ifj. Hoffmann Mihály, ügyvéd Gyulán p. t.
135. Horovicz Lipót, V.-Olasziban p. t.
 * Horvát János, postamester M.-Berényben p. t.
 Horváth Béla, néptanító T.-Komlóson p. t.
 Horváth János, gymn. igazg. Csabán p. t.
 Hungerleider Vilmos, kereskedő Uj-Kigyóson p. t.
140. Ifj. Huszka János, vendéglős Gyulán p. t.

- Dr. Illési Jakab, orvos Öcsödön p. t.
 Irányi Dániel, orsz. képviselő Budapesten r. t.
 * Jakabfi Ignác, bérlő Pusztá-Borz r. t.
 Jankó János, művész Budapesten r. t.
145. Jancsovics István, földbirtokos Szarvason r. t.
 Jancsovics Pál, alispán Gyulán r. t.
 Ifj. Jancsovics Pál, árv. sz. jegyző Gyulán r. t.
 Janó Sándor, kir. ügyész Miskolcz r. t.
 Jeszenszky Károly, ev. lelkész M.-Berényben r. t.
150. Kalmár József, birtokos Endrődön p. t.
 Karácsony Mihály, kötélgyártó Gyula p. t.
 Kalocsa István, gyógyszerész Endrődön p. t.
 Kovács Lajos, tanító Endrőd p. t.
 Kalmár Mihály, honvédhadnagy p. t.
155. Karassyai István, földbirtokos B.-Csabán r. t.
 Keblovsky Lajos, ügyvéd Gyulán p. t.
 Keller Imre, Gyulán ügyvéd r. t.
 * Kéry Kálmán, ref. lelkész Dobozon r. t.
 Kéry Elek, jegyző Dobozon p. t.
160. Kertay Zsigmond, megyei főügyész Gyulán p. t.
 Kicska Mór, ügyvéd Szeghalom r. t.
 Kiss Ferencz, gyógyszerész Szeghalom r. t.
 Ör. Kiss Bálint, Gyomán p. t.
 Kiss János, Öcsödön p. t.
165. Klausz Lázár, földbirtokos Endrőd r. t.
 Dr. Klein Ferencz, orvos Bánhegyes r. t.
 Kny Antal, r. kath. plebános Békésen r. t.
 Kocsiszki János, ügyvéd Csabán r. t.
 Ifj. Kohlmann Ferencz, kereskedő Gyulán r. t.
170. Kohn Károly, kereskedő Uj-Kigyóson p. t.
 Korossy Kamil, urad. igazgató Gerendás r. t.
 Ifj. Kollár János, ügyvéd M.-Berényben p. t.
 Kopányi József, M.-Berényben p. t.
 Kohn Ábrahám, Szt.-András. p. t.
175. Kohn Márton, kereskedő Öcsödön p. t.
 Konkoly Jenő, ügyvéd Békés p. t.
 Dr. Kovács István, m. főorvos B.-Gyulán r. t.
 Kovács József, ügyvéd Békésen p. t.
 * Kovács Mihály, szolgabíró Szeghalom p. t.
180. Kovács M. István, birtokos Endrődön p. t.

- Kreuchel Sámuel, urad. tisztartó Vésztőn r. t.
 Kratochvill József, tak. könyvvezető Gyulán r. t.
 Koller Gábor, urad. tisztartó Mágocsoson r. t.
 Koricsánszky Lajos, ügyvéd B.-Csabán r. t.
185. Körösi János, ref. lelkész K.-Ladány p. t.
 Környei Lajos, ügyvéd M.-Berény p. t.
 Kuczka János, ügyvéd Szarvason p. t.
 Ladányi Áron, ügyvéd Békésen p. t.
 Lányi Gusztáv, főisk. tanár Szarvas r. t.
190. Laasz János, Mező-Berény p. t.
 Lavatka Béla, földbirtokos P.-Szt.-Tornya p. t.
 Id. Lavatka József, Békés p. t.
 Lavatka Ágoston, kereskedő p. t.
 Lavatka József, Békés p. t.
195. * Dr. László Elek, orvos Orosházán p. t.
 Léderer Ede, mérnök Szeged r. t.
 * Lehóczky József, r. kath. plebános Orosháza r. t.
 Löfler Mór, kereskedő Uj-Kigyóson p. t.
 Lengyel Győző, Körös-Tarcsán p. t.
200. Dr. Lövi Lajos, orvos Csabán p. t.
 Lonovics Ferencz, r. kath. plebános Szarvas r. t.
 Lukesch István, (Inczédi) tanárjelölt Budapest r. t.
 Lusztig Sámuel, földbirtokos Szarvas p. t.
 Löwy Antal, l. B.-Csabán r. t.
205. Majercsik János, birtokos Szarvas p. t.
 Mánásy Pál, Uj-Kigyóson p. t.
 Marcsek István, kereskedő Szarvas p. t.
 Márki István, kir. táblabíró Budapest r. t.
 Márki Lajos, m. főjegyző Gyulán r. t.
210. * Márton Mihály, r. kath. plebános Szigetvárt r. t.
 Megele Bertalan, urad. tisztartó M.-Berényben r. t.
 Megele Gyula, birtokos Tarcsán p. t.
 Melczer Kálmán, gymn. tanár Csabán p. t.
 Merza Gergely, Gyulán p. t.
215. Mezey Lajos, jegyző Békés p. t.
 * Mihály József, főisk. tanár Szarvas r. t.
 Ifj. Mikolay Mihály, ügyvéd Szarvason p. t.
 Minich József, birtokos M.-Berényben.
 Moldoványi Gyula, Gyulán r. t.
220. Dr. Molnár Antal, orvos Csabán p. t.

- Molnár György, Uj-Kigyóson p. t.
 Moravesik József, néptanító Szarvason p. t.
 Moczkovcsák Károly, lelkész Besztercezbányán r. t.
 Müller Náthán, kereskedő Csorváson p. t.
225. Murza István, Kigyóson p. t.
 Megele Béla, Vári p. t.
 Nagy Ferencz, könyvkereskedő Gyulán p. t.
 Nagy Károly, árvaszéki elnök Gyulán p. t.
 Nátor János, Uj-Kigyós p. t.
230. Nagy István, birtokos M.-Berényben p. t.
 Nagy István, Dobozon p. t.
 Német Lajos, néptanító Csabán p. t.
 Német Lukács, ügyvéd Gyomán p. t.
 Neudenbach Antal, zongoramester Gyulán p. t.
235. Novák Dániel, bérlő Csabán r. t.
 Novák Kamill, törvényszéki elnök Gyulán r. t.
 Dr. Nyirady László, orvos K.-Tarcán r. t.
 Nyiry János, Csorvás p. t.
 Odescalchi Arthur, herczeg Budapest r. t.
240. Osztroluczky Géza, birtokos Nemes-Podhrágyon r. t.
 * Oláh Antal, Öcsödön p. t.
 Id. Oláh György, városi tanácsos Gyulán p. t.
 Omaszta László, birtokos Csabán r. t.
 Ormós János, birtokos Gyulán r. t.
245. Osváth Andor, m. levéltárnok Gyulán r. t.
 Pajó György, Vésztőn p. t.
 Papi Balogh Péter, okl. gazda Mező-hegyes r. t.
 Pándi István, ügyvéd Kigyóson p. t.
 Papp Antal, tanító Vésztőn p. t.
250. Papp Mihály, ref. lelkész Gyulán r. t.
 Papp József, ügyvéd Szeghalmon p. t.
 Papp György, Vésztőn p. t.
 Papp Sándor, P.-Szt.-Tornya p. t.
 Party Ferencz, m. pénztárnok Gyulán r. t.
255. Papp Gergely, Gyulán r. t.
 Pecz Gyula, ev. lelkész Berényben r. t.
 Peics János, Vésztőn p. t.
 Péky Antal, r. kath. lelkész Csabán r. t.
 Petneházi Imre, néptanító K.-Tarcán r. t.
260. Petrovics Döme, Vésztőn p. t.

- Petrovics Soma, ev. lelkész Csabán p. t.
 Polgári kaszinó, Gyulán r. t.
 Pokománcsi Sándor, postamester Szarvason p. t.
 Popovics Jusztin, főjegyző Gyulán r. t.
265. Prágai István, Uj-Kigyóson p. t.
 Raab Károly, esperes Zólyomban r. t.
 Rác Lipót, birtokos Csorváson r. t.
 Rácz István, Ó-Kigyóson p. t.
 Reiszner Jakab, kereskedő Vésztőn r. t.
270. * Réthy László, Budapesten r. t.
 Rimler Pál, gazdász Csabán r. t.
 Rimler Lajos, gazd. tiszt Szöllős-pusztán p. t.
 Rolkó Béla, irnok Csabán p. t.
 Rosenthal Miksa, kereskedő Dobozon p. t.
275. Róth János, iparos Gyulán p. t.
 Róth Lajos, Endrődön p. t.
 Salacz Ferencz, szolgabíró Szarvason p. t.
 Salacz József, Szarvason p. t.
 Seres Mihály, Uj-Kigyóson p. t.
280. Dr. Simon Pál, orvos T.-Kömlös p. t.
 Sinkó Mihály, tanító H.-M.-Vásárhelyen p. t.
 Id. Sipos Sándor, kir. közjegyző Szarvason p. t.
 Ifj. Sipos Sándor, ügyvéd Szarvason r. t.
 Sipos Soma, lapszerkesztő Szarvason p. t.
285. Solcz Ferencz, Lipótvártott p. t.
 Soltész Nándor, tanár Csabán r. t.
 Somogyi József, Uj-Kigyós p. t.
 Stark Adolf, kereskedő Csabán p. t.
 Stern testvérek, kereskedők Berényben r. t.
290. Stern Adolf, kereskedő Gyomán p. t.
 Dr. Stiaszny József, orvos Csabán p. t.
 Sulyok Ede, Orosházán p. t.
 Schiffner Ede, r. kath. prépost Endrődön r. t.
 Schmidt Károly, mérnök Pöstyényben r. t.
295. Schmidt József, tak. könyvvezető Gyulán p. t.
 Scharthenreiter Albin, Gyulán p. t.
 St. Sulucz Sándor, kir. járásbíró Békésen.
 Dr. Schwarcz Jenő, orvos Budapesten.
 Schwarcz László, kereskedő Temesvárott r. t.
300. Schwarcz Manó, Kigyóson. p. t.

- * Szabó János, ref. lelkész K.-Tarcán r. t.
 Szabó András, Uj-Kigyós p. t.
 Szabó Gábor, Dobozon p. t.
 Szabó Pál, Sz.-Benedeken p. t.
305. Szánthó Alajos, járásbíró Gyulán r. t.
 Szánthó Albert, földbirtokos Békésen p. t.
 Dr. Szeberényi Gusztáv, ev. superint. Csabán r. t.
 Szeberényi István, ügyvéd Csabán r. t.
 Szeberényi József, ügyvéd Orosházán r. t.
310. Szegedi Károly, ref. lelkész Békésen p. t.
 Székács István, urad. tisztartó Orosházán p. t.
 Szekér Mihály, gazd. t. Kétegyház r. t.
 Szemián Sámuel, főjegyző Csabán r. t.
 Szeremlei Samu, ref. lelkész H.-M.-Vásárhelyen r. t.
315. Szerető Imre, földbirtokos Gyomán p. t.
 Szentandrásy István, közgyám M.-Berényben p. t.
 Szentmihályi Lajos, mérnök Gyulán p. t.
 Szika János, iparos Gyulán p. t.
 Szikes András, közjegyzői helyettes Hajdu-Böszörmény r. t.
320. Szilágyi Antal, jegyző Ladányban p. t.
 Dr. Szlovák Pál, orvos Szarvason r. t.
 Szomora Bertalan. gymn. tanár Csabán p. t.
 Sztójánovits Gyula, birtokos Csorváson r. t.
 Sztraka Ernő, városi mérnök Csabán p. t.
325. Sztraka György. főcsendbiztos Csabán p. t.
 Sztrakó János, Csorváson p. t.
 Szuhanek Antal rom. kath. plebános Solyomkeőn. p. t.
 Szucsú Béla, földbirtokos Csabán r. t.
 Szucsú Mózes, birtokos Csabán r. t.
330. Tatay János, gyógyszerész T.-Kömlősen r. t.
 Tatár János ref. lelkész Szeghalmon r. t.
 Tavaszai János, ügyvéd Orosházán r. t.
 Titius Pius, udvari lelkész Gerlán r. t.
 Dr. Télessy József, orvos Szarvason p. t.
335. Tomcsányi Károly, földbirtokos Szarvason r. t.
 Tormássy Károly, Budapesten r. t.
 Tóth Ede, ügyvéd Békésen p. t.
 Tóth Péter, Uj-Kigyóson p. t.
 Timár I. János, birtokos Endrődön p. t.
340. Thury László, M.-Berényben p. t.

- Uferbach József, iparos B.-Gyulán p. t.
 Id. Uferbach János, városi pénztárnok Gyulán p. t.
 Uferbach Antal, iparos Gyulán p. t.
 Uhrin János, birtokos Endrődön p. t.
345. Uhrinyi István, földbirtokos Csabán r. t.
 Ujfalussy Dezső, m. árvaszéki ülnök Gyulán p. t.
 Urszinyi Dezső, miniszt. titkár Budapesten r. t.
 Urszinyi János, ügyvéd Csabán p. t.
 Urszinyi László, M.-Berényben p. t.
350. Uzon Ferencz, vár. adóhivatali főpénztárnok Gyulán p. t.
 Varságh Béla, gyógyszerész Csabán r. t.
 Vartus Rozália, Uj-Kigyóson p. t.
 Veres József, ev. lelk. Orosházán r. t.
 Vésztői casinó r. t.
355. Vidovszky Ferencz, jegyző Gyomán p. t.
 Vidovics Antal, Endrődön p. t.
 Viskovics Ignác, birtokos Szarvason p. t.
 Vitályos Márton, jegyző Öcsödön p. t.
 * Veidinger György, kereskedő Gyomán p. t.
360. * Gróf Wenckheim Géza, Gerlán r. t.
 Vincze Sándor, közgyám Békésen p. t.
 Végh István, könyvkötő Csabán p. t.
 Br. Wenckheim Viktor, K.-Ladányban r. t.
 Weisz Lázár, kereskedő Gyomán p. t.
365. Weisz Lipót, festő Gyulán p. t.
 Wieland János, gazdatiszt Békésen p. t.
 Wieland Károly, jegyző Uj-Kigyóson p. t.
 Wilim János, ügyvéd Csabán r. t.
 Wolf Pál, M.-Berényben p. t.
370. Walner József, Orosházán p. t.
 Zalay Mihály, Csorváson p. t.
 Zih Károly, néptanító Sz.-Andráson r. t.
 Zlinsky István, gazdatiszt Kondoroson r. t.
 Zsilinsky Endre, Csabán r. t.
375. Zsótér Antal, Uj-Kigyóson p. t.

Meghaltak:

1. Bartóky István, 1881.
 Becker Oszkár, „
 Karassay Kornél, „
 Oláh Sándor, „
 Szabó Imre, „
 5. Thomka Emil, „
 Zsilinszky Mihály, (tkomlósi) 1881.

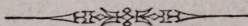
Az egyesület tisztviselői:

Elnök: Göndöcs Benedek.	Muzeumőr: id. Mogyoróssy J.
Alelnök: Haan Lajos.	Segédőr: Asbóth Kálmán.
Főtítká: Zsilinszky Mihály.	Pénztárnok: Kőrös Kálmán.
Másodtitká: Márky Lajos.	Ügyész: Keller Imre.

Választmányi tagok:

Gr. Apponyi Albert.	Kis Ferencz.
Asztalos István.	Dr. Kovács István.
Bánhegyi István.	Lehóczky József.
Beliczey István.	Márky István.
Beliczey Rezső.	Mihálfi József.
Bonyhai Benjámin.	Novák Kamill.
Dobay János.	Ormos János.
Garzó Gyula.	Papp Mihály.
Dr. Hajnal István.	Szabó János.
Haviár Dani.	Szemián Sámuel.
Horváth Sámuel.	Salacz Ferencz.
Jancsovcics Pál.	Tatay János
Janó Sándor.	Gr. Wenckheim Frigyes.
Kéry Kálmán.	Gr. Wenckheim Géza.

A társulat alapító tagjai egyszer mindenkorra 100 frtot; a rendes tagok évenként 3 frtot; a pártoló tagok pedig 1 frtot fizetnek.

TARTALOM.

I. Irodalmi dolgozatok.

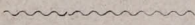
	Lap.
1. Gyulavára bukása 1566. <i>Szabó Károlytól</i>	5
2. Regesták a bécsi cs. k. levéltárból. Közli <i>Károlyi Árpád</i>	48
3. Ujabb adatok Békésmegye XV. és XVI. századbéli történetéhez, <i>Göndöcs Benedektől</i>	56
4. A Pero-féle lázadáshoz, <i>Zsilinszky Mihálytól</i>	84
5. Békésvármegye helynevei. <i>Szabó Károlytól</i>	104
6. Adalékok Szent-András, Bábozka, Ecsér, Fábián-Sebestyén és Öcsöd történetéhez, <i>Karácsonyi Jánostól</i>	108
7. Gacsári István Füzes-Gyarmati krónikája. Közli <i>Zsilinszky Mihály</i> . (Vége.)	131

II. Hivatalos közlemények.

1. Elnöki megnyitóbeszéd aug. 17-én, <i>Göndöcs Benedektől</i>	181
2. Jegyzőkönyv augusztus 17-ikéről	183
3. Elnöki megnyitóbeszéd szept. 12-én, <i>Göndöcs Benedektől</i>	188
4. Titkári jelentés	190
5. Jegyzőkönyv szeptember 12-ikéről	194
6. Pénztárnoki jelentés	196
7. Jelentése a muzeum igazgatójának	197
8. A társulat alapszabályai	204
9. Tagok és tisztviselők névsora	211

III. Mellékletek.

Gyula várának nagyobbítási terve 1562-ben.
Gyula vára 1705-ben.

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 10265/1952. sz.